

Uio • Universitetet i Oslo

DER LANDET BLE SAMLET

Friluftsliv som norgeshistorie 1940–1970

Randi Birgitte Frøberg Skjerstad

HIS4090: Masteroppgave i historie

60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2021

FORORD

Naturen har vært mitt andre hjem hele mitt liv. Når jeg tenker på Børvasstindan utenfor stuevinduet der jeg vokste opp, på stiene i marka, på elva og kvilarsteinen i svingen, da fylles jeg med en dyp kjærlighet. Disse representerer min historie. Et ønske om å forstå friluftslivets plass og mening i Norges historie ble vakt for ett par år siden, da jeg studerte friluftsliv ved Universitetet i Sørøst-Norge. I ett år har jeg hatt gleden av å fordype meg i nettopp dette.

Det siste året har lært meg betydningen av gode hjelpere, og jeg har mange å takke. Aller først vil jeg rette en stor takk til min *vegleder* Peder Anker. Hans ekspertise og engasjement har vært helt uvurderlig. Vegledningen har vært en kontinuerlig kilde til arbeidsglede, utvikling og inspirasjon.

Takk til Monika Birkeland, en sann hverdagsheltinne ved instituttet. Jeg vil takke Kjersti Åberg ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek for hennes bistand. En stor takk til min kjære bror Svein Harald, som har bidratt med faglige og kreative innspill, samt ledsaget meg gjennom skriveprosessens mentale påkjenninger. Takk til verdens beste jenter for korrekturlesing og for å ha heiet meg i mål. Og endelig, takk til min kjære Anders for all støtte og kjærlighet.

SAMMENDRAG

Hvordan har friluftslivet definert framveksten av det moderne Norge? Dette er en norgeshistorie med friluftsliv som perspektiv. Den undersøker friluftslivets rolle i perioden 1940–1970. Hovedargumentet er at nordmenn samles i friluftslivet. Historiografisk plasserer oppgaven seg som sosialhistorie med forgrening til miljøhistorie.

Under krigen ble naturen et samlende fristed for nordmenn fra alle samfunnslag. Den fortsatte å være det også etter krigen, og friluftslivet ble gitt en sentral plass i det nye sosialdemokratiet. Sett fra friluftslivets perspektiv representerte ikke 1945 et brudd, men en kontinuitet. I 1950-årene var myndighetenes mål å bygge landet. Den Norske Turistforening fremmet sosiale argumenter for friluftsliv i møte med naturutbyggingen. Disse argumentene fulgte inn i en spirende debatt om naturvern, hvor naturvernet ble gitt instrumentell verdi som vern av nasjonens helse. Idet illusjonen om ubegrenset natur brast, ble det rettet kritikk mot samfunnets utvikling og vekst. Friluftslivstradisjonen utgjorde en normativ motkraft til moderniseringen, og bidro til å fremme naturverntanker i Norge i 1950- og 60-årene. Norske myndigheter imøtekom kravene om naturvern og friluftsliv gjennom arealplanlegging i fjellet. Nasjonalparkene var et uttrykk for dette. Nye aktører på fjellets topper aktualiserte seg i debatten om friluftslivet og innpasset ideer fra det nye fagfeltet økologi med gamle friluftslivsidealer. Kunnskapsoverskuddet som aktørene besatt ga dem et vindu for påvirkning inn i Stortinget, Forsvaret og utdanningsapparatet. Oppgaven konkluderer med at friluftslivet har vært samlende for Norge i kraft av å forme et kollektivt selvbylde. Derfor er det klare sammenhenger mellom norsk friluftsliv og den sosiale og politiske utviklingen av landet.

Oppgaven har en empirisk og diskursiv tilnærming, med vekt på sosiale og sosialpolitiske utviklingstrekk. Teorier om tradisjoners plass i moderniserte samfunn legges til grunn for å forstå aspekter ved norsk friluftsliv i denne perioden. Den fokuserer på Den Norske Turistforening, med sideblikk til Arbeiderpartiets syn på friluftsliv. Den mest sentrale primærkilden har vært Turistforeningens årbøker. Årbøkene oppfattes som representative for norsk friluftsliv i denne perioden, og inneholder tekster fra fremtredende skikkelser i norsk offentlighet. Målet er å veve friluftslivet inn i den større nasjonale fortellingen.

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	III
Sammendrag	V
Innholdsfortegnelse	VII
Innledning	1
Foreliggende forskning.....	2
Tilnærming og avgrensning.....	4
Kilder og metode.....	7
Friluftsliv i Norge før 1940.....	9
Kapittel 1: Landet veves sammen	12
Turkameratene fra Rjukan.....	12
Vemork-aksjonen.....	15
Friheten i fjellet.....	18
Friluftssamfunnet.....	25
Fjellet blir allemannseie.....	30
Turkameratene på Youngstorget.....	34
Kapittel 2: Fra framtidstro til uro	39
Norge inn i framtiden.....	39
Det verneverdige livet.....	42
Fossenes fall.....	48
Tidsskifte på setervollen.....	50
Lytt til erfarne fjellfolk.....	52
Naturens grenser.....	58
Kapittel 3: Visjoner for fjellet	64
Høyfjellets tiår.....	66
Vern eller vekst.....	70
Utredning og redning.....	75
«Det er langt dette landet».....	79
Sikre eller mestre fjellet?.....	83
Demningen slår sprekker.....	88
Konklusjon	93
Friluftslivet som nasjonsbygging.....	93

Bibliografi	98
Arkiver.....	98
Primærkilder	98
Sekundærlitteratur	105

INNLEDNING

Det var friluftslivet som samlet Norge. Slik er det fremdeles i dag. Det er i naturen at nordmenn blir nordmenn. Det er her vi møtes i et fellesskap, og det er derfor vi snakker med fremmede vi møter på fjellstua. At vi kan snakke om et distinkt norsk friluftsliv ligger ikke så mye i særegenheter ved utøvelsen i seg selv, men i hvilken rolle dette fenomenet har spilt for det norske samfunnet. Jeg vil argumentere for at naturen er landets storstue og at friluftslivets rolle har vært å samle landet. Friluftslivet har utviklet seg parallelt med og som respons til framveksten av et moderne Norge. Den rollen friluftslivet fyller, kontrasteres i samfunnslivet. I storsamfunnet, hvor levestilen kan oppleves fremmedgjørende, presset og anonymiserende, springer det ut et behov for å søke vekk og tilbake til forestillinger om en slags opprinnelig livsform. Derfor må friluftslivet også forstås som en del av moderniteten. Det omtales som et behov, noe som er nødvendig for å leve i et modernisert Norge. Dette er noe av det mest paradoksale og villedende med friluftslivet: Så mye som det skor seg på det tradisjonelle, det naturlige og opprinnelige, er det i fortid og samtid et produkt av det moderne samfunn. Dette har forklaringskraft for hvorfor friluftslivet fortsatt har relevans i dag. Friluftslivet er det *andre* livet, hvor man frigjøres fra samfunnets skjemaer. Det er samtidig i friluftslivet at nordmenn får bekreftelse på hvem vi er som nasjon.

Jeg vil bruke friluftslivet som et perspektiv for å forstå Norges historie i perioden 1940-1970. Friluftslivet er et bilde på Norge, fordi menn og kvinner fra alle samfunnslag brukte den norske naturen til rekreasjon i denne perioden. Dette er en alternativ fortelling til den historieskrivingen som legger vekt på andre sider ved samfunnet. Målet er å flette inn friluftslivet i den større nasjonale fortellingen, med vekt på sosiale og sosialpolitiske utviklingstrekk, for å belyse hvordan dette andre livet påvirker og definerer utviklingen i samfunnet. Derfor vil oppgavens overordnede problemstilling være:

*Hvordan har friluftslivet definert framveksten av det moderne Norge i perioden
1940–1970?*

FORELIGGENDE FORSKNING

Vi kjenner en del til friluftslivets tilblivelse på 1800-tallet, men det er slående lite historieforskning på friluftsliv i nyere tid. Manglende grundig historieforskning på friluftsliv i Norge påpekes av flere. Mens det er bred enighet om at friluftslivet er en del av den norske kulturen, er det lite videre interesse for hvorfor det har blitt sånn og hva dette har hatt å si. Dette er tankevekkende, ettersom de aller fleste historikere lever ut en eller annen form for friluftsliv, men vender tilbake til kontoret uten å skrive om det. Dette gir et bilde av friluftslivet som den glemte historien. I dette ligger en kritikk av tidligere historieforskning, som har oversett friluftslivets plass i framveksten av det moderne etterkrigs-Norge. Dette kan skyldes at friluftslivet ligger der som et slags usynlig bakteppe, som er vanskelig å få tak på og lett å forstå som noe på siden. At friluftslivet har blitt oversett, eller snarere tatt for gitt, i fortellingen om Norge, skaper et kunnskapshull som formerer seg i forståelsen av vårt samfunn. Friluftsliv som akademisk tema er i dag dominert av fagområdene sosiologi, antropologi og kulturstudier. Forskningsmiljøet rundt friluftsliv er sentrert rundt de universiteter og høyskoler som tilbyr dette som fagfelt. Det forskes mye på friluftsliv knyttet opp mot psykiatri, tilrettelegging og arealplanlegging, og i nyere tid problematiseres friluftslivets paradoksale store økologiske fotavtrykk. Forskning på friluftsliv i Norge har et felles premiss: friluftslivet er en utbredt og integrert del av det norske samfunnet. Denne oppgaven skal bidra til mer kunnskap om hvorfor og hvordan det har blitt sånn.

Björn Tordsson er en av få som har skrevet mer utdypende om friluftslivet i nyere historie. I doktorgradsavhandlingen *Å svare på naturens åpne tiltale* periodiserer han friluftslivets historie i fire prosjekter: det nasjonale prosjektet fram til cirka 1920, mellomkrigstidens sosiale prosjekt, etterkrigstidens moderniseringsprosjekt og det økososiale prosjektet.¹ Tordssons tolkning har lagt mye av grunnlaget for forståelsen av norsk friluftslivshistorie, og brukes aktivt i undervisning på universitets- og høyskolenivå. Tordsson ser i stor grad på hvordan friluftslivet har fulgt samfunnsutviklingen, men lite på hvordan friluftslivet har påvirket denne. I min avhandling vil jeg legge vekt på det siste.

Oskar Solenes tar i sin hovedfagsoppgave fra 2001 for seg fremveksten av en friluftslivskultur i arbeiderbevegelsen i Oslo i perioden 1900–1940. Solenes ser på hvordan arbeiderne levde ut sitt friluftsliv, friluftslivets tillagte politiske verdi i forhold til idretten, og hvorvidt det lå noen ideologi til grunn for utøvelsen. Solenes konkluderer med at det er måten

¹ Björn Tordsson, «Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen» (Doktorgradsavhandling, Oslo, Norges idrettshøgskole, 2003).

friluftslivet blir forstått og opplevd som en del av en arbeiderkultur som gjør det spesielt, ikke så mye hvordan det utøves eller skiller seg fra det borgerlige friluftslivet.² Epoken Solenes beskriver er et viktig bakteppe for min oppgave. Jeg vil ta opp tråden fra 1940, og beskrive hvordan det borgerlige friluftslivet og arbeiderfriluftslivet møtes under krigen, blant annet i Milorg.

André Horgen skrev i 2019 doktoravhandling i kulturstudier med tittelen: «Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv». Gjennom dypdykk i diskursen om sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv, avdekker Horgen hvordan ulike aktører og institusjoner selv har forstått begrepene og lagt føringer for den allmenne oppfatningen av fjellets farer. Et sentralt spørsmål har vært hvorvidt det er fjellet som bør sikres eller menneskene som bør læres opp. Dette berøres inngående i en artikkel fra 2017, hvor Horgen ser nærmere på tilblivelsen av den norske «fjellvettlinjen» etter ulykkespåska i 1967. Horgen er den første til å forske på dette, og avdekker viktige normer, tanker og historiske utviklingstrekk som min oppgave vil bygge på.³

Da jeg i januar 2020 deltok på et seminar for «Forum for friluftslivfag i høyere utdanning» ved Universitetet i Sørøst-Norge, var spørsmålet om hva norsk friluftsliv er, oppe til diskusjon. Temaet ble blant annet diskutert av sosiologen Tommy Langseth og Kirsti Pedersen Gurholt fra Norges idrettshøgskole under posten «Status for friluftslivsforskningen». Det hele kokte ut i vage begreper i en bred og uavgrenset definisjon. Det ble uproblematisk dratt paralleller til naturnære kulturer og til det engelske begrepet «outdoor activities». Det hele fremsto som en generell vegring fra å ta stilling til saken. Kontrasten ble stor da Nils Faarlund, grunnleggeren av Norges Høyfjellsskole, tok ordet. Hans motargument var at norsk friluftsliv er noe annet enn alt det måtte ligne på, og kjernen til dette ligger i friluftslivet som verdiførende og tradisjonsbærende for norsk kultur. Det er greit å ta et objektivt perspektiv, men vi kan ikke gå i fella med å objektivere friluftslivet, sa han. Ved å fjerne verdigrunnlaget som den norske friluftslivstradisjonen representerer, tar vi ut innmaten og lar skallet stå igjen. Faarlunds oppfatning kan ikke alene legges til grunn. Hans bidrag til diskusjonen er imidlertid interessant. Jeg skal prøve å ta ham på alvor, fordi jeg tror han er inne på noe. Min teori er at Langseth og Gurholts tilnærming er en konsekvens av mangelen på treffende historieforskning. Spørsmålet om hva norsk friluftsliv er, er snarere et spørsmål om hva mennesker til ulike tider har ment at

² Oskar Solenes, «Bort fra storbyens unatur. Ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeiderrørsla i Oslo 1900-1940» (Hovedfag, Oslo, Norges idrettshøgskole, 2001), Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

³ André Horgen, «Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv - en kulturhistorisk studie» (Doctoral thesis, Bø, Universitetet i Sørøst-Norge, 2019), <http://hdl.handle.net/11250/2597758>; André Horgen, «Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellsport», *Historisk tidsskrift* 96, nr. 4 (2017): 468–93, <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2017-03-05>.

friluftsliv *bør* være og hvorfor de har ment at det *bør* være sånn. Selv om dette ikke vil være mitt uttrykte forskningsspørsmål, inspirerer dette til å undersøke hvorvidt historien kan bringe oss nærmere et svar på hva som skiller norsk friluftsliv fra alt det måtte ligne på. Tilnærmingen til dette spørsmålet gjøres rede for i slutten av neste delkapittel.

TILNÆRMING OG AVGRENSNING

Avhandlingen er delt inn i tre hovedkapitler i kronologisk rekkefølge. Kapitlene vil variere over de temaer som er framtreddende for hvert enkelt tiår, og det vil forekomme noen tidsmessige overlappinger og avvik fra kronologien. *Kapittel 1* tar utgangspunkt i krigsutbruddet i 1940, og bygger på funnet av at Den Norske Turistforenings medlemstall mer enn dobles i krigsårene. I lys av dette studeres friluftsliv som en integrerende kraft i prosessen mot et mer egalitært samfunn i 1940-årene. I *kapittel 2* drøftes naturverndebatten i 1950-årene, hvor friluftslivet ses som premissgiver. Kapitlet vil trekke på teori om tradisjoner i posttradisjonelle samfunn, for slik å forstå hvordan reproduksjonen av gamle friluftslivsidealer ble aktualisert som en kritikk av samtiden. Dette leder inn i oppgavens siste hoveddel, hvor konfliktnivået øker. I *kapittel 3* vil jeg undersøke hvordan friluftslivet i Norge i 1960-årene skapte grobunn for nye motstrømninger til moderniseringen. Dette tiåret ses en stor økning i interessen for alpine former for friluftsliv, og det var særlig gjennom de oppblomstrende klattermiljøene at en økt økologisk bevissthet fikk fotfeste og ble normgivende for friluftslivet. Ved å avslutte i 1970 avdekkes noen av forutsetningene for de bruddene som kom i 1970-årene. En mer inngående behandling av disse bruddene ville krevd et større oppgaveomfang. Oppgaven avsluttes med en kort diskusjon rundt hvilke lange linjer som kan pekes på for friluftslivet i denne perioden, men også fram til i dag.

Det metodologiske rammeverket vil være sosialhistorie med en politisk vinkling og forgrening til miljøhistorie. Oppgaven har en empirisk og diskursiv tilnærming, og tar utgangspunkt i en kvalitativ lesing av tekstsamlinger. Jeg vil legge vekt på institusjonene Den Norske Turistforening og Arbeiderpartiet, og personer tilknyttet disse. DNT er den største medlemsorganisasjonen for friluftsliv i Norge, og har vært av avgjørende betydning for norsk friluftslivets utvikling og utbredelse. Arbeiderpartiets syn på friluftslivet er høyst relevant da partiet var definerende for Norge i den perioden oppgaven undersøker. I oppgavens tredje kapittel vil miljøet rundt Høgfjellsskolen i Hemsedal legges til grunn som en representativ motstemme i samfunnsdebatten i slutten av 1960-årene.

Geografisk og tidsmessig avgrensning oppgaven med hensyn til å få fram de lengre linjene. Valg av tidshorizont er gjort på bakgrunn av et funn: antall folk som drar til fjells øker kraftig i løpet av krigsårene. Fra dette funnet utledes tesen om at det som skjer i friluftslivet i krigsårene får betydning for det som kommer etter krigen. Avslutningen er satt til omkring 1970, da dette markerer slutten på etterkrigstiden. Det erkjennes at det eksisterer lokale og regionale forskjeller, men fokus vil være på å dekke felles nasjonale trekk ved friluftslivet i denne perioden.

En utfordring har vært hvordan å forstå og behandle begrepet friluftsliv. Friluftsliv er et overskuddsfenomen, og dette skiller det fra naturnære kulturer med nytte og livberging som primær motivasjon. Likevel er friluftslivet sterkt påvirket av særlig den norske seterkulturen og sankingstradisjoner fra landsbygda. Friluftsliv forstås i dag som noe eget og distinkt, avskåret fra sport og idrett. Sportens konkurranseaspekt og krav til standardisering for prestasjonsmåling har vist seg uforenlig med friluftslivets «veien er målet»-mentalitet. Slik har det ikke alltid vært. Det er rimelig å anta at det tidligere var svært glidende overganger mellom nordmenns forhold til friluftsliv og sport. Man dro for eksempel på sportsturer til fjells, og klatresporten er et eksempel på en gren som tangerer disse grensene. For oppgavens behandling av friluftslivsbegrepet er det derfor gunstig å se det i forlengelse av sport og idrett. Det dette imidlertid bevitner er hvordan friluftslivet endrer meningsinnhold over tid. Noe legges til, annet trekkes fra, og variasjonene av det er å finne helt ned på individnivå. Min hovedtese baseres på at friluftsliv i Norge ikke nødvendigvis må defineres i snever forstand, men forstås som en formativ del av et større hele. Derfor gir det ikke mening å legge begrepet i ytterlige definisjonsmessige lenker i denne oppgaven.

Å studere friluftslivet i norgeshistorien krever forståelse og age for tradisjonens plass i den historiske utviklingen. Friluftslivstradisjonen bærer i seg sterke henvisninger til fortiden, som forteller noe om hvordan mennesker har forholdt seg til sin fortid og hvordan dette har blitt brukt for å legitimere handlinger og oppfatninger i samtiden. Det teoretiske rammeverket vil derfor være utformet med hensyn til å bedre analysere og kontekstualisere tradisjonselementet i friluftslivet. Bruken av teori er samtidig en kritikk til hvordan friluftslivstradisjonen i Norge forstås i dag. Jeg synes å observere en svært slepphendt håndtering av friluftslivsbegrepet i det offentlige ordskifte, med manglende dybdesyn for både historie og tradisjon. Derfor mener jeg en grundigere forståelse av hva tradisjoner består i er nødvendig.

Professor i statsvitenskap, James Alexander, sammenfatter i en forskningsartikkel fra 2016 en systematisk teori om tradisjoner basert på tidligere forskning på feltet. I følge denne består tradisjoner av opptil tre identifiserbare elementer: kontinuitet, kanon og kjerne. Ordet

tradisjon betyr å overlevere noe i tid, og *kontinuitet* er derfor tradisjonens primære forutsetning. I overleveringen er det ikke handlinger som overleveres, men deres innramming: modeller, regler og legitimeringer. Dette gjøres med bevissthet om å bevare, repetere og erindre noe slik at det ikke går tapt for etterslekten. I tradisjoner med *kanon* er det skriftlige kilder, i tillegg til tale og handlinger, som formidler tradisjonen. Kanon, som betyr rettesnor eller målestokk, gjør det mulig å etablere og bekrefte et sett av oppfatninger som består over tid. Dette skaper en forestilling om at vi gjennom ritualene kommer tilbake til noe opprinnelig. Handlingene, derimot, oppfinnes kontinuerlig i en kritisk samhandling med disse tekstene. Tradisjoner er noe som, i tillegg til å overleveres, også mottas. I mottakelsen innlemmes en eldre sannhet inn i samtiden på en måte som engasjerer mottakerens bevissthet om fortiden. Tradisjonen blir slik gjenstand for kritisk tolkning av ettertiden. I kontinuerlige eller kanoniske tradisjoner er sannheten uatskillelig fra tradisjonens utvikling. I en tradisjon med *kjerne* er tradisjonen i seg selv ikke sannheten, men noe som ledsager den. Dette er typisk for religiøse tradisjoner, hvor kjernen er forestillingen om en uforanderlig sannhet som transenderer fortiden og nåtiden i kraft av å være tidløs og opphøyet. Kanonen er imidlertid det som gjør kjernen tilgjengelig. Slike tradisjoner er uforanderlige og ikke åpen for kritikk, slik tradisjoner uten kjerne er.⁴

Tradisjonens mål er å formidle visse verdier og normer som impliserer en forbindelse med fortiden. I tradisjonens møte med moderniteten oppstår et spenningsforhold mellom slik man alltid har gjort det og slik man gjør det nå. Dette ledsages av spenningsforholdet mellom tradisjon og rasjonalitet. Her oppstår spenningen mellom tradisjon som årsak til en handling opp mot nyttheten eller rasjonaliteten bak handlingen. Dette arter seg ofte som en kritikk av tradisjonen. Mens rasjonalitet og modernitet involverer en avskjedigelse av tradisjonen, representerer historiefaget en oppløsning av den. Historikerne skaper en forbindelse mellom fortid og nåtid, og baserer arbeidet på antakelsen om at sannheten bor i og avslører seg gjennom den historiske prosessen. Tradisjonen tuftes derimot på en antakelse om at sannheten er evig og uforanderlig i tid, og har som mål å bygge bro mellom fortid og framtid. Dette betyr ikke at moderne samfunn er uten tradisjoner, men mer generelt at tradisjonens formål, å legitimere sosiale, politiske og kulturelle forordninger, svekkes.⁵

Historiker Eric Hobsbawm framholdt hvordan oppfinnelsen av tradisjoner er interessant i kraft av kontrasten som skapes mellom det moderne samfunns hurtige endringer og forsøket

⁴ James Alexander, «A Systematic Theory of Tradition», *Journal of the Philosophy of History* 10, nr. 1 (11. mars 2016): 10–23, <https://doi.org/10.1163/18722636-12341313>.

⁵ Alexander, «A Systematic Theory of Tradition», 6–10.

på å opprettholde visse uforanderlige og bestående strukturer i det sosiale liv.⁶ I et modernisert samfunn vil tradisjonens funksjon kunne erstattes av dens motstykker modernitet, rasjonalitet og historie, og man kan derfor snakke om post-tradisjonelle samfunn. Likevel observeres en tendens til å bli mer opptatt av tradisjoner i tider der disse er i ferd med å forsvinne.⁷ Dette temaet berøres av sosiologen Schmucl Noah Eisenstadt i en artikkel fra 1973. Her beskriver han moderniserte samfunn av 1950- og 60-årene, som kun målte seg i karakteristika av strukturell spesialisering og sosial mobilisering. Den dominerende oppfatning var at jo mer spesialisert, dess mindre tradisjonelt var samfunnet, og dess bedre stilt var det til å utvikle seg, ta hånd om nye problemer og temme sosiale krefter. Mangelen på tradisjonelle rammeverk så likvel ut til å ha motsatt virkning, og den ordenen man forestilte seg at moderne forordninger ville garantere for, syntes ikke like selvfølgelig som først antatt. Flere begynte å stille spørsmål ved parameterne som ble brukt for å måle samfunnets vellykkethet, og ved hvorvidt og hvor lenge moderniseringen kunne fortsette. Komponenter i moderne samfunn, som imperialism, kapitalisme og økonomisk vekst, er i sin karakter ofte av ekspanderende og akselererende art, uten et fastsatt sluttunkt. Det er denne mangelen på et forestilt bindeledd mellom fortid og framtid som svekker moderniteten opp mot tradisjonen. Den moderne teoriens paradoks er at den truer å utrydde det som er trygt og kjent, uten å tilby forutsigbarhet for framtiden.⁸ Tradisjonens plass i moderniserte samfunn kan forstås som en måte å ta kontroll over en samfunnssituasjon som oppleves som omveltende og uforutsigbar. Dette styrker tradisjonenes stilling overfor moderniteten, og aktualiserer tradisjonen i tider hvor samfunnets rammer framstår som usikre. Denne tolkningen legges til grunn for å forstå aspekter ved norsk friluftsliv i det tidsrommet som oppgaven spenner over.

KILDER OG METODE

Den mest sentrale primærkilden har vært Den Norske Turistforenings årbøker. Disse har vært utgitt siden foreningens oppstart i 1868. Kildevalget følger en forståelse av at måten DNT og innskriverne opptrådte og forholdte seg til omverdenen på, er representativ for tanker, strømninger og trender i friluftslivet i denne perioden. I perioden 1940–1970 var ikke DNTs årbøker det de er i dag. Den gangen var årbøkene en begivenhet: de ble lest av mange og det

⁶ Eric Hobsbawm og Terence Ranger, red., *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 2.

⁷ Alexander, «A Systematic Theory of Tradition», 6–10.

⁸ S. N. Eisenstadt, «Post-Traditional Societies and the Continuity and Reconstruction of Tradition», *Daedalus* 102, nr. 1 (1973): 1–5.

var viktige mennesker som skrev i dem. Eksempler på dette er Martin Tranmæl, Francis Bull, Johan Borgen og flere av de fremste krigsheltene. Kildene representerer vanlige folk og samtidig noen av de mest innflytelsesrike personene i Norge på denne tiden. Turistforeningens årbøker spilte en stor rolle i å løfte fram og gi leserne kjennskap til de ulike landsdelenes kultur og historie. Årbøkene består av artikler og reiseskildringer fra et mangfold av avsendere, som i sum gir innsikt i ulike aktørers syn på samfunnet og friluftslivet til enhver tid. De rommer løpende debatter, hvor det ble gitt plass til politikere og forfattere, så vel som naturvernere og ingeniører, til å ytre sine meninger. Dette gir en bred og representativ vinkling på oppgavens forskningsområde. Videre inneholder hver årbok DNTs møtereferater, årsberetninger, regnskap og budsjett, samt oversikt over råds- og styremedlemmer. Oppgaven er basert på en grundig og systematisk gjennomgang av årbøkene i perioden 1940–1970, men også fra årstall utover dette. Hele arkivet er tilgjengelig gjennom Nasjonalbibliotekets nettsider. Dessverre har ikke DNT et eget arkiv som er ordnet og tilgjengelig. Et forsøk på å oppsøke dette resulterte imidlertid i en lengre inspirerende samtale med Turistforeningens tidligere generalsekretær, Sverre Larssen, som delte av sin kunnskap og fortellinger fra hans lange fartstid i DNT.

Basert på funnene i årbøkene varierer kildebruken i de tre kapitlene utfra hva som synes mest hensiktsmessig for å belyse den til enhver tid dominerende debatten. For å få innsikt i Arbeiderpartiets politiske holdninger til friluftsliv, har jeg besøkt Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Utfra arkivfunnene tegnes et bilde av perioden fram til 1947, hvor friluftslivet domineres av en sosialpolitisk debatt. I tidsrommet 1947–1969 omhandler disse konflikter mellom friluftsliv og kraftutbygging i naturen. Det er forholdsvis få av disse kildene. Etter 1969 omtales friluftslivet primært i forbindelse med miljøpolitikk. I oppgavens første kapittel suppleres årbøkene med selvbiografiske verk fra relevante aktører som Einar Gerhardsen og Gunnar Sønsteby. En observasjon er at disse aktørene snakker om friluftslivet som en integrert del av deres liv og virke, mens i sekundærlitteraturen omtales friluftslivet ofte som noe på siden. I tredje kapittel brukes kilder tilsendt fra Tindegruppa ved NTNUs idrettsforening og fra miljøet rundt Høyfjellsskolen i Hemsedal. Grunnleggeren av denne, Nils Faarlund, var like perifer i sin samtid som Sønsteby var under krigen, men de har det til felles at de var med å definere det nye Norge. Tidsskriftet *Mestre Fjellet*, utgitt av Høyfjellsskolen, er tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets fysiske arkiv. Innskriverne representerer en forholdsvis marginal gruppe i samtiden, og tolkningen av disse krever en viss spissfindighet.

Utover dette har jeg søkt litteratur som kan speile, utdype og kontekstualisere årbøkens fortellinger. Oppgaven vil derfor støtte seg på sekundærlitteratur innenfor økonomisk, sosial og politisk historie. Her har jeg sett det som en fordel dersom litteraturen har vært mye brukt av

andre historikere, hvor min vinkling vil kunne gi en alternativ tolkning. Utvalget har vært gjort med tanke på å aktualisere prosjektet i en større historiefaglig debatt.

Mye av kildegrunnlaget er i sin essens preget av avsenders subjektive meninger og dette forteller noe om hvordan aktørene erfarte sin samtid. Det krever en kvalifisert tolkning av kildenes plass i historien, avsenders bakgrunn, hvor representative disse meningene var i sin samtid, og i hvilken grad de hadde innflytelse utover seg selv. Kildekritikk vil stå sentralt for oppgavens metodologiske tilnærming. Statistikk brukes for å understøtte fortellingen om friluftslivets utbredelse og popularitet. I hovedsak vil dette være medlemstall i DNT, Naturvernforbundet og i lokale turistforeninger. Framtredende endringer i medlemstall vil være viktig for å forstå sammenhenger og underbygge argumentasjonen. Nasjonale statistiske undersøkelser om ferie og friluftsliv vil brukes i noen grad, men slike undersøkelser mangler for store deler av perioden som undersøkes. Lovverk som berører oppgavetemaet diskuteres ikke inngående, men brukes med hensikt å kunne si noe om utviklingen for øvrig.

Friluftslivets offentlighet var i denne perioden en mannsdominert offentlighet. De aller fleste årboktekstene er skrevet av menn og handler om menn. Problemet med å kartlegge kvinnenens historie i friluftslivet handler om at disse kvinnene sjeldent omtalte turene. Dette eksemplifiserer et generelt problem i historieforskningen: Det er de som etterlater seg kilder som får styre narrativet, og en får store grupper mennesker som ikke blir representert i historien. I DNTs årbøker framtrer denne skjevheten særlig langs kjønnsaksen, selv om kildene mine tilsier at kvinner på midten av 1900-tallet levde ut et aktivt friluftsliv i tilnærmet like stor grad som menn. Dette har jeg vært bevisst i arbeidet med oppgaven, men funnene vil likevel bære preg av denne skjevheten i kildematerialet.

FRILUFTSLIV I NORGE FØR 1940

Friluftslivets spede begynnelse kan dateres tilbake til siste halvdel av 1700-tallet, da mennesker fra høyere samfunnslag begynte å reise i den norske fjellheimen. Dette skjedde parallelt med og delvis inspirert av engelske turister som kom til Norge for å avlegge dannelsesreiser. Norge var et land tilnærmet uten adel, og den norske fjellheimen stod åpen og uregulert for dem som ville besøke den. I denne perioden var det forholdsvis få nordmenn som dro til fjells, men viktigere var det hvem disse var. Kunstnere og vitenskapsmenn, ofte i kombinasjon, tok den norske fjellheimen i bruk, og skildret den i dikt, malerier og eventyrtellinger.

Nasjonalromantiske skildringer av Norges natur bidro til å samle befolkningen om en felles norsk historisk og kulturell identitet i nasjonsbyggingsprosessen etter 1814.⁹

Den Norske Turistforening ble stiftet i 1868. Dette var et tiår hvor opprettelsen av denne typen foreninger var i vinden i Europa. Tydelig inspirert av både britenes og alpelandenes foreninger, markerte likevel DNT seg fra starten av med noen nasjonale særtrekk, hvor fjellvandringen, ikke tindebestigningen, stod i en særstilling.¹⁰ DNT jobbet fra starten av med å utvikle og lette adgangen til fjellet. De vardet å ruter, satte opp turisthytter og inngikk også og forsynings- og losjiavtaler med setrene i fjellet.¹¹ Mot slutten av århundret ble det også opprettet lokale turistlag rundt om i landet.¹² DNT inngikk fra 1927 såkalte gjensidighetsavtaler med flere av disse, som i hovedsak gikk ut på å gi tilgang til hverandres hytter. Noen av medlemmene hadde dobbelt medlemskap i lokale turistforeninger og i DNT.¹³

I mellomkrigstiden ble friluftsliv mer utbredt i den norske befolkningen. Det er en sammensetning av årsaker til dette, og mye var indirekte følger av første verdenskrig. Den Norske Turistforening led økonomisk som følge av bortfall av utenlandske medlemmer, og foreningen vendte seg til den innenlandske befolkningen. Samtidig med dette flyttet stadig flere inn til byene for å ta seg jobb, og arbeiderklassen i byene vokste. Behovet for avveksling fra en grå og krevende arbeidshverdag vokste i takt med urbaniseringen. Arbeidernes friluftsliv var mer begrenset og av en annen karakter sammenlignet med borgerskapets. I stor grad skyldtes dette at arbeiderne hadde lite utbygde rettigheter for ferie og fritid. Turer måtte legges til søndager eller andre helligdager, og nødvendigvis foregå nært byen. Arbeiderne i mellomkrigstiden var ikke borgerskapets friluftsidealer like bevisst, men hadde egne tanker og motivasjoner for sin friluftslivspraksis som stemte overens med deres livssituasjon. Disse vektla behovet for frisk luft og helsegevinster, naturen som et billig og tilgjengelig feriealternativ og som middel til politisk oppdragelse for ungdom gjennom friluftslivsorienterte ungdomsorganisasjoner.¹⁴

Eiendomsretten var kjernen til mange av konfliktene i friluftslivet denne perioden, og konfliktnivået økte i takt med at flere søkte ut i naturen. Dette resulterte i en midlertidig strandlov i 1937, som ga myndighetene rett til å ekspropriere strandområder til friluftsliv. Loven

⁹ Rune Slagstad, (*Sporten*) (Oslo: Pax forlag, 2015), 20–121.

¹⁰ Cleng Westin Eikje, «De første fjellførerne. Framveksten av førervesenet i Norge 1820-1940, med sideblikk til Alpene» (Mastergrad, Bergen, Universitetet i Bergen, 2015), 44, <https://hdl.handle.net/1956/9958>.

¹¹ Karoline Daugstad, «Bymann og bonde», i *Seterliv* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2001), 85.

¹² Trondhjems og Stavanger stiftet lokale turistforeninger i 1887. Bodø og Omegn turistforening og Turistforeningen for Bergens By og Stift ble opprettet i 1890.

¹³ Eivind Damsgaard, «Den norske turistforening 1918-1928», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1928), 22–23.

¹⁴ Solenes, «Bort fra storbyens unatur», 128–41.

tok likevel ikke tak i kjernen av problemet. Grunneiere fortsatte å bygge hus og hytter i de delene av strandsonen som ikke var ekspropriert, og sperret av områder for resten av folket. Ifølge Oskar Solenes så arbeiderbevegelsen den private eiendomsretten som den største trusselen mot norsk natur i mellomkrigstiden, og argumentasjonen for naturvern passet godt sammen med deres politiske retorikk: «Uten en sterk arbeiderbevegelse ville naturen bli totalt ødelagt og alt kapitalkreftene ville etterlate seg var et utarma Norge».¹⁵ Naturfredning og fredningsbegrepet hadde var lite mobiliserende, og ble til og med blitt brukt av grunneiere som på skudd for å jage bort fotturistene.¹⁶ Forholdet mellom grunneiers rettigheter og den gamle sedvaneretten, som tillot folk å vandre på annen manns utmarkseiendom, var uavklart og ble en stadig mer presserende konflikt. Både en lov om friluftslivet og en naturvernlov ble påbegynt i 1930-årene, men begge ble stanset av krigsutbruddet i 1940. Selv om iveren etter å komme i gang igjen var til stede etter krigen, gikk det bortimot tjue år før lovene ble sanksjonert av Stortinget.¹⁷ Eiendomskonfliktene eksisterte i liten grad i fjellet. Likevel var friluftsliv i fjellet ikke tilgjengelig for alle. Særlig i de tilfeller hvor reiseveien var lang, forutsatte dette en viss mengde overskudd i form av fritid og penger. De som kunne avse dette tilhørte som regel et høyere samfunnssjikt, med unntak av de som arbeidet i eller ved fjellet. Derfor var friluftsliv i fjellet utilgjengelig for de fleste. De sosioøkonomiske strukturene opprettholdt en skjevhet i befolkningens tilgang på natur og stengte store samfunnsgrupper ute fra fjellet og. Friluftslivet var ikke samlende før krigen, men det ble det etter utbruddet av den, og det er dette jeg skal beskrive i kapittelet som følger.

¹⁵ Solenes, «Bort fra storbyens unatur», 140.

¹⁶ Ragnar Frislid, *Naturvern* (Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1964), 156–57.

¹⁷ Hofmo, Rolf. «Friluftskommisjonen 1945–1947». Under «Saker, 1945–1960». Boks D – 0057. Serie D - Saksarkiv. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo.

KAPITTEL 1: LANDET VEVES SAMMEN

I dette kapitlet analyserer jeg sentrale motstandsaktørers innsats under andre verdenskrig i lys av friluftslivet. Jeg argumenterer for at en friluftslivskultur i mange henseender var forutsettende for den norske motstandskampen, og at opplevelsene i norsk natur i krigsårene ble vevet inn i friluftslivstradisjonen etter krigen. Naturen var et sted hvor hele det norske folk møttes på tvers av sosiale skiller, og dette utgjør en kontinuitet fra krigen til etterkrigstida.

TURKAMERATENE FRA RJUKAN

«Jeg har senere hen ofte fundert på om det var mer enn et tilfelle at nettopp så mange av medelevene og turkameratene fra Rjukan skulle møte hverandre i kompani Linge i England under krigen», skrev krigshelten Gunnar Sønsteby da han førte i pennen sin egen beretning fra krigsårene.¹⁸ Gunnar Sønsteby (1918–2012) var født og oppvokst på Rjukan, og sønn av en industriarbeider. Fra tidlig alder hadde han fattet stor interesse for livet ute i det fri. Når skolen var ferdig for dagen tok Sønsteby og vennene skiene fatt, og ukentlig underla de seg de 1500 høydemetrene det var fra togstasjonen på Rjukan og opp til Gaustatoppen. I helgene dro de sammen på ekspedisjoner i Telemarks pittoreske natur.¹⁹ Friluftslivet i oppveksten med kameratjengen på Rjukan ble utgangspunktet for Sønstebys fortelling om egen krigsinnsats.

Da tyske soldater marsjerte ned Karl Johans gate 9. april 1940, stod Gunnar Sønsteby på fortauet ved Universitetet i Oslo. Sammen med en lamslått tilskuerskare forsøkte han å ta inn over seg en ny realitet under tysk okkupasjon. To dager senere satt han med ski og turutstyr på toget på vei til løytnant Philip Hansteens hytte ved Hadeland, klar for å kjempe mot nazistene. Sønsteby hadde flyttet til hovedstaden tidligere dette året for å studere sosialøkonomi. Han hadde tatt seg jobb i Gjensidige, hvor Hansteen var ansatt som inspektør. Som student hadde Sønsteby engasjert seg i miljøet rundt Studenterrytta i Nordmarka, og nylig blitt utnevnt til hyttesjef. Studentene her kjente Nordmarka på langs og på tvers. De var i god fysisk form, og mange var, som Sønsteby, fremragende skiløpere. Dette var vesentlige forutsetninger for slagene som stod i marka nord for Oslo bare noen dager etter tyskernes okkupasjon. Vinterkrigen i Finland den forhenværende vinteren hadde gjort stort inntrykk, og vært en utløsende årsak til at Norske Studenters Idrettsråd iverksatte frivillig militær opplæring i

¹⁸ Gunnar Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»* (Oslo: Orion Forlag, 2008), 9.

¹⁹ Jan Christensen, *Oslogjengen. Europas beste sabotørgruppe* (Oslo: Nova Forlag, 2011), 32–33.

Nordmarka allerede før okkupasjonen. Miljøet ved Studenterhytta ble veien inn i motstandskampen for Sønsteby, og et helt sentralt utgangspunkt for en brorpart av framtidige ledere i den militære motstandsorganisasjonen.²⁰

Sønsteby overlevde de første slagene, og den påfølgende sommeren tilbrakte han i Oslo. Tilfeldighetene ville det slik at han delte bakgård med Max Manus, Harald Hanto og Kolbein Lauring nede i Thereses gate, og Sønsteby innledet også et samarbeid med disse. Studenterhytta fortsatte imidlertid å være det selvfølgelige stedet å samles for Sønsteby og hans kamerater. «Studenterhytta og Nordmarka ga den beste avkobling fra all elendigheten – og også de rette kameratene», skrev han.²¹ Da Sønsteby ble tilbudt jobb på Rjukan senere på høsten, flyttet han dit for en periode. Tilbake i hjembygda begynte han sammen med sine gamle klassekamerater skytetrening i fjellet. «På Rjukan ble det fjellturer og friluftsliv, og jeg fikk føling med den første spede begynnelse til Milorg».²² Mens Sønsteby lå i fjellene og skjøt, aksjonerte statspolitiet mot adressen hans i Oslo.²³

Da han våren 1941 vendte tilbake til hovedstaden, var Studenterhytta overtatt av nazistene. Nettverket som var etablert rundt hytta fortsatte likevel å eksistere, og møttes jevnlig, men i diskresjon. Noen dager denne sommeren delte Sønsteby leilighet med sin tidligere klassekamerat fra hjemplassen, Knut Haugland (1917–2009). Haugland var utdannet telegrafist ved Ingeniørvåpenets befalsskole, og hadde deltatt i de første slagene ved Narvik i 1940.²⁴ I Oslo jobbet han på radiofabrikk på dagtid, men ble snart introdusert for miljøet som Sønsteby var en del av. Hjemme i leiligheten arbeidet Haugland med radiosendere for å få kontakt med London. Dette hadde Statspolitiet fattet mistanke om, og Haugland ble arrestert på jobb, mistenkt for å drive illegalt motstandsarbeid. Statspolitiet ransaket leiligheten til Sønsteby, men da de ikke fant beviser som bekreftet mistanken, slapp de to fri. Hendelsen satte en støkk i dem begge. Haugland gikk i foreløpig dekning i telt ved Sognsvann, før han sammen med Sønsteby dro til Stockholm for å forsøke å komme seg herfra over til England.²⁵

Studenterhytta er et eksempel på hvordan friluftslivet var en sentral fasilitator for mobiliseringen av motstandsstyrkene. Naturen ble møtested og et sted å operere ut fra, og dette er det noen helt spesifikke grunner til: Mange av møtestedene var allerede etablert gjennom interessefelleskap for idrett og friluftsliv. Her kom de i kontakt med andre fra

²⁰ Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 11–14.

²¹ Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 16.

²² Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 19.

²³ Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 18–19.

²⁴ Dag Leraand, «Knut Haugland», Store norske leksikon på snl.no, 2. juli 2020, https://snl.no/Knut_Haugland.

²⁵ Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 19–21.

motstandsbevegelsen. Disse fortsatte å være naturlige og ikke minst tilgjengelige møtesteder like etter krigsutbruddet. Det var enklere og tryggere å møtes i Nordmarka, skjernet av skogen. De møttes *også* i små leiligheter i byen, men det var langt mer risikabelt. Det var til naturen de søkte for å komme i trygghet fra nazistene. Friluftslivsinteressene ga også noen helt konkrete fysiske og strategiske fortrinn. Sønstebys kjennskap til område og terreng hadde han fått gjennom skiturene i marka. Fra friluftslivet hadde mange erfaring med og kunnskap om å overleve ute. Fysisk styrke, utholdenhet og ferdigheter, særlig på ski, peker seg ut som vesentlige forutsetninger for de norske motstandsstyrkene, og belyser friluftslivets betydning for hjemmefronten.²⁶

I Stockholm var det Knut Hauglands telegrafistutdanning som sikret ham plass på London-båten, mens Sønsteby ble værende igjen. Verden er ikke stor, sier de, og var vel heller ikke det i 1940, for like etterpå støtte Sønsteby tilfeldigvis på sambygdingen Claus Helberg (1919–2003). Helberg var året yngre enn Sønsteby. Han hadde utdannet seg ved Bergen Handelsgymnasium, og de siste tre årene hadde han vært ansatt som assistent hos Den Norske Turistforening.²⁷ I oppveksten hadde de to vanket i den samme kameratgjengen og delt lidenskapen for friluftslivet. Helberg hadde også forsøkt å ta seg over til London, men i likhet med Sønsteby kom han ikke med. Da de to fikk høre at det fantes en mulighet for å komme til London via Ålesund, tok Helberg straks fatt på å planlegge en rute for ham og Sønsteby. Sommeren før hadde Helberg gått opp denne ruten i forbindelse med rekognosering av fluktruter på britenes bestilling. Fra togstasjonen i Sveg i Midt-Sverige og over til Ålesund tegnet han opp en rute ut fra egen kjennskap til terrenget. Ruten ble lagt innom fortrolige bekjenskaper han hadde ervervet seg tidligere. En same ved grensetraktene og hyttebestyreren på Svukuriset turisthytte ble kritiske hjelpere på veien. Det ble en lang, kald og krevende ferd, og Sønsteby pådro seg store frostskader på bena. På grunn av frostskadene måtte Sønsteby legges inn på sykehus, og de to skilte derfor lag ved Røros.²⁸

Slike ruter, som Helberg og Sønsteby fulgte over grensen, fantes langs hele svenskegrensen under krigen, og ble brukt til å lose mennesker på flukt fra tyskerne i trygghet i Sverige. Mange av de som flyktet var jøder, motstandsmenn eller mennesker som av andre grunner var ettersøkt av tyskerne. Da Sønsteby kom seg på benene igjen etter turen med Helberg, ble han selv involvert i å hjelpe blant annet jødiske familier med å flykte over

²⁶ Anne Eriksen, *Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon* (Oslo: Pax forlag, 1995), 70–72.

²⁷ Per Roger Lauritzen, «Claus Helberg», Norsk biografisk leksikon på snl.no, 2009, https://nbl.snl.no/Claus_Helberg.

²⁸ Sønsteby, *Rapport fra «Nr. 24»*, 23–27.

grensen.²⁹ Til sammen hadde Milorg om lag 500 losere. De fleste av losene var imidlertid sivile som bodde i områdene langs grensa, som kjente terrenget godt og var fysisk rustet til å løse over lange strekninger i stedvis vanskelig terreng. Fra Tysfjord i Nordland anslås det at 3000 mennesker flyktet over til Sverige, med hjelp av både norske og samiske losere.³⁰

I Sønstebys beretning framgår det at han selv var svært bevisst den betydningen friluftslivserfaring hadde for ham og hans venners innsats i motstandskampen. Som Claus Helbergs historie videre vil vise, var friluftslivet en fellesnevner for flere av de som deltok i motstandskampen. Helberg var med i sabotasjeaksjonen mot tyskernes tungtvannsproduksjon i Norge, og var den første av de involverte til å skrive om det som i ettertid ble den mest berømte sabotasjeaksjonen i norsk krigshistorie. Helbergs beretning kom første gang på trykk i Den Norske Turistforenings årbok i 1947.³¹

VEMORK-AKSJONEN

Da Claus Helberg endelig kom seg til London i januar 1942 ble han tatt opp i Kompani Linge, hvor han fikk militær opptrening. I oktober 1942 ble han satt sammen med barndomskameraten og tropp-leder Jens-Anton Poulsson (1918–2010), telegrafisten Knut Haugland og rørleggeren Arne Kjelstrup (1913–1995). De fire mennene utgjorde første utsendelse fra London, og av disse var det kun Kjelstrup som ikke var fra Rjukan-området. De skulle slippes av fra fly over Hardangervidda, og herfra skulle de forberede en britisk sabotasjeaksjon mot Norsk Hydros tungtvannsfabrikk på Vemork ved Rjukan. Ingenting gikk etter planen. Etter å ha blitt sluppet av i fallskjerm, landet de 15 kilometer vest for det planlagte landingsstedet. Avstanden fra landingsstedet til målet ved Skolandsmyrene vest for Vemork var om lag 100 kilometer, uten vei. Skiføret var lite å skrive hjem om, og på grunn av store mengder utstyr måtte de gå hver etappe to ganger. En forflytning som på godt skiføre ville tatt en dag, tok gruppen fjorten dager. Det ble skrint med mat, og gruppen måtte følge et strengt rasjoneringsregime som snart slo ut på kreftene. De mange hyttene i området ble kritiske som husly om nettene. Omsider framme ved målet gjorde de klart et landingssted for britene. De tok inn på en hytte 10 kilometer lengre

²⁹ Elise Barring Berggren, Bjarte Bruland, og Mats Tangestuen, *Rapport frå ein gjennomgang av hva visste hjemmefronten* (Oslo: Dreyers forlag, 2020), 117–24; I mine kilder har jeg heller ikke funnet noe som tyder på anti-semittisme.

³⁰ Ragnar Ulstein, *Svensketrakfikken. Flyktningar til Sverige 1940-43*, bd. Bd, I (Oslo: Det Norske Samlaget, 1974), 13; Marianne Neerland Soleim, Jens-Ivar Nergård, og Oddmund Andersen, *Grenselos i grenseland. Samisk og norsk losvirksomhet i nordre Nordland og Sør-Troms. 1940-1945* (Stamsund: Orkana Akademisk, 2019), 13–14.

³¹ Claus Helberg, «Hardangervidda under krigen. Hvordan Vemork-aksjonen ble forberedt og gjennomført», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1947), 167.

sør, og herfra avventet de videre beskjed fra London. Et stygt værromslag hindret gliderne å ankomme på landingsstedet. Den ene endte på Sørlandet, mens den andre forsvant. Senere kom de fram at britene i den ene glideren var blitt arrestert og drept av tyskerne, og at tyskerne slik hadde fått kjennskap til sabotasjeplanene. Umiddelbart ble det iverksatt omfattende patruljering i nærområdet, vaktholdet ved Vemork ble skjerpet, miner ble lagt ut i området rundt og flombelysning ble montert. Tyskerne utførte store razziaer i nabobygdene og arresterte en av troppens lokale medhjelpere, skiløper og damvokter Torstein Skinnarland. Helberg og troppen følte seg ikke trygge, og bestemte seg straks for å forflytte seg lengre opp på Vidda, til en gammel jakthytte som ikke var avmerket på kartet. Her levde de isolert fra omverdenen fram til februar.³² I et tilbakeblikk på månedene i vinterfjellet skrev tropplederens Jens-Anton Poulsson i DNTs årbok i 1970:

*Høyfjellstraktene var som et stykke fritt Norge. Her kunne vi ha våre baser, her kunne vi leve – stort sett uten å bli utsatt for razziaer av tyske styrker og nazipoliti.*³³

Overvintringen var ikke en del av den opprinnelige planen, og værforholdene i vinterfjellet var særlig krevende dette året. Arrestasjonen av Skinnarland hadde gått hardt ut over troppens tilgang på mat, og i en måned overlevde de på små rasjoner havregryn, sukker, margarin og kokt mose. Det dårlige været tjente imidlertid til deres fordel, da det fikk tyskerne til å trekke seg tilbake og villreinen til å trekke mot deres område. Fra julaften til februar levde de på reinkjøtt. «For å holde skjørbuken fra livet, spiste vi mavesekken med innhold på hvert eneste dyr».³⁴ Denne kunnskapen hadde de tilegnet seg gjennom oppdageren Helge Ingstads bok fra 1931, *Pelsjegerliv*.³⁵

Kveldene på Hardangervidda midtvinters kunne bli lange. Verken olje eller talglys var å oppdrive, og de få timene med dagslys ble brukt til å samle informasjon og kommunisere med London over radio. Resten av døgnet tilbrakte mennene sammen inne i hytta i stummende vintermørke. For å få timene til å gå og for ikke å gå på veggene av polarsyke, begynte de en form for studiesirkel. Kanskje fikk fjellføreren, telegrafisten og befalsaspiranten en innføring i drenering fra rørleggeren, eller så fikk de høre om hvor nyttige avbitertenger kunne være, særlig når det kom til å ta av for kuler. Tema var det for øvrig ikke så nøye med. Langt viktigere var det å koble av fra bevisstheten om tilværelsens skjørhet og krigens realitet. Samtidig som de

³² Helberg, «Hardangervidda under krigen», 167–73.

³³ Jens-Anton Poulsson, «Soldater i fjellet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Odd Halvorsen (Oslo: Den norske turistforening, 1970), 84.

³⁴ Helberg, «Hardangervidda under krigen», 174.

³⁵ Helberg, «Hardangervidda under krigen», 173–74.

fikk krigen litt på avstand, minket også avstanden mellom de fire. «Vi trodde vi kjente hverandre så ut og inn, men det var nok ikke tilfelle. Det var forunderlig så gode venner vi var tross alt», mintes Helberg.³⁶ Kveldene på hytta er et bilde på den forbrødringen som skjedde i motstandskampen, hvor tette bånd ble knyttet på tvers av sosial bakgrunn. Her har jeg tatt utgangspunkt i Helbergs og Sønstebys fortellinger, men lignende fortellinger finner man i slaget ved Narvik i 1940 og i Matrafjellene på Vestlandet ved krigens slutt, for å nevne noen.³⁷ Førkrigstidens ulikheter ble ugyldiggjort blant gutta, enten de var på Vidda eller på skauen.

Arrestasjonen av mannskapet på den britiske glideren førte til endring i planene. Over radioen fikk troppen vite at ytterligere seks nordmenn skulle sendes fra Kompani Linge i London. Lederen for andre tropp var sunnmøringen Joachim H. Rønneberg (1919–2018). Før krigsutbruddet hadde Rønneberg vært en aktiv skiløper, og i årene 1940–41 var han hyttesjef i Aalesunds Skiklub.³⁸ Skiferdighetene ble sterkt vektlagt da Rønneberg skulle plukke ut sin tropp. Om den fremste av dem, Hans Storhaug, ble det lagt vekt på hans erfaring fra friluftslivet og ferdigheter på ski. Disse kvalitetene skikket ham for oppdraget. Den eneste i troppen som ikke var god på ski var Kasper Idland, men han hadde til gjengjeld bakgrunn fra speideren.³⁹ Bare ved å ta utgangspunkt i gruppen bak tungtvannssabotasjen framkommer det hvordan friluftslivserfaring ble vektlagt, og var som forutsetning for helt elementær å regne.

Da de to troppene møttes hadde Helbergs gruppe levd isolert på Hardangervidda i fem måneder. Dette livet hadde unektelig utviklet tette vennskapsbånd. Det nye tilskuddet til gruppa var likevel kjærkomment, ga Helberg uttrykk for, og planleggingen av sabotasjeaksjonen mot tyskerne kunne for alvor settes i gang. Gjennom å legge veien gjennom elvejuvet under broen, som både av lokalbefolkningen og tyskerne selv var ansett som en utenkelig adkomstvei, lyktes det de norske sabotørene å sprengte i stykker tungtvannsapparatene inne på fabrikken. Alle kom fra det med livet i behold.⁴⁰ Som følge av angrepet ble hele Hardangervidda sperret av og alle hytter i området ble beslaglagt av styresmaktene. Dette opphørte først ved kapitulasjonen i mai 1945.⁴¹

³⁶ Helberg, «Hardangervidda under krigen», 174.

³⁷ Sven Mathiesen, «Bjørn West-området og det som hendte der», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1950), 84–93.

³⁸ Odd Birkevold, Carl Amundsen, og Eugene Holm, *Aalesunds skiklub gjennom 50 år* (Ålesund: Aalesunds skiklub, 1958), 44.

³⁹ Kristian Rostad, «Krigshelten 'Kyllingen' ble filmstjerne i Paris», NRK, 12. januar 2015, https://www.nrk.no/innlandet/krigshelten-_kyllingen_-ble-filmstjerne-i-paris-1.12140388.

⁴⁰ Helberg, «Hardangervidda under krigen», 174–80.

⁴¹ Helberg, «Hardangervidda under krigen», 167.

FRIHETEN I FJELLET

Fortellingen fra Vemork-aksjonen tar opp en av krigens store utfordringer for Den Norske Turistforening: den periodevise avstengingen av den norske fjellheimen. I løpet av krigsårene sperret nazistene av fjellområder over hele Norge for å forhindre at motstandsgrupper skulle bruke fjellet til taktiske og strategiske formål. Av samme årsak ble flere av Turistforeningens hytter påført store skader og beordret stengt. Turistforeningen arbeidet iherdig med å oppheve fjellsperringene og å holde hyttene sine åpne, selv om det sjeldent ga ønsket resultat. I 1944 forbød tyskerne en tredjedel av DNT-hyttene å åpne i sommersesongen. Etter 4. september måtte alle hyttene stenges. De forble stengte fram til frigjøringen våren etter.⁴²

I april 1940 ble DNT bortvist fra lokalene sine ved Nationaltheatret i Oslo. Tross mangt et skjær i sjøen evnet de å fortsette sitt virke gjennom krigsårene. At dette var økonomisk mulig skyldtes først og fremst at medlemmene fortsatte å innbetale årskontingent til foreningen. Samtidig inntraff en historisk vekst i antall medlemmer. DNTs medlemsmasse hadde vokst jevnt og trutt siden 1920-årene, men det bykset i tilstrømmende medlemmer som fant sted under krigen var uten sidestykke. I disse fem årene steg DNTs medlemstall til mer enn det dobbelte, fra 16.000 medlemmer i 1940 til 36.500 i 1945.⁴³ Økningen ble framtrepende allerede sommeren 1941, hvor «[e]n storstrøm av turister drog til fjells som aldri før [...]».⁴⁴ For Turistforeningen virket denne utviklingen svært oppmuntrende på å fortsette arbeidet.⁴⁵ Også de lokale turistlagene rundt om i landet erfarte lignende mønstre. Stavanger Turistforening og Trondhjems Turistforening hadde begge rundt 1900 medlemmer i 1939. I 1945 var dette tallet økt til henholdsvis 5400 og 4200. I det samme tidsrommet vokste både Kristiansands Turistforening og Bodø og Omegns Turistforening til mer enn dobbel størrelse, med over 1000 nye medlemmer hver.⁴⁶ Årskontingenten for et vanlig DNT-medlemskap var i 1940 på 10 kroner, hvilket tilsvarer 250 kroner i dagens verdi, med rabatter for husstandsmedlemmer og studenter.⁴⁷ DNT holdt medlemskontingenten på dette nivået gjennom krigen, og kontingenten ble først oppjustert i 1947.⁴⁸ Dette forteller noe om hvordan det var mulig for folk å beholde

⁴² Edvard Løchen mfl., red., «Generalforsamling 27. mars 1945», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1945), 253.

⁴³ Tallene er avrundet, hentet fra årsberetninger i *Den norske turistforenings årbok*, årgang 1935-1946.

⁴⁴ «Årsberetning for 1941», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1942), 221.

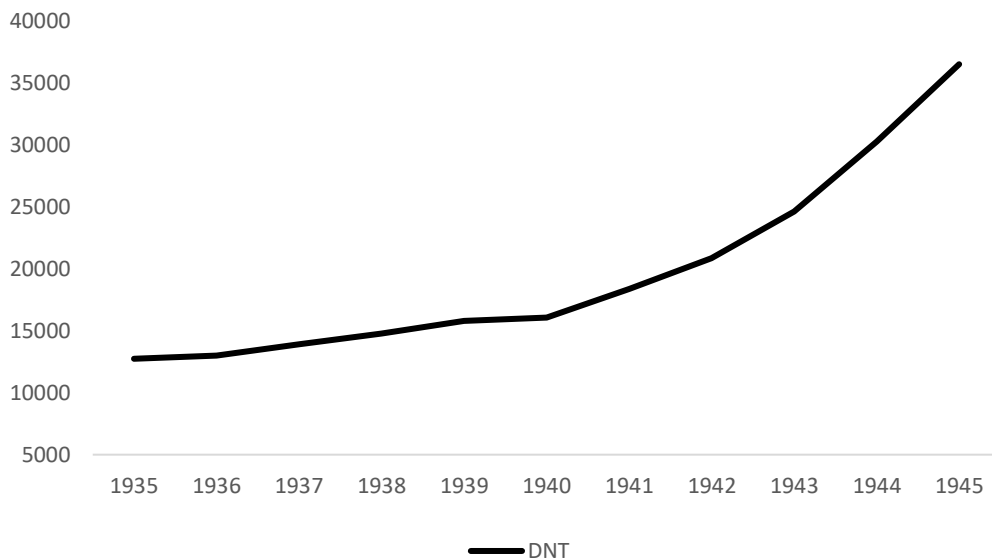
⁴⁵ Wilhelm Munthe, «Den norske turistforening under krig og gjenreisning», i *Norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1948), 8.

⁴⁶ Tallene er hentet fra utdrag av lokale turistforeningers årsberetninger i *Den norske turistforenings årbok*, årgang 1941-1946.

⁴⁷ «Årsberetning for 1941», 221.

⁴⁸ Carl Just, red., «Årsberetning 1947», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1948), 207.

medlemskapet, men sier likevel ikke noe om hvorfor så mange søkte seg til DNT. Den voldsomme veksten i Turistforeningens medlemstall indikerer at friluftslivet ble viktig for nordmenn under krigen. Det innbyr samtidig til en nærmere undersøkelse av hva som kan forklare at så mange søkte til turistforeninger i krigsårene.

Figur 1: Grafen viser DNTs medlemstall i perioden 1935-1945. Under krigen ses en markant økning.
Kilde: Den Norske Turistforenings årbøker 1936-1946

Også under krigen var det hverdager det var flest av, og krigsrealiteten lå som et dunkelt skydekke over det norske samfunnet, med mørklagte gater, gjentrukne gardiner, portforbud, rasjoneringer og strenge restriksjoner. Tilstrømmingen av nye medlemmer ble derfor forstått som en konsekvens av nettopp krisesituasjonen som det norske folk stod i, hvor naturen ble et fristed for et krigsrammet folk.⁴⁹ Den krisesituasjonen som det norske folk stod i gjennom okkupasjonsårene vakte et intenst behov for å komme vekk. Selv det å sitte inne og lese kart, å reise på kartet, kunne være et oppløftende og meningsfylt tidsfordriv.⁵⁰ En av friluftslivets mest betydelige egenskaper er å tilby en pause eller flukt fra samfunnets bånd og hverdagens mas. Når man drar til fjells, sjøs eller til skogs endres rammene for livet en lever. De gestalter som er viktige i hverdagen er ikke de samme som er viktige på fjellet, og det skapes en avstand til det første livet. Dette innslaget av eskapisme er det som gjør friluftslivet til et så etterlengtet

⁴⁹ Brev til Den norske turistforening fra Helge Giverholt 8. september 1943, sitert av Biørn Lyche, «Fjelltur og fjellsport», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1945), 208–9.

⁵⁰ Hans Furuholmen, «Undrer mig paa hvad jeg faar at se», i *Den norske turistforenings årbok 1964*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1964), 51.

supplement til samfunnslivet. Slik kan man forstå stien inn i skogen eller opp på fjellet som ei fluktrute også for dem som ikke var jaget av nazister, men av generell uro og depresjon.

For den sivile befolkningen bidro det å kunne dra på tur til å opprettholde en viss grad av normalitet i hverdagen, i en tid hvor alt annet raste. Å oppsøke naturen var også en måte å komme nærmere motstandskampen på. Å se et skispor i snøen og forestille seg at hjemmefronten var i nærheten, kanskje håpe på til og med å treffe dem, kunne inngå som en del av opplevelsen. En tidligere innsatt i Møllergata 19 beskrev i årboken i 1942 en tur han hadde tatt over fjellet i Telemark like etter at han var sluppet fri fra nazistenes fangenskap.⁵¹ En av nettene våknet han i teltet med sterk hjertebank, i et lite sekund overbevist om at fare var på ferde.

Men ute flommer månelysen over snøen, og all ting er stille. Erindringen kommer tilbake. Herregud, det er jo ikke krig her. Vi er på ferie. Livet er allikevel ganske bra, og angsten viker som skyggene utenfor seteren flykter for månelysen.⁵²

Her beskrives den kontrasten en fjelltur utgjorde til den dystre hverdagen og hvordan tilværelsen i naturen gjorde bot for tynnslitte nerver. Skogen og fjellet var et pusterom, hvor terroren ble brakt noe på avstand. Her var ikke blendingsgardiner, overvåking og uniformer. Her fikk man avstand til depresjonen, angsten og frykten. Å få krigen på avstand var en årsak til det økte behovet for å komme ut i naturen. Likevel gjenstår det å finne en direkte kausalitet mellom krigen og DNTs medlemsvekst. En trengte ikke være med i en forening for å gå i fjellet, og DNTs hyttetilbud var dessuten, som vist, svært begrenset. Spørsmålet om *hvorfor* DNT opplevde dette vanvittige oppsvinget i medlemmer blir derfor interessant. Påtroppende formann, høyesterettsadvokat Edvard Løchen (1889–1979), ga en pekepinn i sin innsettingstale i 1946. Her forklarte han at økningen i medlemstallet hadde vært en understreking av at «foreningen fulgte den rette lei».⁵³ I årbøkene fra krigsårene kan man få et visst innblikk i DNTs forfølgelse av denne leia ut fra måten de forholdt seg til okkupasjonsmakten på. En oversikt over tindebestigninger fra 1941 viser at 30 medlemmer av det tyske sikkerhetspolitiet besteg den ikoniske Store Skagastølstind, *Storen*, dette året.⁵⁴ Utover dette nevnes knapt tyskerne i

⁵¹ «Harald Aabel», Fanger.no. Norsk digitalt fangearkiv 1940-1945, åpnet 29. mars 2021, <https://www.fanger.no/persons/43846>.

⁵² Harald Aabel, «Fra Rødberg til Kongsberg», i *Norske turistforenings årbok* (Oslo: Norske turistforening, 1942), 190.

⁵³ «Generalforsamling 15. mars 1946», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1946), 255.

⁵⁴ Erling Bjørstad mfl., red., «Tindebestigninger 1941», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1942), 246–47.

løpet av de fem årene krigen varte. DNT forholdt seg til nazistene på en nøktern og distansert måte, og tillot aldri noen form for tysk propaganda i årbøkene.

En hendelse fra 1941 forteller mer om hvordan Turistforeningen tok avstand til okkupasjonsmakten. I slutten av februar dette året meldte en arkitekt ved navn Halvor Vreim seg inn i Turistforeningen. Åtte dager senere, ved Generalforsamlingen 3. mars, stilte den samme Vreim til valg for DNTs råd og styre under dekke av å ha interesse for hyttebygging. Det som av sensurrelaterte grunner ikke kom klart fram i årboken i 1941 var at arkitekt Vreim ble mistenkt av Generalforsamlingen for å være ute i nazistenes ærend. DNTs formann, overbibliotekar Wilhelm Munthe (1883–1965), kommenterte denne hendelsen i 1948: «En utmerket, men ukjent arkitekt ble foreslått fra salen, men da valget ble støttet av en framtrédende nazist, oppnådde Vreim bare 9 stemmer».⁵⁵ De to kandidatene som ble valgt inn fikk til sammenligning 188 og 184 stemmer.⁵⁶ Dette var et tydelig signal på en intern enighet blant Turistforeningens medlemmer om at tyskvenner ikke hadde noen plass i foreningens rekker.

Den norske turistforenings styre 1943. Fra venstre: Karl Lous, Rolf Lykken, Ludvig Andersen Aars, Edvard Løchen, Wilhelm Munthe, Erling Bjørstad, Torolf Prytz, Biørn Lyche.

(Fraværende: Martin Mehren).

Foto: Andreas Backer

Kilde: Den norske turistforenings årbok 1943, s. 51.

⁵⁵ Munthe, «Den norske turistforening under krig og gjenreisning», 10.

⁵⁶ Biørn Lyche, Peder Todal, og Andreas Backer, red., «Generalforsamling 3. mars 1941», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1941), 254–55.

DNT fortsatte sin virksomhet fra et lokale i Prinsens gate. Generalforsamlingen om våren og medlemsmøtene på høsten gikk sin gang. Om disse møtene kommenterte Edvard Løchen ved Generalforsamlingen i 1946 at det var merkelig at det gikk. Samlingene ble «rene propagandamøter for vår sak», sa Løchen, «med utspekulerte foredragsvendinger og betagende bilder fra landet vårt».⁵⁷ I 1944 hadde Løchen selv et opphold på Grini som følge av motstandsvirksomhet.⁵⁸ «Vår sak» må her derfor forstås som av antinazistisk karakter. De fleste foredragsholderne på medlemsmøtene var tilknyttet DNT. DNTs rådsmedlem Gunnar Raabe (1896–1969) var i krigsårene en aktiv og særlig ettertraktet foredragsholder i dette henseendet. Han reiste omkring i landet og holdt foredrag akkompagnert av lysbildeframvisning fra norsk natur. Foredragene skal ha inneholdt politiske finter i nazistenes retning, og lokket til seg store mengder folk.⁵⁹ «Tilstrømmingen til høstmøtene var sterkere enn noensinne», skrev formann Wilhelm Munthe i ettertid.⁶⁰ Turistforeningen, som andre aktører, måtte forholde seg til naziststyrets strenge regler for hva som var lov å ytre. Gjennom disse foredragene ble språklige så vel som visuelle bilder av norsk natur en måte på subtilt vis å kommunisere foreningens antinazistiske holdninger.

Hittil har jeg vist at den norske naturen ble et sted både sivile og militære opplevde en frihetsfølelse. I krigsårene blomstret den symbolske og metaforiske bruken av fjellet, og å bruke naturen som en metafor på det frie Norge var nærliggende. Forbindelsen mellom den norske naturen og nasjonal identitet og selvstendighet var allerede etablert gjennom nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet. Denne hadde vært sterkt forankret i nasjonalromantiske malerier, dikt og musikk med naturtung symbolikk. Eidsvollleden fra 1814 lød «Enig og Tro til Dovre faller».⁶¹ I *Norges krig* fortelles det om hvordan soldater i felt var blant de første til å kjenne savnet av en jordnær og styrkende diktning.⁶² I mangel på militært materiell begynte de å dikte sanger og kampdikt for å ha *noe* å styrke seg på. I april dagene i 1940 sang motstandstropper Østafjells om å jage fienden fra skau og fjell og strand for å redde fedrelandets frihet og fred. Med henvisning til grunnloven sang de: «Gamle Dovrefjell gir ekko av vår sang».⁶³ På andre siden av Atlanteren, i «Little Norway»-basen i Canada, sang de norske

⁵⁷ Edvard Løchen ved «Generalforsamling 15. mars 1946», 255.

⁵⁸ Munthe, «Den norske turistforening under krig og gjenreising», 21.

⁵⁹ Per Roger Lauritzen, «Gunnar Raabe», Norsk biografisk leksikon på snl.no, 13. februar 2009, https://nbl.snl.no/Gunnar_Raabe.

⁶⁰ Munthe, «Den norske turistforening under krig og gjenreising», 19.

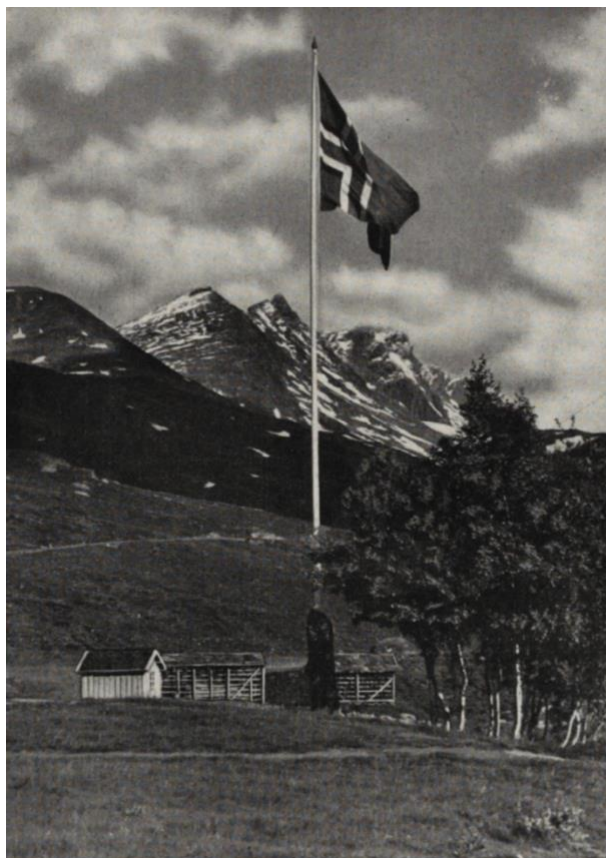
⁶¹ Slagstad, (*Sporten*), 79–80.

⁶² Arnold Eskeland og Sverre Steen, «Kampdikt fra krigsårene», i *Norges krig 1940-1945. Bind III* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1950), 215.

⁶³ Eskeland og Steen, «Kampdikt fra krigsårene», 216.

soldatene: «Hjem til Norges fjell skal vi komme en kveld!»⁶⁴ Den frie naturen som bilde på et fritt Norge var fra første stund et kraftig våpen i kampen mot okkupasjonsmakten. Også i nazistenes fangenskap samlet fangene seg om naturen i dikt og sang. I sine memoarer skildrer forfatter Johan Borgen en kveld på Grini fangeleir, hvor han kunne høre allsang fra de medinnsatte på gangen: «Når våren ånder på li og fjell», sang de, dirigert av Det norske arbeiderpartis formann, Einar Gerhardsen.⁶⁵ Norges fjellheim ble brukt synonymt med hjemmet, fedrelandet og et selvstendig og fritt Norge.

En forklaring på hvorfor DNT lyktes ligger i måten de omgikk regimesensuren på. I årbøkene er det mange steder nærliggende, andre steder nærmest opplagt, å lese *fjellet* synonymt med nasjonen Norge. Allerede i årboken i 1942 ordla høyesterettsadvokat Løchen seg slik: «Nå lyder laftehogg – – snart tramper det i åsen av folk som søker skauleis til fjells. Og en slik tur – vekk fra krig og rykter, fra ondt og tunge tanker er som å vende hjem til fedrelandet».⁶⁶ Det er også megetsigende at nettopp fjellet ble valgt som tema for årboken av 1943, da foreningen markerte sitt 75-årsjubileum. Årboken åpnet med et bilde av et stort norsk flagg, vaiende i vinden utenfor Turtagrø, foran de mektige Skagastølstindene i Vest-Jotunheimen. I underteksten stod det «Skagastølstindene sett fra Turtagrø», men det er så visst ikke

Fotografi av det norske flagget i fjellet under krigen. Dette ble publisert helt fremst i årboken av 1943, i en tid hvor det norske flagget var forbudt.

Foto: Andreas Backer

Kilde: Den Norske Turistforenings årbok 1943

fjellene som fanget leserens blick. På bildet lå *Storen* attpåtil bak en sky. Bildet er et kroneksempel på hvordan Turistforeningen utviste list og brukte symboler, som det forbudte norske flagget, til å kommunisere med sine medlemmer. I det påfølgende åpningsinnlegget beskrev formann Wilhelm Munthe jubileet som en hyllest til alle de som hadde jobbet for

⁶⁴ Eskeland og Steen, «Kampdikt fra krigsårene», 215–16.

⁶⁵ Johan Borgen, *Dager på Grini* (Oslo: Gyldendal, 1945), 191.

⁶⁶ Edvard Løchen, «På koietur i Stormarka», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1942), 203.

foreningens «[...] store ideelle og nasjonale oppgave: å føre flest mulig av oss ut i vår storslåtte natur, å la oss få oppleve landet og folket av selvsyn, så vi kan vende tilbake til vår gjerning styrket på kropp og sjel med Norge i våre hjerter». ⁶⁷ Munthe mente samtidig at fjellene var medskyldig i svakheten i den norske riksenheten, som hadde kommet til syne de siste årene: «De stengende fjell får vel også ta sin del av det trangsynte, mistenksomme, selv gode som vi ennå ikke har frigjort oss fra». ⁶⁸ Det er implisitt at Munthe her henviser til landsforræderiet. I forlengelsen av dette framholdt Munthe likevel at da fjellene hadde vært det som stengte oss fra hverandre, ville nettopp det å gå i fjellet være en måte å knyttes sammen på. Dette viser til hvordan skillet mellom fjellet som symbol og som et sted å være kollapset og ble det samme under krigen. Å gå i fjellene var en måte å ta del i et nasjonsfellesskap på. I sine avsluttende linjer oppsummerte han dette poenget:

Og jo lenger vi vandrer og jo videre vi kommer omkring i vårt land, dess sterkere føler vi at for oss er det fjellet som binder landsdelene sammen og gjør fylkene til et rike, det fagreste og kjæreste vi vet. Det er derfor med en selvopplevelsens overbevisning som ingen andre at vi fjellvandrere kan stemme i Ja, vi elsker dette landet. ⁶⁹

Den avsluttende henvisningen til Norges uoffisielle nasjonalsang var et dristig trekk av DNT-formannen. Tatt med i betraktningen det norske flagget på første side, kan man si som Edvard Løchen: «Det er bare merkelig at det gikk». ⁷⁰ Denne symbolske linjen må ha gått under radaren på styresmaktene, samtidig som den resonerte i og vakte håp blant DNTs medlemmer.

Turistforening tok etter krigen et grundig oppgjør i egne rekker. De besluttet å inndra medlemskap fra de av medlemmene som hadde hatt vært tilknyttet fascistpartiet Nasjonal Samling, NS, eller på annen måte hadde vært involvert i unasjonale forhold. «Fra den Norske Turistforening utelukkes de som dømmes eller vedtar forelegg for landssvik. Utelukkingen står ved makt inntil frihetsstraff er sonet eller bot betalt og iallfall til 1. januar 1947». ⁷¹ Landsforeningen for Naturfredning i Norge (LNN), senere Norges Naturvernforbund, er et eksempel på en organisasjon som derimot ikke fulgte den samme lei. Da Adolph Hoel ble valgt som formann for LNN i 1935 var han allerede medlem av NS. Formannsvervet besatt han fram

⁶⁷ Wilhelm Munthe, «Den norske turistforening 75 år.», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1943), 1.

⁶⁸ Munthe, «Den norske turistforening 75 år.», 3.

⁶⁹ Munthe, «Den norske turistforening 75 år.», 5.

⁷⁰ «Generalforsamling 15. mars 1946», 255.

⁷¹ «Årsberetning 1945», i *Den norske turistforenings årbok 1946* (Oslo: Den norske turistforening, 1946), 231.

til krigens slutt i 1945. Dette forholdet svertet LNNs omdømme, og forfulgte foreningen i mange år etter.⁷² Hvilken betydning dette fikk vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

DNTs årbøker hadde et stadig bredere nedslagsfelt, særlig ettersom medlemstallene tok seg drastisk opp under krigen. For DNT ble bruken av både språklige og nonverbale naturbilder en måte å kommunisere forbi sensuren på. At fortellingen om Vemork-aksjonen først kom på trykk i årboken, forteller noe om sammenkoblingen mellom hvordan norske motstandsmenn så på naturen og brukte naturen til sin fordel under krigen, og videre om de aspektene som ble tillagt naturen og friluftslivet under og etter krigen. Ved å bruke naturen og friluftslivet til å drive kampen for fedrelandet, ble nye meningsdimensjoner brakt inn i friluftslivet. Disse ble værende i friluftslivet også etter krigen. Dette føyer DNT som institusjon og samfunnsaktør inn i forståelsen av friluftslivet som et nasjonsbyggende prosjekt i denne perioden. Med dette til grunn kan en forstå et medlemskap i DNT som det nærmeste en kom å slutte seg til en lovlig forening som etter alt å dømme jobbet mot nazistene for et frigjort og selvstendig Norge. Hvis dette er tilfelle, har DNTs betydning i den større nasjonshistoriske sammenheng hittil vært undervurdert, kanskje fullstendig oversett.

FRILUFTSSAMFUNNET

Tyskernes sperringer i fjellene ble opphevet da krigen var over i mai 1945. Konge og regjering vendte tilbake fra eksil. Den norske turistforening flyttet tilbake til lokalene i Stortingsgaten 28, og gikk i gang med å gjenåpne hyttene. Sommersesongen 1945 rapporterte Turistforeningen om større trafikk i fjellet enn noensinne tidligere.⁷³ DNT fortsatte å tiltrekke seg nye medlemmer i årene etter krigen. Fra 1940 til 1948 var medlemsmassen tredoblet, med en foreløpig topp på nesten 48.000 medlemmer. For å imøtekomme den store medlemsskaren, fokuserte DNT de neste årene på å varde nye ruter og å restaurere hyttene som var blitt påført skade under krigen.⁷⁴ I de fleste historiske narrativ utgjør krigens slutt et brudd. Sett fra fjellet stiller dette seg annerledes. For friluftslivet representerer 1945 en hittil lite belyst kontinuitet.

En septemberdag i 1946 var lederen for andre tropp i Vemork-aksjonen, Joachim Rønneberg, på vei opp til Pyttbua, en turisthytte utenfor Ålesund. Denne gangen bestod lasten av malerspann som skulle benyttes i restaureringen av hytta. Området hadde vært et hoveddepot

⁷² Tor Bjarne Christensen, «Naturvernforbundet gikk ned for telling», *Natur & miljø*, 30. oktober 2013, Naturvernforbundet.no, <https://naturvernforbundet.no/naturogmiljo/naturvernforbundet-gikk-ned-for-telling-article29874-1024.html>.

⁷³ «Årsberetning 1945», 223.

⁷⁴ «Årsberetning for 1948», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1949), 211–23.

under krigen, og da han sist befant seg i disse traktene var det med et ganske annet utstyr i sekken. I årboken beskrev han gjensynet: «For enhver vandringsmann var nok urene omkring Spongå som urer flest, men for oss var det noe mer. Her hadde vi «sysakene» våre liggende skjult – containere med mat, sprengstoff og våpen».⁷⁵ Da Rønneberg og hans kompanjong en kveld i 1944 hadde bestemt seg for å ta inn på Pyttbua, var det i tro om at turistsesongen var over og at de ikke ville møte på folk. Dette var en feilberegning, for på hytta ble de møtt av to jenter fra hjembygda som straks dro kjensel på dem. Da det så ble kjent at jentenes følge lå lengre ned i lia og lyttet til en radiosending fra London, oppstod fortrolighet mellom de to gruppene. Om dette møtet skrev Rønneberg: «Vi levde i håp og tro, sveiset sammen til en stor familie i kampen mot den felles fiende».⁷⁶ Turen i 1946 fikk Rønneberg til å reflektere over tilværelsen i det frigjorte Norge.

En savner det sterke samholdet, vennligheten, fordrageligheten og hjelpsomheten fra krigsårene [...]. Kanskje nettopp her er det at Turistforeningen har sitt største indirekte virkefelt. [...] Der – ute i naturen finner vi tonen, ånden fra krigsårene levende. Tenk om vi alle anstrengte oss for å ta med oss den tonen tilbake til byen og hverdagen. Da ville ikke bare du selv, men også dine medmennesker ha utbytte av ditt besøk i fjellet.⁷⁷

De mellommenneskelige møtene, som Rønneberg hadde opplevd blant annet på Pyttbua under krigen, ble noe han savnet nede i samfunnet etter krigen. Rønneberg mente at det var i naturen at disse gode egenskapene fortsatt lå bevart, og han så til friluftslivet og til Turistforeningen for å finne tilbake til dette. Dersom flere gikk i naturen, mente han, ville samholdet i den norske befolkningen kunne hentes fram igjen og fortsette å bestå.

I lys av krigsårene kan vi forstå mer om friluftslivet etter krigen. Historiene om nordmenns krigsinnsats levde videre i fjellet, og ved å oppsøke stedene kunne man på et vis ta del i disse. Med oppgavens perspektiv blir det framtrædende at det var nettopp på hytta, i skogen og på fjellet man møttes. Det var her store deler av grunnlaget for motstandskampen ble lagt. Erfaringer fra livet ute i friluft ble sterke forutsetninger for at det var nærliggende å møtes og operere slik. Naturen ble et sted hvor man knyttet bånd på tvers av klasseskiller, både innad i troppen, men også i tilfeldige møter med likesinnede. Da var det ikke nøye hvor du kom fra

⁷⁵ Joachim H. Rønneberg, «Et 2-års minne fra fjellet», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1948), 192.

⁷⁶ Rønneberg, «Et 2-års minne fra fjellet», 194.

⁷⁷ Rønneberg, «Et 2-års minne fra fjellet», 195.

eller hvilken sosial status du hadde. Nordmenn møttes som nordmenn og ble vevet sammen i kampen mot en felles fiende. Disse unge menneskene, som skulle definere landet etter krigen, ble preget av å komme sammen med andre som de i en førkrignormalitet ikke ville hatt noe med å gjøre. Det skjedde mens man satt sammen oppe på fjellet og ventet på flydropp fra London, gjemte seg på en hytte på Vidda eller i møtene med fremmede på tur i fjellet. Årbøkene etter krigen inneholdt detaljerte historier om hvordan motstandsbevegelsen opererte fra fjellet, mottok forsyninger her og tok i bruk gamle hytter og setrer for oppbevaring av utstyr, mat og folk. Det fortelles om hvordan nordmenn som kjente de norske skoger og fjell var i stand til å overliste de tyske styrkene. Dette ble nå også vevet inn som en del av fortellingen om friluftslivet. Disse observasjonene underbygger min tese om at det oppstod en nær kobling mellom motstandskampen, naturen og den sosiale integreringen, og dette ble etter krigen tillagt friluftslivet. Måten menneskene hadde møtt hverandre på i naturen under krigen ble formative for friluftslivet og dets plass i gjenreisningen av Norge.

Epoken før krigsutbruddet i 1940 hadde vært preget av økonomiske kriseår, ledighet og høyt konfliktnivå. Derfor ønsket ikke nordmenn seg tilbake til en førkrignormalitet, slik en hadde gjort etter første verdenskrig. Norge skulle framover, ikke tilbake, og det var behov for å tenke nytt. De som hadde styrt landet før krigen måtte påta seg ansvaret for at Norge ikke var tilstrekkelig opprustet da tyskerne kom. Dette er en av årsakene til at en ny og yngre generasjon slapp til som etterkrigstidens statsmenn. Da det i dagene etter frigjøring skulle settes sammen en midlertidig regjering, ble Einar Gerhardsen (1897–1987) pekt på som den selvfølgelige statsministerkandidat. Han hadde utmerket seg innenfor Arbeiderpartiet i mellomkrigstiden, og blitt valgt til partiformann i juli 1940. På grunn av sitt motstandsengasjement ble han fengslet av nazistene, og tilbrakte flere av krigsårene på Grini og i Sachsenhausen. Tross egen motvilje påtok han seg også embetet som statsminister, og ledet en samarbeidsregjering bestående av Arbeiderpartiet, Norges Kommunistiske Parti, Høyre og Venstre. Fellesprogrammet ble et vitnesbyrd på et mer konsensusdrevet og samarbeidsvennlig styringsmiljø. Arbeiderpartiet la det revolusjonære igjen i mellomkrigstida, og en mer reformistisk linje ble pekt ut. Ved stortingsvalget den påfølgende høsten fikk Arbeiderpartiet klart flertall.⁷⁸ Historiker Jens Arup Seip brukte ordet ettpartistat for å beskrive de politiske forholdene i Norge de to tiårene etter krigen.⁷⁹ Kanskje er ettpartistatet vel så betegnende: Arbeiderpartiet hadde jevnt høy

⁷⁸ Einar Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905* (Oslo: Universitetsforlaget, 2012), 79–96. Finn Olstad, *Einar Gerhardsen - en politisk biografi* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 177–216.

⁷⁹ Jens Arup Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays* (Oslo: Universitetsforlaget, 1963).

oppslutning i folket, og det var forholdsvis lite politisk splittelse og konflikt. Dette vitner om at en stabil sosialdemokratisk linje var foretrukket av de aller fleste.

Einar Gerhardsen skulle lede Norge igjennom en periode hvor utfordringene stod på rekke og rad. Landet skulle gjenreises etter krigen, og samtidig skulle Arbeiderpartiets politiske prosjekt realiseres. Dette gjaldt ikke lenger kun arbeiderklassen, men *hele* det norske folk. Utopien om et klasseløst samfunn ble byttet ut med staten som garantist for velferd og sosial rettferdighet.⁸⁰ En velferdsstat som sikret alle innbyggere universelle velferdsgoder skulle bygges opp. Politikken ble basert på nye vitenskaper, som sosiologi og samfunnsøkonomi, og ansett som et viktig verktøy for å fremme sosial forbedring, et såkalt sosialt entreprenørskap. Makroøkonomisk tenkning ble en bærende struktur i norsk gjenreising og brobygging, og en helt sentral forutsetning for styringsstaten. Landets økonomi skulle styres fra statlig hold, og våren 1946 ble det første nasjonalbudsjettet framlagt. Staten skulle spille en aktiv rolle i utjevningen av konjunktursvingninger, og dermed sikre produksjonsnivå samt forhindre at ledigheten gikk opp. Allerede året etter krigen nådde Norges økonomi et førkrignivå, og ved inngangen til 1950-tallet var gjenreisningen så godt som over. Strenge konsumvarerasjoner ble litt etter litt opphevet, og den økonomiske veksten holdt seg jevnt over stigende. Norge var på vei inn i en periode hvor landet skulle bygges.⁸¹

I 1948 feiret Den norske turistforening 80 år. I jubileumstalen gikk formann Edvard Løchen hardt ut mot en kritikk som var blitt rettet mot Turistforeningens arbeid. Kritikken gikk på at DNT trakk for mange mennesker ut i fjellene, at dette forringet opplevelsen og forstyrret fjellets fred, og at DNT derfor burde få medlemsmassen ned igjen.⁸² Dette vitner om at en bestemt oppfatning av hvem som var berettiget til å leve ut friluftsliv i fjellet fortsatt hang igjen i enkelte av DNTs medlemsrekker. Løchen tok, på vegne av DNT, sterk avstand til kritikken: «Foreningen er Den *Norske* Turistforening, den er åpen for alle og ønsker å få alle med som medlemmer».⁸³ Løchens ord speiler en viktig dreining i både DNT og Norges historie. Fram til etter første verdenskrig hadde Turistforeningen vært å anse som en nokså eksklusiv forening.⁸⁴ Denne linjen ble myknet opp i mellomkrigstiden, men på grunn av strukturelle forhold bar

⁸⁰ Bo Stråth, «Nordic Modernity: Origins, Trajectories and Prospects», *Thesis Eleven* 77, nr. 1 (1. mai 2004): 14–15, <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1177%2F0725513604042657>.

⁸¹ Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, 83–90, 99–100; Rune Slagstad, *De nasjonale strateger* (Oslo: Pax, 1998), 277–87.

⁸² Edvard Løchen, «Ved 80-års jubileet», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1948), 4.

⁸³ «Generalforsamling 16. mars 1953», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1953), 254.

⁸⁴ Christian Ludvig Jensen, «Den norske turistforening gjennom 75 år», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1943), 26.

friluftslivet preg av klasseskiller i denne perioden. Tidligere hadde fritiden og friluftslivet vært forbeholdt de få og bemidlede. Vel har folk i uminnelige tider brukt fjellene til seterdrift, som ferdselsveier og annen nyttevirksomhet, og dette har formet den norske fjellkulturen. Å kunne gå ærendslaust i fjellet hadde imidlertid vært et privilegium som var de få forunt. I det nye sosialdemokratiske Norge ble det gått inn for at dette privilegiet skulle tilfalle alle borgerne, uavhengig av økonomisk og sosial status. I en tid hvor flere mennesker fikk fritid og fjellet ble et ettertraktet og tilgjengelig feriemål for «hvermannsen», var Norge i ferd med å for alvor bryte ned gamle sosioøkonomiske stengsler som hadde kommet til uttrykk i friluftslivet før 1940. Nå strakte DNT seg uavkortet ut til det ganske folk, og ga tydelig uttrykk for at kritikken var betraktet som avleggs. På vegne av foreningen understreket formann Løchen DNTs standpunkt i saken:

Den [DNT, min anm.]kjenner ikke standsforskjell. Om noensteds ble det beste ved et demokratisk menneskelig samliv utviklet i fjell og mark. Slik har det alltid vært. Hjelpsomhet, enkelhet og likefremhet er egenskaper som friluftslivet uvilkarlig kaller fram – og en følger den beste manns råd.⁸⁵

Med dette avskrev Løchen tidligere tiders oppfatninger av hvilken forening DNT skulle være, og tilskrev friluftslivet en nasjonsbyggende dimensjon i sosialdemokratiets tid. I 1943 hadde Munthe skrevet om å gå i fjellet for å ha Norge i sitt hjerte i 1943. Nå mente Løchen at nordmenn skulle gå i fjellet med landet og folket i hjertet.⁸⁶ Løchen knyttet friluftslivet opp til en felles nasjonal identitet. «Det særegne i det vi kaller det norske i oss, bunner i landets natur», sa Løchen, og fortsatte: «Vil vi lære den å kjenne, må vi gå [...]. Der inne i det opprinnelige og uberørte kan du ennå merke pulsslaget av selve Norge».⁸⁷

I Turistforeningens formålsparagraf het det seg at foreningen skulle jobbe for å «utbre kjennskap til land og folk», og årboken ble brukt som en viktig plattform i så måte.⁸⁸ Hver årbok, med enkelte unntak, var viet et spesifikt distrikt av Norge, med ønske om at folk på den ene kant av landet skulle lære å kjenne den andre landsdels kår. Her ble de ulike regionale naturtypenes egenart skildret og løftet fram som unikt i stedet for fremmed. Her ble lokalbefolkningen og dens kultur forstått som resultat av naturomgivelsene: «Det er umulig å skildre [...] folket som lever i øygarden utenfor Bergen uten å gi et inntrykk av den natur det

⁸⁵ Løchen, «Ved 80-års jubileet», 4.

⁸⁶ Munthe, «Den norske turistforening 75 år.», 1; Løchen, «Ved 80-års jubileet», 5.

⁸⁷ Løchen, «Ved 80-års jubileet», 4.

⁸⁸ «Den norske turistforenings lover», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1950), 234, §1.

lever i, de vilkår til berging for seg og sine som det har».⁸⁹ Det var det skiftende og krevende kystklimaet som var årsak til den freidigheten og hardhausheten som bergenseren hadde til felles med nordlendingen, mens den stødige og hardføre fjellmann i Rørostraktene var blitt slik som resultat av fjellets omgivelser.⁹⁰ Kulturminner og historie var viet stor plass i årbøkene, fra levninger av jernalder og vikingtid til fortellinger om fiskere og seterfolk, industrialisering og håndverkstradisjoner, kunstnere og vitenskapsmenn. Mange av de rutene som ble vardet av DNT var opprinnelig gamle bruksveier: fjelleder og seterveier, hvor forfedrene hadde tatt seg fram i uminnelige tider. Ved å gå på disse stiene stiftet vandreren bekjentskap med forhenværende generasjoners fjellliv. Årbøkene tilbydde vandringen en ekstra dimensjon i møtet med fortidsminnene, og førte vandreren i nærmere kontakt med landets og folkets historie. I dette ligger en kobling mellom friluftslivet og bevisstheten om en felles nasjonal historie, kultur og identitet, som gjør friluftslivet til et tradisjonsbærende fenomen. Disse aspektene ble vevet inn i det norske friluftslivet, en prosess som har bidratt til å gjøre friluftslivet til et fenomen som har vært integrerende, identitetsbyggende og definerende for Norge. Dette er essensen som skiller norsk friluftslivstradisjon fra andre former for opphold i fri natur. Årbøkene spilte en viktig rolle for å veve landet sammen.

FJELLET BLIR ALLEMANNSEIE

I DNTs råd og styre og i årbøkene var det en klar overvekt av menn. Dette gjenspeiler kvinnenes stilling i det norske samfunn på denne tiden, men var imidlertid ikke betegnende for de faktiske forholdene i fjellet: Friluftslivet som sådan var ikke videre dominert av menn. Fra å utgjøre 5% av DNTs medlemsmasse ved opprettelsen i 1868, var halvparten av DNTs medlemmer i 1940 kvinner. Mye peker i retning av at Turistforeningen i stor grad jobbet for å inkludere de kvinnelige medlemmene. Allerede i 1922 åpnet DNT turisthytter med reserverte dameværelser og toaletter.⁹¹ I jubileumsårboken av 1943 skrev høyesterettsadvokat og tidligere formann i DNT, Christian Ludvig Jensen (1885–1978), om Turistforeningens mer inkluderende linje de siste tjue årene. Her løftet han fram ulike yrkesgrupper, barn, ungdom «og kanskje især damer i alle aldre».⁹² I taler og tekster brukte DNT konsekvent kvinner og menn når de henvendte seg

⁸⁹ Kåre Fasting, «Fattig men rent», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1950), 69.

⁹⁰ Johan Falkberget, «Veien innover», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1953), 1–11.

⁹¹ Andreas Backer, «Våre turisthytter og koier», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1943), 63.

⁹² Jensen, «Den norske turistforening gjennom 75 år», 26.

til medlemmene. Friluftslivet vevet landet sammen også på tvers av kjønnene.⁹³ Kvinnene hadde historisk hatt viktige roller i fjellet. På setrene var det budeiene som hadde det daglige ansvaret, og som representerte et annerledes kvinneideal. Møtene med budeiene ble gjenfortalt i reiseskildringer i årbøkene, hvor de ble omtalt i hederlige ordelag. Budeiene ble beskrevet som selvstendige, standhaftige og hardføre, og fikk ofte steder oppkalt etter seg. Derfor var det heller ikke fjerntliggende at en kvinne kunne ta ansvar for en DNT-hytte. Et godt eksempel er hederskvinnen Ragnhild Repp, som styrte DNTs hytte på Gjendesheim i Jotunheimen gjennom tre tiår. I 1951 ble Repp hyllet av DNT med avskjedsfest, eget innlegg i årboken og overrekkelse av DNTs fortjenstmedalje, samt Kongens fortjenstmedalje i gull. Edvard Løchens tale til Repp vitner om en dyp respekt for henne som menneske. Repp var en bestemt og streng dame, som holdt orden på hytta, oppdro byungdommen. Ikke minst trekkes det fram hvordan hun bet seg ut med tyskerne da de inntok hytta under krigen.⁹⁴ Halvparten av foreningens fortjenestemedalje var per 1951 gått til kvinner.⁹⁵ Seterkvinnene og hyttebestyrerinnene innvirket på hvordan man mer generelt betraktet kvinners plass i fjellet, og at likestillingen i fjellet derfor lå et steg foran den nede i samfunnet. Astrid Andersen Aars, gift med en tidligere DNT-formann, beskrev hvordan friluftslivet i fjellet vasket vekk samfunnet kjønnsforskjeller:

*Og er en så en gang nådd til topps etter å ha strevet og svettet seg opp med en tung bær på ryggen, [...] og en ser utover landet og synes en nesten kan høre Norges hjerte slå [...] så kan det vel hende at kvinner i fjellet møtes med menn i samme følelsen: Fagert er Norge, aldri tyktes det oss fagrere!*⁹⁶

Kvinner og menn bedrev det samme slitet, besteg de samme toppene og delte de samme utsiktene. De møttes på fjellet i en annen atmosfære og var likeverdige i kraft av den bragden det var å ta seg opp en fjellside. Her var det kun naturen som stilte vilkårene for å ta del i denne felles opplevelsen. Gro Harlem Brundtland (1939–) har fortalt om hvordan likestillingen mellom foreldrene særlig utspilte seg i friluftslivet i oppveksten hennes på 1940-tallet. I selvbiografien *Mitt liv* skrev hun: «I alt som hadde med fritid, hytter og friluftsliv å gjøre, opplevde jeg at mamma og pappa gjorde tingene sammen».⁹⁷ Brundtland hadde sterke forbilder

⁹³ Astrid Andersen Aars, «Kvinner i fjellet», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1943), 154.

⁹⁴ Edvard Løchens tale ved «Avskjedsfest for Ragnhild Repp», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1951), 214.

⁹⁵ Carl Just, red., *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1951), 252.

⁹⁶ Andersen Aars, «Kvinner i fjellet», 161.

⁹⁷ Gro Harlem Brundtland, *Mitt liv* (Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag, 1997), 43.

i foreldrene sine, og fortalte om hvordan moren Inga Margareta bar tunge vannåk og at hun bar sekk da de gikk i fra hytte til hytte i fjellet. Faren Gudmund avvek også fra tidens kjønnsrollemønster. Han lærte seg sykunsten, og sydde fjellanorakker til seg selv og konen.⁹⁸ Gudmund Harlem var en ivrig friluftsentusiast, og overførte denne interessen til sin datter. Fra Brundtland var ganske ung han tok henne med på flere dager lange skiturer i vinterfjellet. I selvbiografien trakk Brundtland fram en tur med faren over Hardangervidda det året hun fylte fjorten. En hel dag tråkket hun løype på kladdeføre sammen med faren. Bak seg hadde de en gjeng unge gutter, som konsekvent tok pauser samtidig med dem, for å slippe å selv trække løype. Visst var det et slit, men opplevelsen av vinterfjellet ga også så mye igjen.⁹⁹ «Naturen, de felles opplevelsene, det å lære å lese kart og bruke kompass – alt dette forbinder jeg med denne turen. Senere ble det flere turer».¹⁰⁰ Beretningen om den unge jenta som gikk foran og tråkket løype for guttene er nokså forbilledlig både for å beskrive kvinnes plass i fjellet, men også for den senere historien.

For DNT var friluftsliv et overordnet felles nasjonalt konsept som skulle innpasses i det nye sosialdemokratiske Norge. Friluftslivet representerte det nordmenn hadde til felles tross lokale og regionale forskjeller. Årboktekstene i denne perioden gjenspeilet dette. Forfatter Johan Falkberget supplerte Løchens budskap noen år senere, hvor han skrev: «I all historie – også den eldste – har fjellet inntatt noe opphøyet hellig i menneskers bevissthet. [...] Nå er det møtested for det hele folk, uansett klasse og rang».¹⁰¹ Falkberget betraktet fjellene som representativt for det felles norske, og mente at i dette lå et forsonende element. Han ga friluftslivet en viktig oppgave i det nye samfunnet: «Viktigere enn alt er forbrødringen folkene imellom – her har de norske fjell en misjon foran seg av store dimensjoner».¹⁰² Det nye samfunnet preget hva en så som friluftslivets misjon: Fra at friluftsliv skulle tjene et individualistisk prosjekt, styrke og bygge karakter hos den enkelte, ble det nå sett på som noe forbrødrede, som skulle bygge solidaritet, medmenneskelighet og samhold i hele befolkningen. Slik ble fotvandringen gitt en plass i den nye tiden. DNTs linje hang tett sammen med Arbeiderpartiets politiske ambisjoner.

«Fjellet er blitt alle manns eie», skrev ingen ringere enn Martin Tranmæl (1879–1967) i DNTs årbok i 1953.¹⁰³ At Tranmæl, på denne tiden en nestor i Det norske arbeiderparti, fant tid

⁹⁸ Brundtland, *Mitt liv*, 42–43.

⁹⁹ Brundtland, *Mitt liv*, 49–50.

¹⁰⁰ Brundtland, *Mitt liv*, 50.

¹⁰¹ Falkberget, «Veien innover», 11.

¹⁰² Falkberget, «Veien innover», 11.

¹⁰³ Martin Tranmæl, «Plass for oss alle!», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1953), 59.

og anledning til å ta til pennen og skrive i årboken forteller noe om hvordan han selv så på friluftslivet og det norske samfunn. Tranmæl ønsket et utbredt friluftsliv blant den norske befolkning, og han ønsket et variert og mer inkluderende syn på hva friluftslivet skulle være. I et land så rikt på natur og med så god plass skulle det være rom for alle, og særlig i fjellet.

I en slik atmosfære [fjellet] må det være rik næring for et alment syn, at en ikke legger an på å stenge seg selv inne og andre ute, men gir plass for andre. Og aller helst for alle. Plass for alle som vil.¹⁰⁴

Gjennom samtlige sider viste Tranmæl til hvordan friluftslivet var blitt gjort mer tilgjengelig for hele folket gjennom Arbeiderpartiets åtte første regjeringsår. DNTs stigende medlemstall og flere ferierende i fjellet berodde på at flere fikk mulighet til dette. Denne muligheten var forutsatt av den økte levestandarden som Norge nå var i ferd med å oppleve, presiserte Tranmæl. Ferielovgivningen av 1947 hadde lovfestet arbeidstakernes rett til tre ukers ferie.¹⁰⁵ En annen viktig bragd var fiskekortordningen og den nye jaktloven av 1951. Forarbeidene til jaktloven tok til i andre halvdel av 1930-årene, samtidig med forarbeidene til en lov om friluftslivet, og var drevet av den samme konflikten: forholdet mellom allmennheten og grunneierne. Noe av det som karakteriserte den nye jaktloven var overgangen fra å tillate jakt ved næring og livberging til å åpne for jakt som fritidssysse og rekreasjon, hvor viltet ikke lengre var betraktet som noens eiendom.¹⁰⁶ I god Gerhardsen-ånd appellerte Tranmæl til leserne om å gjøre sin plikt og kreve sin rett: «Folkets rettigheter er utvidet, men med dem følger også nye forpliktelser: det å verne om de felles goder som er oppnådd».¹⁰⁷ Fra høyeste politiske hold hadde fjellet blitt gitt sin rettmessige plass i oppbyggingen av et nytt sosialdemokratisk samfunn.

De nye lovene som raskt kom på plass vitnet om en politisk vilje til å tilrettelegge for en bred friluftslivsutøvelse, og gir tydelig uttrykk for at friluftsliv stod forholdsvis høyt oppe på Arbeiderpartiets prioriteringsliste i etterkrigstiden. Arbeiderpartiets innsats for å legge til rette slik at flere fikk muligheter til å delta i friluftslivet ble akkompagnert av en sterk oppmuntring fra DNT om å dra til fjells. For DNT var dette viktig for å holde seg selv relevant i den nye tiden, og fordi de trodde på friluftslivet som samlende for den norske befolkningen og som et sted som hentet fram dydige egenskaper hos menneskene. Var dette det samme som lå til grunn

¹⁰⁴ Tranmæl, «Plass for oss alle!», 63.

¹⁰⁵ Tranmæl, «Plass for oss alle!», 58.

¹⁰⁶ Svein Skavhaug, «Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltningen i Norge» (Direktoratet for naturforvaltning, september 2005), 6–10, <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/1214/vilt.pdf>.

¹⁰⁷ Tranmæl, «Plass for oss alle!», 59.

for den politiske innsatsen? For å bedre forstå dette må vi ta en titt på friluftslivskulturen innad i Arbeiderpartiets toppsjikt.

TURKAMERATENE PÅ YOUNGSTORGET

*Friluftslivet utløser det beste i oss, det enkle, det opprinnelige og det naturlige.*¹⁰⁸

Sitatet er hentet fra en tale som Martin Tranmæl holdt på et møte for idrettsungdom vinteren 1939, og forteller noe om hvordan Tranmæl selv forstod betydningen av friluftslivet for den enkelte og for samfunnet. Det eksisterte fra tidlig av en friluftslivskultur blant arbeiderbevegelsens ledere, og både Martin Tranmæl og Einar Gerhardsen er å finne i DNTs medlemsregistre tilbake til 1925.¹⁰⁹ I Tranmæls biografi, skrevet av partifelle Aksel Zachariassen, beskrives han som «en av de frie utelivs pionérer i landet».¹¹⁰ Tranmæls forhold til friluftsliv oppstod lenge før det ble vanlig blant byfolk flest å ta til fjells bare for å trekke frisk luft. Tranmæl var oppvokst på bondegård, men flyttet som ung mann inn til Trondheim i 1899, hvor han jobbet for arbeideravisen *Ny tid*. Det var i denne tida at et sterkt behov for friluftsliv skal ha oppstått i ham, et behov for å komme bort fra et anmassende og travelt byliv. For Martin Tranmæl var friluftslivet mer enn bare en hobby. Med egne erfaringer til grunn utviklet han en forståelse av friluftslivet som en av byggeklossene i et vellykket samfunn, og så det som en komponent i arbeiderklassens ideologiske prosjekt. Derfor vakte det en irritasjon i ham da han ved julehøytidene et år observerte at folk ikke tok til fjells på godværsdagene.

*Var det mere fremfærd og tiltak i folket, saa det ikke saa dårlig ut paa mange omraader som det gjør. [...] Utfærdstrangen i et folk er et meget karakteristisk træk. Mangler man den, er det ogsaa smaaat bevendt med andre ting. Hvis for eksempel arbeiderklassen satte mer pris paa friluftsliv og utfærd, vilde det avle en frihetstrang og karakterstyrke som vilde sætte merker efter sig ogsaa i det praktiske liv.*¹¹¹

Tranmæl knyttet friluftslivet opp mot sunne og viljesterke individer, mot arbeiderklassens frigjøring og et progressivt samfunn. For avholdsmannen Tranmæl var det dessuten et sunt alternativ til festing og alkohol. Gjennom hele hans voksne liv var lidenskapen for friluftslivet

¹⁰⁸ Martin Tranmæl, sitert i Aksel Zachariassen, *Martin Tranmæl* (Oslo: Tiden, 1979), 244.

¹⁰⁹ *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1925), 249, 264.

¹¹⁰ Zachariassen, *Martin Tranmæl*, 242.

¹¹¹ Tranmæl sitert i Zachariassen, *Martin Tranmæl*, 243.

en viktig del av Tranmæls identitet, og det ble også et personlig politisk prosjekt å få flere til å fatte interesse for friluftslivet. Mens han bodde i Trondheim, tok han blant annet initiativ til å sette opp en hytte for idrettsungdommen på Solemåsen. Da han etter hvert flyttet til Oslo var han snar å ta Oslomarka i bruk, både alene og etter hvert sammen med partifeller.¹¹² Særlig ble vennskapet med Kyrre Grepp innvirkende for Tranmæls forståelse av hvordan livet ute i naturen påvirket mennesker. Grepp var formann i Det norske arbeiderparti fra 1918 til han døde av tuberkulose i 1922, kun 42 år gammel. I Turistforeningen årbok i 1953 mintes Tranmæl i varme ordelag første gang Grepp tok ham med opp på Hardangervidda. «Han var allerede den gang syk og en merket mann. Men på fjellet var han alltid i form».¹¹³

Første gang Einar Gerhardsen ble introdusert for Grepp var da Tranmæl inviterte ham og partifellene Torbjørn Henriksen, Håvard Langseth og Albin Eines med på tur til Hardangervidda sommeren 1921.¹¹⁴ I beretningen fra sine unge år skrev Gerhardsen at han hadde lurt på hvorfor akkurat de fire ble invitert med. Gerhardsen og Henriksen kjente Tranmæl godt fra før, gjennom partiet og gjennom turer i Nordmarka og til Dovrefjell. Hva gjaldt Eines var han bosatt i Sarpsborg og jobbet der som redaktør i en nylig oppstartet partiavis. Om Eines skrev Gerhardsen at partilederen kunne vært interessert i å bli kjent med en fra den utenbys partipressen, som var godt orientert om forholdene i sitt distrikt. Om Langseth bemerket Gerhardsen: «Langseth var forholdsvis ny i partiet, kanskje ville de lære ham nærmere å kjenne, noe som i tilfelle kan si oss litt om deres arbeidsmåte».¹¹⁵ Gerhardsens egne resonnementer peker mot at friluftslivet hadde klare internpolitiske hensikter. Å dra på tur sammen var en metode for å knytte bånd til partimedlemmene og å ta pulsen på partiet.

Einar Gerhardsens forkjærlighet for livet ute var til stede også før han ble kjent med Tranmæl, og fulgte ham gjennom hele livet. Friluftslivet og turene i Nordmarka var en viktig avbalansering til organisasjonsarbeidet. «Slike turer sammen med kamerater i bevegelsen blir faktisk en viktig del av ens arbeid og ens liv», skrev Gerhardsen.¹¹⁶ Gerhardsen hadde en sterk tilknytning til hans hytte i Bærum, «Kristi Rolighet». Hytta hadde vært et viktig samlingspunkt for partifraksjonen, framholdt Gerhardsen: «I partistridens dager hendte det nok at vi tok med noen av de tvilende og usikre. Samværet og kameratskapet virket gjerne sterkere enn politiske argumenter».¹¹⁷ Dette peker mot at friluftslivet var en arena for å utvikle mellommenneskelige

¹¹² Zachariassen, *Martin Tranmæl*, 241–46.

¹¹³ Tranmæl, «Plass for oss alle!», 60.

¹¹⁴ Tranmæl, «Plass for oss alle!», 59–61.

¹¹⁵ Einar Gerhardsen, *Unge år. Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1974), 208.

¹¹⁶ Gerhardsen, *Unge år*, 200.

¹¹⁷ Gerhardsen, *Unge år*, 202–3.

relasjoner, hvor de felles opplevelsene fra turene ble et sosialt lim i partiets innerste kretser. At Norge skulle lykkes etter krigen var ikke på forhånd gitt. På det utenrikspolitiske plan egget det opp til en storstilt ideologisk konflikt som skulle komme til å dele Europa i to. Likevel kan en skue tilbake på denne perioden som en forholdsvis stabil periode i norsk politisk historie. Mye av dette er takket være en sterk indre konsolidering i styringspartiet. Det er nærliggende å tenke at enkelte trekk ved denne generasjonen politikere, som førte til at partiet i etterkrigstiden hadde en sterk kjerne, kan skrives tilbake til relasjoner som ble dannet over bålkaften i et avvæpnende og uanstrengt miljø, i Nordmarka, på Hardangervidda eller på hytta i Bærum.

Turkameratene fra Youngstorget på fjelltur i 1920-årene. Fjellturene var mer enn en adspredelse. Det var her bånd ble knyttet og tillit ble skapt. De framtidige lederne skulle senere sørge for at hele det norske folk kunne samles slik på fjellet. Fra venstre: Haakon Lie, Einar Gerhardsen, Rolf Gerhardsen og Martin Tranmæl. Foto: Ukjent/Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

I regjeringsårene søkte Gerhardsen ofte til hytta for avkobling fra politikken, og her viste han, ifølge sine turfølger, de mer menneskelige sider ved seg selv. Tidligere justisminister og kommunalminister Jens Haugland fortalte i et intervju at han på hytta opplevde Gerhardsen nær sagt som romantiker. Her leste han dikt og sang viser, og på kveldene hadde han ofte høytlesning av romantiske bøker til knitring fra peisen. Særlig populære var bøker av

polarforskeren John Giæver.¹¹⁸ Ifølge Haugland skal Gerhardsen ha ønsket å «sjalte ut all politikk» mens han var på hytta og avstått fra å høre Dagsnytt på radioen. Litt politikksnakk må det nødvendigvis ha blitt rom for innimellom. Gjennom samtalene, som hovedsakelig gikk ut på vær, mat eller skiføre, kunne det dukke opp politiske problemer, og disse ble tatt opp og diskutert i en avslappet atmosfære. Gudmund Harlem, som var sosialminister fra 1955–1961, fortalte at flere viktige politiske avgjørelser var blitt tatt i Nordmarka. Blant annet innrømmet han at den sosialpolitikken han selv var med å utvikle ble formet i disse omgivelsene i løpet av 1951–52.¹¹⁹

Friluftslivsmiljøet som ble dannet rundt de politikerne som senere skulle definere Norges framtid var av vesentlig og kanskje underdrevet betydning for friluftslivets posisjonering i framveksten av det moderne Norge etter krigen. Dette skiller seg fra andre tolkninger av Arbeiderpartiets suksess, som i større grad vektlegger det som skjedde på Youngstorget. Hardangervidda og Nordmarka er kanskje vel så viktig for å forklare hvorfor disse skapte sosialdemokratiet på den måten de gjorde. Toppolitikernes forhold til friluftslivet er av hittil underdrevet betydning nettopp fordi det var de som stod øverst og hadde makt, og det var de som, langt på vei, definerte Norge i denne perioden. De gikk foran som eksempler og fastsatte normen om at «[o]pptatte mennesker bør sørge for iblant å kunne koble helt av», som Gerhardsen selv skrev.¹²⁰ Videre var friluftslivet blant politikerne av betydning for at vanlig folk kunne identifisere seg med landets ledere. Tranmæl folkeliggjorde seg selv ved å la seg avbilde i turanorakk og nikkens. I embetes medfør kunne han ikle seg en tradisjonell strikkegenser over skjorta. Gerhardsens forhold til Kristi Rolighet ble viden kjent blant den norske befolkningen, et forhold som i sin tur også ble utsagnskraftig for den rollen friluftslivet og hyttelivet kom til å spille i framveksten av etterkrigstidens moderne samfunn. Ledere og fabrikkarbeidere kunne møtes i fjellet. Fjellet fikk på denne måten også en symbolverdi, som minsket avstanden mellom politikerne og folket. Dette er et megetsigende bilde på sosialdemokratiet i all sin prakt.

Et fritt fjell som symbolet på det frie Norge fikk ytterligere lag i sosialdemokratiets spiretid. Det metaforiske og fysiske fjellet var under krigen blitt det samme, og etter krigen var fjellet et sted hvor alle kunne være. Da fjellet ble erklært allemannseie impliserte dette at hele folket kunne ta del i en felles nasjonal historisk, geografisk, kulturell og sosial enhet på fjellet.

¹¹⁸ John Veiset, «Da Einar Gerhardsen var statsminister», *Da Einar Gerhardsen var statsminister* (Oslo, 1982), avsn. 36:36-37:47, <https://tv.nrk.no/serie/da-einar-gerhardsen-var-statsminister/sesong/1/episode/3/avspiller>.

¹¹⁹ Veiset, «Da Einar Gerhardsen var statsminister», avsn. 35:18-36:36.

¹²⁰ Gerhardsen, *Unge år*, 200.

Etterkrigstidens ledere framholdt friluftslivet som et ideal for befolkningens fysiske og psykiske helbred, som de igjen anså som forutsetning for samfunnets vekst. Dette forklarer hvorfor så mye ble gjort i løpet av Arbeiderpartiets regjeringstid for å sørge for at folk hadde muligheten til nettopp å *koble helt av*. Da loven om friluftslivet kom i 1957, ble allemannsretten gjort juridisk bindende. Allemannsretten sikret alles rett til å ferdes i utmark.¹²¹ Dette kan ses som en slags fullbyrdelse av det sosialdemokratiske prosjektet i friluftslivet. At et utbredt friluftsliv i Norge kan ses som en kontinuitet fram til våre dager skyldes i stor grad denne epokens politiske initiativ for å tilrettelegge for og oppfordre til friluftsliv blant flest mulig. På denne måten ble Norge, gjennom friluftslivet, vevet sammen.

Arbeiderpartiets ledes forhold til naturen kan framstå som paradoksalt. På den ene siden tegner det seg et bilde av menn med et nært forhold til naturen, og som også ønsket at befolkningen skulle få oppleve norsk natur. På den annen side var dette en periode i norgeshistorien hvor moderniseringen aldri hadde gått raskere. Nedbyggingen av naturen, særlig knyttet til kraftutbygging, utbygging av infrastruktur, skogreising og bergverksindustri, ble i denne perioden mer omfattende enn noen gang tidligere. Det blir nærliggende å stille spørsmålet: Hva muliggjorde at noen som åpenbart brydde seg om naturen kunne rettferdiggjøre å bygge den ned? Dette vil være gjenstand for undersøkelsen i det følgende kapittelet.

¹²¹ Friluftsløven, *Lov om friluftslivet*, LOV-1957-06-28-16 (Lovdata.no, 1957), <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1957-06-28-16>, §2.

KAPITTEL 2: FRA FRAMTIDSTRO TIL URO

I det følgende kapittelet legges det opp til en undersøkelse av i hvilken grad naturvern lot seg innpasse med framveksten av et moderne og industrialisert Norge. Her knyttes naturvernet opp mot friluftslivet, og DNT ses som en ledende aktør i dette arbeidet. Det ses nærmere på hvordan friluftslivstradisjonen ble aktualisert som en respons på moderniseringen av landet, og hvordan denne bandt naturvern opp med forståelsen av en felles nasjonal historie og identitet.

NORGE INN I FRAMTIDEN

[D]et er for menneskets skyld vi vil verne naturen. I vår massetid trenger mennesket avspenning, og det trenger naturens fred mer enn noensinne.¹²²

Det uttalte høyesterettsadvokaten og daværende formann i DNT Edvard Løchen til en fullsatt universitetsaula en novemberdag i 1952. Den Norske Turistforening, Landsforbundet for naturvern i Norge og Det Norske Skogselskap hadde invitert til et felles møte om naturvern. Anledningen var en nært forestående lov om naturvern, som skulle erstatte den om naturfredning fra 1910.¹²³ Løchen ga her uttrykk for DNTs utgangspunkt for naturverndebatten, samtidig som han aktualiserte to helt sentrale aspekter som plasserer friluftslivet i norsk historie: Her poengteres den betydningen friluftslivet har hatt og fortsetter å ha for menneskenes mentale helse. Samtidig gis en pekepinn på hvordan friluftslivet skulle virke inn som legitimeringsgrunnlag i naturverndebatten i denne perioden av norgeshistorien. Disse to aspektene vil være utgangspunkt for kapittelets undersøkelse av friluftsliv i Norge i 1950-årene.

Tidlig på 1950-tallet befant Norge seg i limbo mellom fortid og framtid. Gjenreisningen etter krigen var over og fredsrusen hadde lagt seg. Framtiden, med velstand og velferd for alle i et modernisert Norge, var enda ikke kommet. Alt kunne ikke gjøres samtidig, og mellom disse to periodene var hverdagen utfordrende for mange av landets innbyggere. Selv om krigen var over, var den fortsatt nært i tid, og mange slet trolig stadig med traumer og psykiske etterdønninger fra krigsårene. For folk flest bar livet preg av en materiell knapphet. Det meste av rasjonerings og prisreguleringer ble fjernet i 1950, og førte til at mange fikk reelt dårligere

¹²² Edvard Løchen ved «Naturvernåret i Universitetets Aula», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1953), 251.

¹²³ «Naturvernåret i Universitetets Aula», 251.

råd en periode.¹²⁴ I denne perioden ses noe nedgang i DNTs medlemstall, uten at det skal forstås som at folk holdt opp med å gå i fjellet. Lavere kjøpekraft kombinert med at DNT økte medlemskontingenten er mer nærliggende å peke på.¹²⁵ Boligmangelen var et problem flere steder i landet. Byene og distriktene som var blitt brent ned under krigen ble prioritert, og i hovedstaden var boligbyggingen stoppet opp som følge av materialmangel.¹²⁶ Mange manglet elektrisitet hjemme, og var avhengig av å fyre for å holde varmen, lage mat og til hygiene. En av tidens store sosialpolitiske saker var derfor å forsyne befolkningen med strøm. Utbyggingen av kraftnettverket var i gang, men det skulle enda gå tid før kraftledningene nådde alle de tusen hjem. Også på den internasjonale arena tok spenningene seg opp. Norge befant seg i en beklemmt situasjon, som nærmeste nabo til Sovjetunionen, men med kulturelle, finansielle og sikkerhetspolitiske bånd til USA. Løchens tale må ses i lys av disse omstendighetene. Trange økonomiske tider og trusselen om en total krig gjør det forståelig om mange opplevde en grad av ufred i sinnet, likt det Løchen insinuerte i aulaen. Naturen, slik den hadde vært en redningsplanke under krigen, fortsatte derfor å ha denne rollen inn i 1950-årene.

Spesielt for denne perioden var hvordan staten posisjonerte seg ved å kjøpe eierandeler i de store industriene. Dette gjaldt i grove trekk skogs-, fiske-, bergverks-, aluminiums- og kraftindustrien. Her er Norsk Hydro et særtilfelle, hvor 45% av selskapet hadde vært tyskeid. Som del av krigsoppgjøret overtok den norske stat denne eierandelen. Det overordnede målet med statlig eierskap var å sikre industrialiseringens tempo og volum, en forutsetning for økonomisk vekst, arbeidsplasser og velferd.¹²⁷ Norge lå lenge bak andre industrialiserte land i Europa i utviklingen. De mange fossene og vassdragene utgjorde et konkurransefortrinn og måtte utnyttes, skulle landet holde tritt og være konkurransedyktig på det europeiske markedet. Adgangen til billig og sikker elektrisk kraft var et primært vilkår for å bygge opp industrien. En nasjonal kraftproduksjon ville gjøre Norge mindre sårbar for volatile importpriser på elektrisk kraft, og kunne forsyne både folk og fabrikker med billig elektrisitet. De store eierandelene i industrien satte staten i posisjon til å dirigere distriktenes utvikling. For Regjeringen Gerhardsen var det videre et poeng at arbeid for alle måtte gjelde der folk bodde. Demografisk sett var og er Norge et land hvor befolkningen bor svært spredt. En bred oppslutning i folket var avhengig av å ha distriktene med seg. Dette la opp til en ambisiøs distriktspolitikk. Framtidens Norge ble lagt på tegnebordet, og resulterte blant annet i en landsplan for Nord-Norge i 1952, med et dertil

¹²⁴ Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, 79–96.

¹²⁵ «Årsberetning 1947», 207; «Årsberetning 1950», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1951), 218.

¹²⁶ Edgeir Benum, *Byråkratienes by* (Oslo: Cappelen, 1994), 33.

¹²⁷ Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, 100–102.

nyopprettet utbyggingsfond. Norge valgte med dette en annen vei enn sine naboland. Sverige hadde gått inn for videre sentralisering, mens den norske industripolitiske modellen tok ut en motsatt kurs. Den aktive og intervenerende rollen som staten spilte, er opphavet til det epokedefinerende begrepet *styringsstaten*.¹²⁸

Norges kurs for framtiden baserte seg på utnyttelse av landets rikdom på naturressurser. Vannkraften var et tryggere, rimeligere og renere alternativ til importert kullkraft. «Det hvite kullet» betydde velferd og arbeidsplasser; det var et produkt av Norges storslåtte natur som representerte framskrittet og framtiden. Industri i fjellet var som sådan ikke noe nytt, men omfanget og hastigheten i etterkrigstidens industriutbygging presenterte snart denne medaljens bakside. Vannkraftverkene brakte veianlegg og kraftgater innover fjellene. Store områder uberørt natur ble bygget ned, innsjøer ble demmet opp og fosser lagt i rør. Landskapet ble preget av store sår og manglende opprydding. Det voldsomt akselererende omfanget ga grobunn for motsetninger. Diskusjonen rundt hvordan kraftproduksjonen innvirket på friluftslivet ble likevel forsøkt anslått med positivt fortegn. Kraftverksjef ved Nore I, J. C. Holst adresserte allerede i DNTs årbok i 1946 naturforandringen og ødeleggelsen som fulgte med kraftverkene, men forsøkte å tilkjenne en nytteverdi for friluftslivet. I hans øyne var anleggene og demningene estetiske og imponerende, med potensial som framtidige turistattraksjoner. Vel endret vannreguleringene det lokale landskapet, men uten nødvendigvis å skjemme det, mente Holst. Magasinene ville være fulle i den heteste fotturssesongen om sommeren, og vinterstid, da vannstanden var lavere, ville sjøene uansett være dekket av snø. Gatene som ble åpnet for kraftledningene var et uunngåelig onde, men kunne gjøre ferden tryggere ved å fungere som fullgode turveier og terrengmerking. Holst trakk også fram hvordan anleggene gagnet friluftslivet ved å sørge for førsteklasses bilveier, som ville lette tilgangen til fjellet.¹²⁹

Holsts innlegg kan forstås som et forsøkt på å forsones med turgåerne. At DNT viet kraftutbyggerne spalteplass vitner om en interesse for konstruktivt samarbeid. Dette forteller noe om at kraftprodusentene og friluftslivet fra ganske tidlig av erkjente nødvendigheten av å kunne eksistere sammen i fjellet. Det er viktig å forstå at konfliktlinjene ikke var særlig skarpe i de første årene etter krigen. Selv om noen var mer skeptiske enn andre overfor naturen som gikk tapt, var det foreløpig mye natur å ta av og behovet for elektrisitet var stort. På sikt førte det likevel til en erkjennelse av at friluftslivet ikke var det samme i nedbygd natur. Friluftslivet ble i 1950-årene derfor en drivende kraft i naturverndebatten.

¹²⁸ Lie, *Norsk økonomisk politikk etter 1905*, 99–121.

¹²⁹ J. C. Holst, «Nore kraftverk», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1946), 88–95.

DET VERNEVERDIGE LIVET

DNT var en pioner innenfor naturvern i Norge. Allerede i 1898 fikk foreningen tinglyst en avtale som hindret framtidig utbygging i Tyssestrengene og Skjeggedalsfossen ved Odda. På generalforsamlingen i 1904 adresserte formann Yngvar Nielsen de store naturforandringene de foregående femti årene. Den mest høyverdige formen for friluftsliv var den som foregikk i mest mulig uberørt natur, mente Nielsen, og så det som en nærliggende oppgave for DNT å jobbe for at Norge skulle opprette *reservations* likt dem de hadde i Amerika. Først og fremst ønsket DNT å beskytte Jotunheimen, men også Hardangervidda og Setesdalstraktene ble trukket fram.¹³⁰ Fredningsbestemmelser av slike dimensjoner lot seg imidlertid ikke hjemles i den første loven om naturfredning av 1910. Etter at *Landsforbundet for naturfredning i Norge*, senere Naturvernforbundet, ble opprettet i 1914, samarbeidet DNT og LNN i saker av felles interesse.¹³¹ I 1924 sørget DNT sammen med *Vestlandske kretsforening for naturfredning* for at Vettisfossen i Jotunheimen ble den første fossen i Norge som ble fredet ved kongelig resolusjon.¹³² I aulaen i 1952 minte Løchen om de naturområdene som var gått tapt i den intense industrialiseringsperioden ved århundreskiftet:

*La oss ikke gjøre liknende dumheter, la oss ikke i den tekniske «rushtid» vi nå er oppe i, misbruke landskapet slik at våre etterkommere skal kalle oss vandaler og må rette på våre dumheter forsåvidt det overhodet lar seg gjøre.*¹³³

Kanskje lå det her en skjult hentydning til Norsk Hydros oppstart ved Rjukanfossen og til Tyssestrengene og Skjeggedalsfossen ved Odda, hvor DNT til slutt hadde måttet gi etter for industrialiseringen og selge servituttene.¹³⁴ Historien hadde lært DNT om hvor skjørt naturvernet stod vis-à-vis industriselskapene. Det ble reist spørsmål ved hva som ville gå tapt av historisk, kulturell og sosial verdi dersom for eksempel Jotunheimen eller Hardangervidda ble bygget ned. «Naturen er en nasjonalverdi som må vernes og pleies», uttalte overbibliotekar

¹³⁰ «Den aarlige generalforsamling», i *Norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1904), 208–12.

¹³¹ Erling Bjørstad mfl., red., «Generalforsamling 4. mars 1938», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1938), 287; Karl Lous mfl., red., «Nasjonalpark i Jotunheimen», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1939), 198–214.

¹³² Toralf Lyng, «Naturvern», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1968), 148–59.

¹³³ Løchen ved «Naturvernemøtet i Universitetets Aula», 252.

¹³⁴ I 1920 avgjorde DNT å selge servituttene til kraftselskapet A/S Tyssefaldene, og fredningsbestemmelsen ble med det opphevet. Av generalforsamlingen i 1920 ble det pekt på økonomiske krisear og et utdøende turistliv som følge av første verdenskrig, samt omfattende industrialisering i området som årsak til salget; Krokan var DNTs første hytte, kjøpt i 1868. I 1902 ble den kjøpt opp av Sam Eyde, grunnleggeren av Norsk Hydro.

Wilhelm Munthe ved det samme møtet.¹³⁵ Han uttrykte en bekymring for at ettertidens nordmenn ville se tilbake på dem med forakt, dersom de ikke sikret de viktigste naturområdene fra industrialiseringen i tide. I hans øyne var naturvern noe som skulle tjene viktige samfunnsmessige behov, både nå og i framtiden. Dette aktualiserer spørsmålet om hvilken politisk valuta naturvern utgjorde i Norge i 1952, og i hvilken grad argumenter for naturvern og friluftsliv kunne måle seg med industrialiseringsplanene for Norge.

Naturfredning hadde fra starten av århundret vært en nisje, et tema assosiert med det konservative, og som opptok en samfunnselite. Dette ble gjenspeilet i naturfredningslovens smale bestemmelser og i både hvem og hvor mange medlemmer Landsforbundet for naturfredning i Norge hadde. Fram til begynnelsen av 1960-tallet lå forbundet med brukket rygg, og slet med et ødelagt renommé og hyppige lederbytter.¹³⁶ Assosiasjonen til formann Hoels NS-medlemsskap hang fremdeles ved LNN i denne perioden, og kan til dels forklare hvorfor Naturvernforbundet ikke oppnådde samme medlemstilslutning og mobilisering som DNT. Videre er det, sammenlignet med DNT, nærliggende å peke på at LNN manglet en argumentasjon for naturvern som lot seg innpasse i datidens ordskifte. Det som skilte DNT og LNN som naturvernsaktører, var at DNTs engasjement var forankret i friluftslivet: noe som ikke lengre var forbundet med en politisk fløy eller samfunnssjikt, men som folk flest hadde et forhold til. De appellerte til mennesker som gikk i fjellet, og som attpåtil kanskje hadde sett forandringene med egne øyne. Årbøkene ble en viktig kanal for å kommunisere denne saken ut, å opplyse, diskutere og engasjere. Ettersom årbøkene ble lest av et bredt lag av befolkningen kunne naturverntanker nå politikere og velgere både til venstre og høyre. Dette underbygger tesen om at friluftslivet var en drivende kraft i naturvernarbeidet i Norge i denne perioden. Fram mot 1960-årene handlet vernet i stor grad om å beskytte friluftslivets primære forutsetning, og friluftslivet var en helt vesentlig årsak til at denne reaksjonen kom nå.

Slik DNT så det, var naturvern først og fremst en sosial sak.¹³⁷ Koblingen mellom friluftsliv og det vi i dag vil referere til som mental helse går som en grunnlinje gjennom DNTs årbøker tilbake til 1868.¹³⁸ Det moderne samfunns påvirkning på menneskesinnet opptok og bekymret mange av DNTs innskrivere. DNT forkynte en tro på at livet i friluft var berikende og viktig for individet, og tjente som en nærmest nødvendig avveksling fra livet i byen. Tapet av natur bar derfor også i seg et tap av den menneskelige natur. Det Løchen i 1952 refererte til

¹³⁵ Wilhelm Munthe ved «Naturvernåret i Universitetets Aula», 252.

¹³⁶ Christensen, «Naturvernforbundet gikk ned for telling».

¹³⁷ «Naturvernåret i Universitetets Aula», 251.

¹³⁸ Se for eksempel Aasmund Olavsson Vinje, «Til Fjells», i *Den norske turistforenings årbok* (Christiania: Den norske turistforening, 1868), 5–6.

som «den tekniske rushtid» hadde intensivert behovet for naturen som en avbalanserende kraft. Jo tettere man bodde i byene, jo mer ensformige arbeidsdager og gråere luft, desto større ble behovet for å komme bort og trekke frisk luft. Dette impliserer en kontrast, hvor menneskene nede i samfunnet antas å være ulykkelige og oppleve en grad av ufred. På fjellet fantes derimot fred, glede og frihet, slik man hadde erfart i krigens dager. Her kunne en oppnå mental likevekt. Denne argumentasjon passet godt inn i en utvidet sunnhetsforståelse og pågående samfunnsdiskurs om mentalhygiene.¹³⁹ I tillegg til å være mentalt berikende for individet, var menneskets opphold i fri natur noe som ville gi avkastning tilbake til samfunnet. For Arbeiderpartiet var dette arbeidsinnsats og solidaritet. For de gamle motstandsmenn i DNT hadde friluftslivets individdyrkelse også en ytterligere hensikt. På bakgrunn av dette advarte Løchen mot å la seg bli en del av massen. Massens tilblivelse beskrives av generalkonsul Erik Arentz slik:

Når verden begynner å gå litt for fort, og forholdene blir så innviklet at en ikke får tid nok til å finne ut av dem [...], da er det så lett for at man heller [...] lar andre tenke for seg. Og der tankene legger seg til hvile, begynner benene automatisk å marsjere og ørene vil ikke plages med nyanser, men liker bedre klare, sterke ordrer. Når mennesket på denne måten hører opp å være til, da er massen skapt.¹⁴⁰

Massen, som en motsetning av individet, ble skapt i samfunnet, mens personligheten og moralen best kunne utvikles på fjellet.¹⁴¹ Og var det ikke nettopp livet i naturen som hadde fostret hjemmefrontens handlekraft og karakterstyrke? En norsk solidarisk individualisme skulle fri samfunnet fra tyranniets trussel. Friluftslivet skulle hente fram det gode i menneskene, lære dem å tenke og handle moralsk og selvstendig, og slik være en motkraft til det man hadde sett i det nazistiske Tyskland og som man fryktet i Sovjetunionen. Derfor trengte mennesket uberørt natur. Det som var skapt gjennom krigen var nå truet. Å fysisk bygge ut fjellet var å bygge ned et nasjonalt symbol, og overlate landet uten denne forankringen.

Modernistisk rasjonalitet var maktspråket på 1950-tallet. For å kunne lykkes med å verne natur, måtte naturvern gis en rasjonell undertone. DNT var ikke en gruppe mennesker som i tale om naturvern drømte om romantiske utopier. Løchen distanserte seg fra denne anskuelsen

¹³⁹ Benum, *Byråkatiens by*, 104–35.

¹⁴⁰ Erik Arentz, «Fjellsinn», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1950), 172.

¹⁴¹ Edvard Løchen ved «Generalforsamling 16. mars 1953», 253–354.

av naturvernet i et retorisk formulert spørsmål: «Er vi blåøyde romantikere som mener vi bør og kan stanse den fremstormende teknikk?»¹⁴² Her adresserte han en nærliggende misforståelse om at naturvern var motivert av idealisme, og besvarte deretter sitt eget spørsmål: «Nei, vi er fullt klar over at vi må og skal ha vassdragsregulering, kraftgater, jernbaner, veier og alt det der. Vi bare tror, ja, vet at det likevel går an å redde meget av vår praktfulle natur, og å hindre overflødig utskjemming».¹⁴³ Selv om kraftutbygging og friluftslivet hadde samme livsgrunnlag, syntes likevel ikke frontene mellom de to å ha vært veldig steile på begynnelsen av dette tiåret. At en var for naturvern utelukket ikke å være for vannkraft. Det rådet til godt utpå 1950-tallet, også innad i DNT, en oppfatning av at Norge var tilnærmet uendelig stort og rikt på uberørt natur. Det var også stor begeistring for mange av framskrittene: Utbyggingen av jernbane hadde enormt mye å si for å lette adgangen til fjellet og tilgang på elektrisk kraft ville gjøre det mulig for DNT å utvide vintersesongen for hyttene. Det DNT imidlertid erkjente var at dette krevde handling. Samtidig som økonomisk og industriell vekst var både nødvendig og ønskelig, framholdt Løchen at den norske levestandarden også berodde på friluftslivet og tilgangen på fri natur. «Visst skal vi ha teknikk», sa Løchen «men la oss gå inn for at vi ikke unødvendig ødelegger de verdier som skaper fred, glede og skjønnhet i en menneskesjæl!»¹⁴⁴ Dette var utgangspunkt for 1950-årenes vern-og-vekst-linje. I et land så rikt på natur måtte det være mulig å legge til rette for at industriell og økonomisk vekst kunne realiseres, samtidig som man vernet områder av særlig verdi for friluftslivet. Natur- og samfunnsliv utgjorde en dualitet, hvor sistnevnte var avhengig av den første for å kunne opprettholdes. Dersom friluftslivet, eller rettere sagt, vilkårene for friluftsliv forsvant, ville også en hjørnestein i nordmenns levestandard forsvinne. Friluftslivet avlet samfunnsborgernes arbeidslyst, avkobling og karakterstyrke, som skulle gjøre det mulig å leve i et modernisert Norge. Naturvernet ble tillagt en instrumentell verdi, som indirekte vern av nasjonens mentale og fysiske helse, gjennom friluftsliv. Derfor kunne DNTs argumentasjon få politisk nedslagskraft. Dette er en viktig nyanse i forståelsen av naturverndebatten i 1950-årene, og det forklarer hvorfor naturvern fram til første halvdel av 1960-årene var jevnt over lite radikalt. Naturvernet i 1950-årene må derfor forstås som en *del* av rasjonalismen. Dette må vi ha kjennskap til for å forstå hva som brakte DNT inn i naturverndebatten og hvorfor de også kunne få gehør for det.

Naturvernemøtet i 1952 var et av flere tilfeller hvor Turistforeningen forsøkte å øve innflytelse på myndighetene. I 1950 hadde alle landets turistforeninger kommet sammen på

¹⁴² Løchen ved «Naturvernemøtet i Universitetets Aula», 251.

¹⁴³ Løchen «Naturvernemøtet i Universitetets Aula», 251.

¹⁴⁴ «Naturvernemøtet i Universitetets Aula», 251.

Gjendesheim, og herfra sendt en henvendelse til Stortinget om å få fortgang i prosessen med en ny naturvernlov.¹⁴⁵ Dette ble fulgt opp på Turistlandsmøtet i 1952, med en resolusjon som ble tilsendt Kirke- og Undervisningsdepartementet. Her forsøkte DNT også å sikre seg en fast representant i naturvernrådet, et organ som skulle være tilknyttet den nye loven.¹⁴⁶ Det viser hvordan DNT aktualiserte seg i samfunnsdebatten, og gikk inn for å påvirke utviklingen. Mens det enda skulle ta noen år før resten av Norge våknet opp og skjønnte at det hastet med å verne naturen, fantes det kretser blant annet i DNT som var noe mer framsynte. Dette var folk som gikk mye i fjellet, og som med egne øyne så forandringene som var i ferd med å skje. DNTs formannsrekke Christian L. Jensen og Edvard Løchen, begge høyesterettsadvokater, samt Wilhelm Munthe, overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, er framtrepende eksempler på personer, som i kraft av yrkestitler og sosiale stillinger, hadde innsikt i politiske prosesser og planer. De stod med det også i posisjon til å påvirke. Det framstår som at de, på vegne av foreningen, opplevde det som et kall å være en motstemme i kraftdebatten. Foreningens misjon om å lette allmenhetens adgang til landets natur ville spille fallitt dersom det ikke var mer natur igjen å gå i. Derfor var naturvern en nokså selvfølgelig forlengelse av Turistforeningens gjerning. Det handlet om å bevare friluftslivets eksistensgrunnlag, et argument som i og for seg var lite kontroversielt og som både ingeniører, politikere og fabrikkarbeidere kunne slutte seg til i større eller mindre grad, ettersom de fleste av dem også levde ut et friluftsliv.

Norge var sent ute med naturvern sammenlignet med resten av den vestlige verden. Dette ble særlig tydelig i forhold til nabolandet Sverige. Sverige var kommet betraktelig lengre i dette arbeidet, og ble et viktig land for Norge å sammenligne seg med. I 1952 hadde landet allerede femten natur- og nasjonalparker, som til sammen utgjorde 400 000 hektar.¹⁴⁷ Dette beviste at det var mulig for Norge å gjøre mer og å ta kostnadene som kom med vern av natur. Om påstanden om at Norge var bakstrevsk er helt riktig kan imidlertid modereres. Sverige, til forskjell fra Norge, hadde en langt mer sentralisert industri, og dermed også et helt annet utgangspunkt for naturvern. Det var enklere å verne natur der en ikke var avhengig av den til andre samfunnskritiske formål. Norges industri hadde som mål å være desentralisert, og dette gjorde det mer problematisk å gå inn for å verne store naturområder. En videre nyansering av kritikken mot Norge vil peke på nettopp den overbevisning om at Norge hadde slike enorme mengder med uberørt natur. Det hadde for så vidt Sverige og, men tapet av natur ble først et

¹⁴⁵ «Turistlandsmøtet på Gjendesheim 1950», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1951), 243–45.

¹⁴⁶ «Turistlandsmøtet i Bergen 1952», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1953), 239.

¹⁴⁷ «Naturvernåret i Universitetets Aula», 252.

reelt problem i Norge idet utbyggingen tangerte friluftslivets grenser og innskrenket dets utfoldelse. Naturvernloven må forstås på bakgrunn av dette. For å vite hvor en kunne bygge ut trengtes grenseoppganger for hvilke områder som skulle bevares.

I 1954 ble den nye naturvernloven vedtatt i Stortinget. Av Turistforeningen ble dette omtalt som en begivenhet som ville få stor betydning for deres videre arbeid.¹⁴⁸ Loven ga bestemmelser om opprettelsen av et naturvernråd, som skulle ha oppgaver knyttet til gjennomføringen av loven.¹⁴⁹ Rådet kom i stand året etter. Lovens nye ordlyd impliserte en distinksjon, hvor det å *fred*e assosieres med å bevare eller konservere noe. Å *verne* impliserer at naturen må beskyttes mot noe. DNT applauderte denne nye ordlyden, som de mente favnet bredere og ville gjøre loven mer treffsikker.¹⁵⁰ Viktigst for DNT var at den nye loven hjemlet vern av større sammenhengende områder. Der naturfredningsloven fra 1910 i hovedsak hadde vektlagt det vitenskapelige, som fredning av sjeldne arter og avgrensede biotoper av forskningsinteresse, åpnet naturvernloven for vern av natur også på estetisk grunnlag.¹⁵¹ Man var dermed et steg nærmere å verne høyt verdsatte turområder, som Jotunheimen.

Det er interessant hvordan de sosiale hensynene likevel ble holdt adskilt fra naturvernet på det juridiske plan. Opprinnelig var det tenkt en sosial hjemmel for oppretting av nasjonalparker, hvor nasjonalparkene skulle være en sikring av friluftslivet. Da man valgte å gå bort fra dette skyldtes det at nasjonalparkene ble mulig på estetisk grunnlag. Å innlemme sosiale hensyn ble derfor betraktet som overflødig.¹⁵² Det sosiale ble tillagt friluftsloven, som kom tre år senere. Ut fra årbøkene kan man få inntrykk av at naturvernloven var langt mer presserende enn hva friluftsloven av 1957 var.¹⁵³ En forklaring på dette kan være at friluftsloven var et resultat av en gammel konflikt og gjaldt områdene nærmere byene, mens naturvernloven angrep en høyst aktuell konflikt i fjellet. Naturvernloven ble diskutert jevnlig gjennom hele tiåret, både før og etter dens tilkomst og ble ansett som et sterkere våpen i den kampen som friluftslivet stod overfor i 1950-årene.

¹⁴⁸ «Årsberetning 1954», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 222–39.

¹⁴⁹ Naturvernloven, *Lov om naturvern*, LOV-1954-12-01-2 (Lovdata.no, 1954), <https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1954-12-01-2>, § 6.

¹⁵⁰ «Turistlandsmøtet i Bergen 1952», 239.

¹⁵¹ Naturvernloven, *Lov om naturvern*, §1.

¹⁵² Christian Ludvig Jensen, «Naturvernloven og friluftsloven», i *Norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 161.

¹⁵³ Loven om friluftslivet av 1957 ble i tidsrommet 1952-1962 nevnt i årbøkene ved kun to anledninger, i 1959 og i 1962. I begge tilfellene var det høyesterettsadvokat Jensen som redegjorde for lovens bestemmelser. Det var slående lite fanfare eller debatt rundt denne fra DNTs side.

FOSSENES FALL

I tidlig moderne tid var Østfold mange tilreisendes første møte med Norge. Derfor ble Østfold også inngangsporten til oppdagelsen av Norges naturskjønnhet. Siden slutten av 1700-tallet ble den storslagne Sarpsfossen hyppig skildret og portrettert. Forfatter og filosof Mary Wollstonecraft (1759–1797) hadde beskrevet sitt møte med fossen i 1795 som en opplevelse av å komme i kontakt med det sublime, noe opphøyet og udødelig.¹⁵⁴ Malere ved den danske kongens hoff ble bebudet om å male fossemotivet, der den «bruste som et samlende symbol for alle Norges fosser».¹⁵⁵ Disse dramatiske skildringene av østfoldlandskapet på slutten av det attende århundre åpnet for et nytt syn på norsk natur, som i sin tur førte til oppdagelsen av Jotunheimen, og derfra videre inn i den nasjonalromantiske epoken.¹⁵⁶

Fortellingen om det gamle Østfold kontrasteres i fortellingen om det nye i årboken av 1955. På et århundre hadde området forandret seg til det ugjenkjennelige, til noe som ble beskrevet som Norges Ruhr.¹⁵⁷ «Fossebildet er endret», slo redaktøren Bjarne Nygård fast: «Stadig større mengder av det vannet som før fritt fikk kaste seg utover det ujamne fossestupet, ledes nå inn i turbiner for å frembringe elektrisk kraft til den veldige industrien som er bygd opp nær fossen».¹⁵⁸ Fossene hadde ikke lengre verdi i seg selv, men som leverandører av velferd, industri og arbeidsplasser. Demningene symboliserte et nytt og forbedret Norge, og var blitt turistattraksjoner, hvor forbipasserende lot seg fascinere av de majestetiske byggverkene. «Bilene stanser og folk gleder seg med rette over hva ånd og arbeidsnever her har utrettet og hva her er skapt av velvære og trivsel til de tusen hjem».¹⁵⁹ Ivar Holm skrev under tittelen «Flittige Glomma» om hvordan kraftutvinningen fra elva hadde revolusjonert hele næringslivet rundt det nedre elveløpet og bidratt til Østfolds posisjonering som ledende industridistrikt.¹⁶⁰ Holm betraktet den synlige forurensningen av Glomma som uproblematisk, da elvevannet ble blått og klart igjen idet det rant ut i havet.¹⁶¹ Det må forutsettes at man på 1950-tallet hadde lite kjennskap til, og derfor ikke tok i betraktning, de konsekvensene utbygging i naturen fikk for nærmiljøet. Dette legitimerte en «ute av syne, ute av sinn»-mentalitet. «Menneskehånd har

¹⁵⁴ Mary Wollstonecraft, *Min nordiske reise* (Oslo: Gyldendal, 1976), 104.

¹⁵⁵ Reidar Kjellberg, «Et kulturlandskap», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 7.

¹⁵⁶ Kjellberg, «Et kulturlandskap», 7; Bjarne Nygård, «Sarpsfossen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 102–9.

¹⁵⁷ Kjellberg, «Et kulturlandskap», 7.

¹⁵⁸ Nygård, «Sarpsfossen», 109.

¹⁵⁹ Fredrik Wisløff, «Borgarsyssel Museum», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 61.

¹⁶⁰ Ivar Holm, «Flittige Glomma», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 94–101. 96

¹⁶¹ Holm, «Flittige Glomma». 94

hjulpet skaperhånden med trappetrinnene», skrev Holm.¹⁶² Dette forteller om et syn på menneskeskapt teknologi som noe som var i ferd med å overgå Guds evner. Skaperverket hadde forbedringspotensial, selv i et tilnærmet helkristent land som Norge. Utvinningen av vannkraft hadde løftet distriktet opp og fram, og det var bred enighet om at det var samfunnsmessig bedre med fosser gjennom turbiner enn fosser i fritt fall. Østfold var et hjørne av Norge hvor uberørt natur var blitt utradert av industrien. Det var en prototype av det moderne industrilandskap, og som tema for årboken ble det å skrive om friluftsliv i slike omgivelser en lakmustest for om friluftsliv og industri faktisk lot seg forene. Sett i lys av de påfølgende årbøkene blir Østfold stående som et eksempel på den utviklingen DNT jobbet for å unngå i andre deler av landet.

Fram til nå hadde ulempene med det moderne framskritt latt seg veie opp av utviklingens fordeler. I siste halvdel av 1950-årene var dette i ferd med å endre seg. Etter hvert som inngrepene i norsk natur ble mer omfattende, observeres en dreining i innstillingen til Framskrittet. Nedbyggingen hadde for det meste funnet sted i periferien av de mest folkekjære friluftslivsområdene, men begynte nå å nærme seg disse. Naturvernloven av 1954 og dens tilhørende institusjoner var riktignok en motvekt til denne utviklingen, men nasjonalparkbestemmelsene lot vente på seg. I mellomtiden gikk stadig mer natur tapt for ettertiden. I 1955 ble elva Vinstra, som springer ut fra Bygdin og renner østover i Jotunheimen, regulert. Dette innebar oppdemming og vannstandsregulering av syv tilknyttede innsjøer i Jotunheimen. DNT så grunn til å frykte videre utbygging i naboelva Sjoa og innsjøen Gjende.¹⁶³ Utbyggingen av Vinstra kom i gang året etter naturvernloven trådte i kraft og ble en påminnelse om at kampen var langt fra vunnet. Allerede ved turistlandsmøtet i 1956 ble det på ny sendt en resolusjon, denne gangen adressert statsministeren. Her ba foreningene, på vegne av sine til sammen 73.500 medlemmer, regjeringen om å intensivere arbeidet med naturvernet og ta friluftslivet i hensyn i utbyggingen. Forsvars- og industrianlegg, veier og kraftverk måtte «[...] søkes planlagt og bygd så vakre og harmoniske som mulig og unødig skjemming unngås».¹⁶⁴ Særpregede naturområder måtte vernes før det var for sent, og det helst snarest. Dette ble argumentert for i lys av den store sosiale og velferdsmessige verdien som lå i natur og friluftsliv, noe som måtte resonneres i friluftsmennesket og sosialdemokraten på Statsministerens kontor.¹⁶⁵ På kort tid begynte illusjonen om at Norges uendelige rikdom av uberørt natur å slå sprekker.

¹⁶² Holm, «Flittige Glomma». 95

¹⁶³ Christian Ludvig Jensen, «Fredning i Jotunheimen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1958), 195–202.

¹⁶⁴ «Turistlandsmøtet i Kristiansand 1956», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1957), 239.

¹⁶⁵ Just, «Turistlandsmøtet i Kristiansand 1956», 239.

Konsekvensene for naturen ble stadig mer synlige, og nøret opp under en uro på vegne av framtidens Norge. Hvor ville denne utviklingen bære hen og hvor skulle den ende? Det var ikke bare tapet av natur som var gjenstand for denne engstelsen. Parallelt med framveksten av det nye Norge vokste det også fram en frustrasjon og sorg over alt annet som gikk tapt med den.

TIDSSKIFTE PÅ SETERVOLLEN

Årboken av 1956 skilte seg markant fra den året før, og bar en langt mer alvorstynget grunntone. Her var seterlivet tema, og under titler som «Det var en gang», «Tidsskifte på setervollen» og «Hytter og hus – og ingen setre?» fortelles en vemodig historie om en seterkultur som var i ferd med å elimineres av det moderne landbruk.¹⁶⁶ Arbeidshesten ble byttet inn i traktorer og budeiene ble avløst av maskiner. Gammel, tradisjonell gårdsdrift passet ikke inn med rasjonalistiske, effektiviserende tiltak. Produksjonen ble flyttet til større meierier, og setre som ikke lengre hadde livets rett ble lagt ned. Overgangen til moderne driftsmåter førte til en generell forbedring ved at driften ble både mer lønnsom og effektiv, og at fritid kunne frikjøpes i noe større grad. Likevel, i denne forbedringen gikk noe tapt, noe som ble oppfattet som viktig, nærmest fundamentalt i den norske kulturarven. Nedleggningen av seterdriften framstilles som sårt og trasig, særlig på vegne av framtidige slekter som ikke ville få oppleve denne samme seteridyllen i framtiden. Forfatteren Mikkjel Fønhus anklaget den nye maskinkulturen for å frarøve barna seterlivet.

At setrene i Norge legges ned, det er slett ikke bare i det lange løp et økonomisk tilbakeskritt, et tap av dyrket jord som er vunnet i kamp med villmarka gjennom hundrer av år – det er også et tap av noe annet som er ytterst verdifullt.¹⁶⁷

Fønhus utdypet ikke videre det han her refererte til som et ytterst verdifullt *annet*, men skapte et rom for det usagte. Man kan anta at i dette ligger noe som kontrasteres av moderniteten og som maskinkulturen ikke kunne tilby. Friluftsliv og naturvern fikk etter hvert flere aproposer. Et av disse var kulturvern, som for friluftslivet særlig omfattet vern av den gamle seterkulturen. I Norges historie har naturen vært grunnsenen for menneskelig aktivitet, og vitnet om de forholdene som forfedrene jobbet under. Derfor har natur og kultur vært tett sammenknyttet i landets og folkets historie. Denne sammenhengen ble synliggjort i moderniseringen av Norge

¹⁶⁶ *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1956), 188–205.

¹⁶⁷ Mikkjel Fønhus, «Det var en gang», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1956), 192.

1950-årene, og det går klart fram i senere diskusjoner, at natur- og kulturvern var ansett som to sider av samme sak.¹⁶⁸ Professor i botanikk, Knut Fægri kommenterte dette:

Hva er da det Norge vi er glade i, det Norge hvis naturskjønnhet vi priser i jubileumstaler og turistbrosjyrer, og gleder oss privat over i all stillhet? Det er et kulturlandskap, et landskap der fedrenes strev gjennom årtusener har satt sitt preg.¹⁶⁹

Skildringer av livet på setra hadde vært et nav i arven fra nasjonalromantikken, og seterkulturen var gjennom årene blitt tett innvevet i friluftslivstradisjonen. Formann Løchen uttalte ved 90-årsjubileet i 1958: «Det er blitt knyttet utallige vennskap mellom vandrerne og fjellfolket gjennom disse 90 år».¹⁷⁰ Møtet med seterfolket var fra starten av en del av fjellopplevelsen. På setrene kunne vandrere søke husly og komme i kontakt med folk, fe og skikker som var upåvirket, nær sagt eksotisk, og helt forskjellig fra kulturen nede i samfunnet. Under krigen hadde setrene blitt brukt til å lagre krigsmateriell, og derfor spilt en rolle for norske motstandsoperasjoner i fjellene. Den godheten og hjelpsomheten som seterfolket hadde utvist, og som var blitt hyppig beskrevet av vandrere opp gjennom årene, ble tilskrevet livet i fjellet. Et gammelt kulturelt høysete ble nå utradert av effektiviseringskrav, og dette bar i seg en kulturell tristesse som avlet en grad av nasjonal identitetskrise. Setrene skulle likevel fortsette å ha noe å si for friluftslivet. I tiårene etter krigen ble det tatt aktive grep for at nedlagte setre kunne omgjøres til rene innkvarteringssteder for ferierende. Et eksempel på dette var DNTs oppkjøp av Hanestadnyseter, øst for Rondane. Hanestadnyseter hadde tidligere vært en operativ seter, med sengeplasser for fotvandrere. I 1958 var seteren ferdig omgjort til selvbetjeningshytte. For overnattende kostet det 3 kroner natten, tilsvarende 42 kroner i 2020-verdi.¹⁷¹ Disse var et rimelig losjialternativ, og bedret mulighetene for at flere kunne ha råd til å feriere til fjells.

Vernet av setrene har sterke innslag av anakronisme i seg. Seterlivet hadde vært preget av hardt og nitid arbeid, med små marginer. Erttertidens framstilling av det vektla i hovedsak de idylliske, romantiske sidene av dette livet; den setertilværelsen som vandrerne opplevde. For vandrerne representerte seterlivet et liv i harmoni med naturen. Da man i hverdagen drømte om

¹⁶⁸ Kristen Krogh, «En landsplan?», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 21–22.

¹⁶⁹ Knut Fægri, «Hvorfor?», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 52.

¹⁷⁰ Edvard Løchen ved «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1958), 218.

¹⁷¹ Gunnar Raabe, «Ubetjent hytte på Hanestadnyseter», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1958), 220.

å komme seg bort og ut i fjellet, drømte man om å besøke disse setrene og leve ut et tappt liv. Kanskje må setervernet forstås nettopp som en reaksjon på en fremmedgjørende samtid. I kontrasten mellom det nye og det gamle ble friluftslivstradisjonen et uttrykk for spenningen mellom setrene og turbinene. I det nye Norge oppstod et behov for å holde kontakten med noe fra den gamle tiden som representerte trygghet, godhet og stabilitet. I dette lå en idé om noe opprinnelig, om nasjonens og individenes røtter, som forankrende i en tid hvor menneskene var utsatt for store omveltninger i samfunnsstrukturen. DNT bevarte setrene ved å gi dem en bruksverdi i den nye tiden. Det kan samtidig leses som et forsøk på å konservere disse som et historisk, kulturelt og identitetsbærende ankerpunkt.

LYTT TIL ERFARNE FJELLFOLK

I løpet av 1950-årene ser vi at to sterke referansepunkter til fortidens friluftsliv forsvinner. Setrene, som bestandig hadde vært der, ble nedlagt en etter en. Naturen ble bygget ned i et tempo og med et omfang som skapte skremmende forestillinger for hvordan Norge ville se ut i framtiden. Igjen stod friluftslivet, men hva ville være tilbake av det etter at naturen var bygget ut og setrene var borte? I denne tiden framstod det også som mer og mer viktig for DNT å påvirke menneskene til å utøve friluftslivet i tråd med visse standarder. Erik Arentz ga i 1950 klare føringer for det "riktige" friluftslivet i teksten «Fjellsinn». «Til fjellet skal man ikke komme bilende og ikke syklende, men gående, og ikke bare i sitt ansikts, men i hele sin kroppes sved», hevdet han.¹⁷² Målet var reisen i seg selv, ikke utsikten fra toppen, og Arentz så det fysiske slitet som forutsettende for ervervelsen av dette fjellsinnet. Det sjelelige aspektet ved å gå i fjellet ville forsvinne dersom kroppen og følelsene ikke lengre ble engasjert. Det ideelle friluftslivet ble beskrevet som et ensomt og individualistisk prosjekt, som krevde en total løsrivelse fra samfunnet. Arentz tok eksplisitt avstand til å gå i fjellet i grupper eller på andre måter som ville svekke erfaringen. «[D]e som tar bygda med seg til fjells, må en sky som pesten. Hvorfor skal en ta bryet med hele oppstigningen når en ustanselig prater seg tilbake?». ¹⁷³ Friluftslivet skulle være frigjørende som følge av å være enkelt, rikt som i form av å være nøkternt og givende i kraft av å være krevende. Han mente at et slikt friluftsliv ville gi utøveren lærdommer, perspektiver og karaktertrekk som formet dem til disse gode, selvstendige samfunnsborgerne. «Du kan ikke komme som herre og hersker til fjellet», skrev Arentz.¹⁷⁴

¹⁷² Arentz, «Fjellsinn», 166.

¹⁷³ Arentz, «Fjellsinn», 167.

¹⁷⁴ Arentz, «Fjellsinn», 166.

Mennesket skulle møte seg selv i møtet med naturen, og å se verden fra fjellets perspektiv var nødvendig for å forstå den riktige størrelsen på seg selv. Arentz hadde et nokså strengt og asketisk syn på hva friluftslivet skulle være. Hans syn oppsummerer likevel et syn på friluftslivet som gikk igjen i årbøkene denne perioden.

Grenseoppgangen i friluftslivet kan relateres til en vending i mangfoldet av måter folk tok fjellet i bruk på i rekreasjonsøyemed. Nye variasjoner av livet i fjellet, som skilte seg fra særegenheter ved den tradisjonelle fjellvandringen, kom til som følge av at stadig flere fikk tilgang på naturskjønnheten i det langstrakte land. Edvard Løchen kommenterte denne utviklingen i 1956:

I dag sliter menneskene seg sjelegrå på et arbeidsbånd. Tjener penger, får kan hende bil [...], kan milekjøre landeveis opp til et høyfjellshotell og rekreere seg. Javisst er det bra, tidens surrogater kan være ypperlige!¹⁷⁵

Men det var altså bare det det var, ufullstendige erstatninger som avledet folk fra hva de *egentlig* trengte: «Det egentlige som vi søker tilbake mot kan ikke kjøpes [...]. Det dveler sjelden ved alfarveien», vedholdt Løchen.¹⁷⁶ Det riktige friluftslivet var betinget av den kroppslige utførelsen og av uberørt natur med fravær av distraksjoner, støy og visuell forurensning. Derfor var det noe med campingturismen og høyfjellshotellene som ikke passet inn i det mer tradisjonelle friluftslivet.

Skillene mellom de ulike formene for tilstedeværelse i naturen ble tilsløret av impulser utenfra. Med inspirasjon fra Alpene vokste ideen om den norske fjellheimen som turistattraksjon fram. Det ble bygget hoteller, veier og det ble planlagt kabelbaner opp på fjelltoppene. Det var noe ved disse nye ferdselsmåtene som ble pekt på av flere som grunnleggende feil, og det oppstod en distanse mellom disse og ideen om en norsk friluftslivstradisjon. Turistforeningens inspektør Gunnar Raabe mente eksosen fra melkebilen var dårlig erstatning for lukten av rømmegrøt fra setrene, og reagerte på at fjellromantikerne skulle omskoleres til å kunne «[...] se skjønnheten i golde strender rundt nedtappete sjøer, glede oss over mektige dammer, over rørgater og ledningsmaster».¹⁷⁷ Filosof, jurist og fjellklatrer Peter Wessel Zapffe (1899–1990) hadde allerede i 1939 advart mot hvordan turistattraksjoner i fjellene pasifiserte erfaringen av naturen, i et kritisk tilsvarende til planene om å bygge en bane

¹⁷⁵ Edvard Løchen, «Tidsskifte på setervollen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1956), 196.

¹⁷⁶ Løchen, «Tidsskifte på setervollen», 196.

¹⁷⁷ Gunnar Raabe, «Langs Norges tak», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1959), 113.

opp Gaustatoppen: «I Alpene kan allerede flere topper «be done» i bevisstløs tilstand».¹⁷⁸ Her berørte Zapffe hvordan moderne turisme brakte med seg ytterligere nedbygging av naturen og uthulet det opprinnelige friluftslivet, i det han omtalte som «den tekniske naivismes mørketid».¹⁷⁹ I samme sjargong beskrev forfatter og samfunnsdebattant Johan Borgen naturfølelsens plass i friluftslivet i 1959.

*Ta fløybanen, ta enda mer en av disse svimlende klatrebaner i Sveits. Vi får utsikten servert [...] som en rett mat. Vår appetitt står ikke i forhold til rettens tillokkelse. Vi blir en blanding av genert og kvalm. Men har vi gått om så bare opp på Vettakollen [...] akk Herregud: forventningen er etablert med blodets banken. Vi er så å si beviset på den banale sannhet at sulten er den beste kokk.*¹⁸⁰

Borgen mente naturfølelsen involverte den fysiske erfaringen, og ville derfor være utilgjengelig gjennom moderne staffasjer. Denne måten å erfare naturen på ble tilskrevet som typisk for det norske friluftslivet. Disse nye livsformene i fjellet manglet helt sentrale elementer av det man hadde tillagt den norske friluftslivstradisjonen. Det som friluftslivet hadde til felles med disse andre aktivitetene, var at de foregikk i naturens omgivelser. Det ble imidlertid klart at det var en vesensforskjell på det å gå i fjellet og det å oppholde seg på det. I følge Zapffe, Borgen og Raabe var det fraværet av denne naturfølelsen som distanserte den kommersielle turismen fra det ekte friluftslivet. De fryktet at friluftslivet, både dets eksistensgrunnlag og meningsinnhold, ville uthules av modernitetens inntreng i fjellet, og trodde dette til syvende og sist ville slå dårlig ut i det norske samfunn. Friluftslivet skulle derfor vise seg vanskelig å «avromantisere».

Det gir mening å skille mellom det tradisjonelle friluftslivet, som bærende av et visst sett regler og legitimeringer med referanser i fortiden, og et pseudo-friluftsliv, altså former for opphold i naturen som gir seg ut for å være noe det i sin kjerne ikke er; i dette tilfellet fordi de mangler referanser til fortiden. Hvis vi legger til grunn at vi har en friluftslivstradisjon i Norge, så må denne tradisjonen bestå av noen spesifikke normer, verdier og føringer; elementer av kontinuitet over tid, som man opplevde som brutt eller truet i 1950-årene. Friluftsliv var noe annet enn alt det måtte ligne på, og årsaken til dette kan avdekkes i lys av tradisjonen.

I friluftslivet i 1950-årene ses en sammenkobling av naturvern, kulturvern og tankene rundt hva friluftsliv burde innebære. Fellesnevneren for de tre var at de ble framprovosert av

¹⁷⁸ Peter Wessel Zapffe, «Farvel Gausta», *Aftenposten*, 3. mai 1939, 6, Nasjonalbiblioteket.no.

¹⁷⁹ Zapffe, «Farvel Gausta», 6.

¹⁸⁰ Johan Borgen, «Stedet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1959), 40.

moderniseringen av landet. De store og raske omveltningene framprovoserte en voksende skepsis til framskrittet. I denne lå en reaksjon på å skille seg av med noe som oppfattes som trygt, genuint og forutsigbart. Formidlingen av et tradisjonelt friluftsliv kan derfor leses som et forsøk på å beholde og opprettholde en stabil struktur i en tid hvor fortidens referanserammer forsvant og framtiden av den grunn virket usikker. Dette er, i følge historiker Eric Hobsbawm, et karaktertrekk ved aktualiseringen av tradisjoner, hvor tradisjonen observeres som en måte å respondere på nye situasjoner med referanser til fortiden.¹⁸¹ Skillet mellom det gamle, kjente og det nye, fremmedgjørende ble aktualisert gjennom tapet av natur, konkretisert av den utdøende seterulturen og forsøkt håndtert gjennom å reprodusere elementer av det gamle friluftslivet som ellers ville dødd ut. Ut fra dette kan man tolke at det ligger noe av verdi i denne «gamle» friluftslivstradisjonen som man anså for å være viktig å føre videre.

Ved markeringen av DNTs 90-årsjubileum i 1958 løftet 68 år gamle Løchen spørsmålet om DNTs plass i landets framtid. I forsamlingen satt blant annet kong Olav og prinsesse Astrid.

For 90 år siden, i dag, og også fremover må den gå som vil lære mer enn det ytre av landet og dets natur å kjenne. Kino, biler, fly og andre mekaniske midler kan nok gi vakre overblikk, men aldri livet og naturen selv.¹⁸²

Løchens budskap var det samme som da han talte ved jubileet ti år tidligere, men var tilpasset den nye tidens utfordringer. For 1950-tallets Norge lå kraften i friluftslivet blant annet i å bygge bro mellom fortiden og framtiden. Som tradisjon berodde ideen om friluftslivet på at det fantes en sannhet som var uforanderlig i tid. Dette var ikke kun en idé, for man må legge til grunn at for Løchen var denne opplevelsen av friluftslivet reell. At DNT fokuserte på grenseoppgangene til hva som var det riktige friluftsliv handlet derfor ikke om å gjenskape sosiale skiller. Ei heller må det misforstås som en måte å motsette seg mangfold i friluftslivet på. DNT ville jo nettopp at alle skulle med, og dette ga Løchen uttrykk for videre i talen: «Vi har ikke [...] en i sin bunn og i ordets beste betydning mer demokratisk institusjon enn vandringen».¹⁸³ Norsk friluftsliv var et egalitært prosjekt, hvor menneskene stilte på like vilkår, og ble vurdert ut fra andre parametere enn nede i samfunnet. «På vidda fins ingen standsforskjell, og der æres den som æres bør: han eller hun som vet noe om veien og vandringen [...], og som vet å hjelpe om det trengs».¹⁸⁴ Dette forutsatte likevel en riktig tilnærming og at vilkårene for friluftsliv bestod.

¹⁸¹ Hobsbawm og Ranger, *The Invention of Tradition*, 2.

¹⁸² Edvard Løchen ved «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum», 218.

¹⁸³ Løchen ved «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum», 218.

¹⁸⁴ Løchen ved «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum», 218.

Vi som tror på den enkelte, på mennesket, på dets virkelyst, på dets frie tanke – og «denne fugl frå ljøs og dag» – som tror også på den enkeltes godhet og omsorg for alt levende, vi tror også på vandringen og på Den Norske Turistforenings fremtid.¹⁸⁵

I denne avsluttende setningen hentet Løchen opp en referanse fra pioneren Aasmund Olavsson Vinjes åpningsinnlegg i DNTs aller første årbok, og understreket denne gamle sannhetens plass i samtidens og framtidens Norge. Vinjes tekster er eksempler på en kanon i friluftslivstradisjonen; skriftlige kilder som var bærere av verdier og standarder, og som man lente seg på i tale om friluftslivets opprinnelige form. Et annet slikt eksempel er ordet friluftsliv i seg selv, som stammer fra Henrik Ibsens dikt «Paa Vidderne» fra 1860. Dette handlet om en ung herre som dro til fjells for å studere verden ovenfra.¹⁸⁶ Et ordsøk gir treff på Aasmund Olavsson Vinje i hele 8 av 10 årbøker både i 1950- og 1960-årene. Referanser til eventyrsamleren Per Christen Asbjørnsen forekommer i tilsvarende grad, mens Ibsens litterære ferdamann Peer Gynt er nevnt i hele 9 av 10 årbøker dette tiåret. Dette var virkelige og oppdiktede beretninger som hadde preget ideen om Norge etter 1814. Som bærer av denne immaterielle arven, ble friluftslivet sammenstilt med bekreftelsen og reproduksjonen av en felles norsk kultur og identitet.

De sterkeste korrigeringsene kom fra en generasjon som nå var begynt å trekke på årene. Friluftslivet hadde i løpet av deres levetid blitt representativt for det nasjonale fellesskapet, og derfor var det et poeng at det fortsatte å være det. Disse kjente seg ikke igjen i de nye måtene deres samtidige levde ut livet i naturen på. De tilskrev store deler av sin identitet og karakterdannelse til friluftslivet, slik de hadde levet det. Løchens generasjon hadde en direkte forbindelse til den utdødde generasjonen til Fridtjof Nansen og Nils Onsager, og det var blant annet til disse de så for å hente fram verdier og føringer som de mente burde fortsette å gjelde i friluftslivet framover. Nils Onsager (1874–1953) ble beskrevet som brennende opptatt av å lokke folk utenfor de kjente stiene og introdusere dem for det mangfoldet av liv og kultur som fantes rundt om i Norge. For å bli kjent med landet måtte man gå, hadde han ment. Da Onsager døde i 1953 skrev Claus Helberg at pionerånden ble borte med ham. «Det å gå i fjellet kan være så meget mer enn en muskelbevegelse og synsinntrykk», skrev Helberg, tydelig inspirert av møtene med Onsager: «Man bør også la hjertevirksomheten få en sjanse».¹⁸⁷ Onsagers største

¹⁸⁵ Løchen ved «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum», 218.

¹⁸⁶ Henrik Ibsen, *Digte* (Kristiania: Gyldendalske Boghandel, 1919), 15–27, 75–76.

¹⁸⁷ Claus Helberg, «Nye ruter gjennom Horrungen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1959), 130–44.

vitnesbyrd var hans sentrale rolle i omleggingen av Turistforeningens årbøker ved starten av 1920-tallet, som ble en manifestasjon av hans budskap om å lære landet å kjenne.¹⁸⁸

Erik Arentz' anskuelse på det riktige friluftslivet har et gammeldags og borgerlig drag over seg, som kunne synes utdatert, men som i bunn og grunn handlet om å ta vare på tradisjonen og den sannheten denne rommet. Arentz' «Fjellsinn» har noen påtagende likhetstrekk med Fridtjof Nansens (1861–1930) toneangivende tale til skoleungdommen i 1921. Nansen beskrev formålet med friluftslivet som «dette at komme bort fra de mange, bort fra det evindelige jaget, den forvirrede larm, hvori vort liv saa alt for meget føres – komme ut i naturen, ut i det store rum».¹⁸⁹ Nansen var også en sterk talsmann for å holde sporten adskilt fra friluftslivet, da sportens fokus på målbare prestasjoner var et uttrykk for dette evinnelige jaget. Nansen betraktet bylivet som unatur. Selskapeligheter hørte ikke hjemme i friluftslivet, da dette var en forlengelse av bylivets unatur, som forhindret mennesket å ta til seg nye inntrykk og utvikle selvstendighet og karakter. Dette er helt i tråd med Arentz holdninger. Idealet for framtidens norske ungdom var for Nansen «naturvennen, idrætsmanden, den frie, uavhengige, som vet hvad han vil – med den hærdede vilje og den hærdede krop – som kjender sig selv, sit folk og sit land».¹⁹⁰ Ved at slike idealer ble gjort gjeldende også i 1950-årene, identifiseres sentrale kontinuitetselementer i den norske friluftslivstradisjonen.

«Lytt til erfarne fjellfolk» lød en av fjellvettreglene fra 1952. Fortellingene fra historiske fjellfolk ble tolket og brukt i kontekst av 1950-årenes utfordringer, i en periode hvor det kvantitative stod sterkere enn det kvalitative og hvor den statlige styringsideologien var positivistisk, orientert mot vitenskapen.¹⁹¹ Verdiene og normene som hadde preget den norske friluftslivstradisjonen passet på mange måter ikke inn i denne nye samfunnskulturen. Men nettopp derfor ble de ansett som viktige. Den gamle pionerens metoder ble mønsteret, og dikternes skrevne ord ble standardene som man dømte sin samtid ut fra. Norsk identitet var forankret i naturen. Friluftslivstradisjon var et identitetsbærende element i en norsk kollektiv bevissthet, og kan leses som kritikk av den dominerende verdensanskuelsen. I tråd med Eisenstadts teori om tradisjonenes plass i moderne, post-tradisjonelle samfunn, kan man argumentere for den manglende forestillingen om framtiden i et Norge blottet for natur, var en av årsakene til at naturvernspørsmål ble løftet i lys av friluftslivstradisjonen. Ved å aktualisere

¹⁸⁸ Wilhelm Munthe, «Nils Onsager», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1954), 1–8.

¹⁸⁹ Fridtjof Nansen, «Friluftsliv», i *Den norske turistforenings årbok* (Kristiania: Den norske turistforening, 1922), 1–2.

¹⁹⁰ Nansen, «Friluftsliv», 4.

¹⁹¹ Slagstad, *De nasjonale strateger*, 368–69.

Vinje, Onsager og Nansens tanker om friluftsliv i 1950-tallets Norge, ble disse gamle ideene gitt plass og formål i samtiden på en arena som hele folket var involvert i. Dette trakk i motsatt retning av modernitetens kurs.

NATURENS GRENSER

Omfanget av naturødeleggelsen var mot slutten av 50-årene nådd et slikt nivå at flere begynte å forestille seg at det om få tiår ikke lengre fantes vill natur igjen i Norge. At utbyggingen ikke så ut til å avta med det første, heller tvert imot, ga fornemmelsen av at norsk natur- og kulturarv, og med dem friluftslivet, skulle gå tapt for alltid. Også de mindre synlige konsekvensene begynte å vekke reaksjoner. Senterpartipolitiker Botolv Bråtalen adresserte i 1957 hvordan turbiner og forurensning fra vannkraftanlegg gjorde skade på villaksen i elvene i Buskerud.¹⁹² Andre steder i Norge ble hele fjelldaler fylt med vann, og demningene utslettet gamle turstier, hytter, villreinbeiter og hekkeområder. Fjellklatreren fra Tromsø, Peter Wessel Zapffe, på den tiden høyt ansett i DNTs indre kretser, var en av de som gikk hardest ut mot raseringen av norsk natur. I 1958 publiserte han essayet «Farvel Norge» i Norsk Tindeklubs årbok. Her spådde han framtiden for Norge til «Die norwegische Apparat-landschaft» og serverte styresmaktene en umåtelig hard salve:

Ord som barbari og vandalisme blir maktesløse; man må ty til betegnelser som landssvik for å nærme sig den skjændselsgjerning som her er begått.¹⁹³

Det var en svært kontroversiell beskyldning å rette mot norske myndigheter kun tretten år etter krigen. Det vitner om drastisk tiltakende spenninger mellom landets styresmakter og motstanderne av kraftutbygging. I årbøkene ble det rettet sterk kritikk mot rasjonalismens nyttemaksimering og objektivisering av naturen, som dominerte natursynet i myndighetsorganer, utdanningsinstitusjoner og næringslivet. Etter årevis med forsøk på å inkorporere kraftverk, bilveier og demninger som del av friluftslivet, ble det klargjort at uberørt natur varen uerstattelig forutsetning for friluftslivet. Trusselen mot naturen reiste spørsmål om hvorvidt naturressursenes verdi kun var målbare i kroner og øre. Uberørt natur var *også* en ressurs, og den kunne, så snart den var borte, ikke gjenkalles. I 1955 sa man at menneskehånden hadde

¹⁹² Botolv Bråtalen, «Laksen nærmere snaufjellet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1957), 54–56.

¹⁹³ Peter Wessel Zapffe, «Farvel Norge», i *Norsk fjellsport* (Oslo: Norsk Tindeklub, 1958), 118.

hjulpet skaperhånden. Kun få år senere ble det satt spørsmålstegn ved hvilken rett menneskene hadde til å tukle med skaperverket.

Fjellet skulle spennes i tvangstrøyen, det skulle gjøre nytte for seg! Sjøene skulle demmes opp, fossene skulle forsvinne, bilveier skulle føres gjennom alle daler, over alle vidder, opp til de vakreste utsynspunktene.¹⁹⁴

Dette var den hittil skarpeste og mest utvetydige kritikken som hadde blitt framført i årbøkene, skrevet av Gunnar Raabe i 1959. Som Turistforeningens inspektør hadde Raabe gått i fjellene og fulgt forandringen på nært hold. På kontoret i Oslo hadde han blitt gjort kjent med planer om utbygging i Aurlandsdalen, et yndet naturområde mellom Hardangervidda og Jotunheimen. «Jeg har sett tegningene, og vet hva som vil komme», skrev en tydelig opprørt Raabe, med oppfordring til leserne om å se Aurlandsdalen før den døde.¹⁹⁵

Naturvernloven var på ingen måte blitt noen hvilepute, og var under økende press. Den passet ikke inn med tidens utfordringer, og ble kritisert for å være utilstrekkelig og nærmest utdatert allerede innen den trådte i kraft. En problematisk mangel ved loven var at den ikke inneholdt bestemmelser om naturvern utover den naturen som ble fredet. Dette hadde DNT adressert allerede før loven var ferdig. Høyesterettsadvokat Christian L. Jensen pekte særlig på naturvernlovens opprinnelige paragraf 11, som i utkastet foreslo at planer om anlegg og arbeider i områder utenfor tettbygde strøk skulle meldes inn og godkjennes av naturvernrådet på forhånd. Forslaget skal ha blitt forkastet av Kirke- og Undervisningsdepartementet uten kjent begrunnelse.¹⁹⁶ DNT hadde forsøkt å sikre paragrafen ved å foreslå en forenkling av den, men ikke lyktes.¹⁹⁷ DNT mente det var behov for ikke bare for å bevare bestemte strekninger, men at mer virkningsfulle bestemmelser og generelle holdningsendringer måtte til. «Vi trenger ikke gå over bekken etter vann», hadde formann Løchen uttalt nokså treffende ved naturvernåret i 1952.¹⁹⁸ Så lenge Norge verken hadde nasjonalparker eller en lov som beskyttet den øvrige naturen, stod naturvernet i praksis på stedet hvil.

Om et år eller to vil en bilvei bukte seg inn i Rondanes hjerte. Om ti år vil man kunne bestige Storronden i svevebane. Og i en souvenirkiosk vil man kunne velge

¹⁹⁴ Raabe, «Langs Norges tak», 113.

¹⁹⁵ Raabe, «Langs Norges tak», 114.

¹⁹⁶ Jensen, «Naturvernloven og friluftsløven», 163.

¹⁹⁷ «Turistlandsmøtet i Bergen 1952».

¹⁹⁸ Løchen ved «Naturvernåret i Universitetets Aula», 251.

*mellom syntetiske reinsdyrhorn og avgåtte skosåler. Fortidsminner etter dem som gikk i fjellet.*¹⁹⁹

Dette alternative og satt-på-spissen fremtidsbildet ble postulert av en Åge Røed i årboken i 1960. «Har vi råd til det?» var tittelen på Røeds innlegg, og gikk med det rett til kjernen i debatten om verdien av urørt natur. Mens Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen regnet på hvor store økonomiske tap nasjonalparkene ville gi, snudde Røed spørsmålet på hodet. Hadde Norge råd til å la disse naturområdene gå tapt? Svaret han selv ga var «Nei, vi har ikke råd til det. Og fremfor alt: Vi har ikke rett til det». Røed så dette i en større global sammenheng. «Å behandle naturherligheter etter forgodtbefinnende er ikke lenger et spørsmål av nasjonal karakter. Det er noe som angår alle mennesker».²⁰⁰ Konsekvensene av andre lands rovdrift på naturen begynte å bli synlige for omverdenen, og Norge måtte unngå å velge samme vei.

Hovedemnet for årboken i 1960 var Rondane. Det var trolig DNTs hensikt å få forgang i prosessen med det som kunne se ut til å bli Norges første nasjonalpark. I den samme årboken skrev fjelloppsynsmannen i Sel, Norman Heitkøtter, om hvordan bilveiene siden krigens dager var sneket seg innover Rondane-området, hyttebygg var rykket stadig nærmere og steinbrudd dukket opp flere og flere steder i nærområdet. «[M]ekaniseringen, eller «utviklingen» som enkelte kaller det, [har] strukket sine fangarmer ut også etter dette fjellriket».²⁰¹

Samtidig fortsatte planene om videre utbygging i Jotunheimen å lekke ut. Spørsmålet om vern av Gjende og sjøens omkringliggende områder virket mer og mer prekært, og førte til økt uro hos DNT. På turistlandsmøtet på Gjendebu i 1960 var den nyansatte naturverninspektøren Kristen Krogh invitert til å holde foredrag om sitt felt. Kroghs stilling som Naturvernrådets sakkyndige og ytre etat var blitt opprettet samme året. I klartekst uttrykte Krogh det offentlige Norges holdning til naturvern:

*Der fredningen vil komme i konflikt med store økonomiske interesser, kan man ha håp om å få brakt saken i havn bare hvis myndighetene vedtar at landet skal ha nasjonalparker og at samfunnet skal betale noe for å få dem.*²⁰²

¹⁹⁹ Åge Røed, «Har vi råd til det?», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1960), 212.

²⁰⁰ Røed, «Har vi råd til det?», 212.

²⁰¹ Norman Heitkøtter, «Fredning av et Rondaneområde», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1960), 148.

²⁰² «Turistlandsmøtet på Gjendebu 1960», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1961), 220.

Statens naturvernansatte var langt fra noen idealister på naturvernets vegne. Krogh satte naturvern opp mot behovet for elektrisk kraft, som de senere årene var blitt mangedoblet og derfor påkrevde en videre utbygging av landets vassdrag. Han understreket at han ikke hadde videre ønske om å stoppe denne utviklingen, men mente at naturvern og teknisk utvikling fremdeles ville kunne drives side om side. Før det var aktuelt å gjøre bestemmelser for Jotunheimen, måtte en landsplan for naturfredning foreligge. Fra det samme landsmøtet ble det sendt enda en resolusjon til Statsministerens kontor. Her ble det adressert hvordan naturinngrepene i økende grad reduserte og hindret muligheten for allmenn ferdsel i fjellet. DNT anmodet at regjeringen satte ned et slikt utvalg, som Krogh snakket om, og understreket at nøytrale aktører måtte foreta de tekniske og økonomiske vurderinger som var nødvendig for å sikre de vakreste fjellområdene for framtiden. «Vi er klar over at en slik sikring vil føre med seg økonomiske konsekvenser, men vi føler oss overbevisst om at det norske folk med glede vil påta seg den rimelige økonomiske belastningen som sikringen krever».²⁰³ DNTs utspill var kanskje ikke nådestøtet, men samme året ble det på Industridepartementets initiativ oppnevnt en slik komité etter tiltakende kritikk, også fra pressen, mot de store naturødeleggelsene. Komiteen skulle utarbeide en oversikt over hvilke områder som skulle unntas utbygging, samt utrede tiltak for å hindre unødig skjemming.²⁰⁴

To år senere, i 1962, fikk Norge sin første nasjonalpark i Rondane. Det blir samtidig nærliggende å stille spørsmålet om hvorfor Rondane, og ikke Jotunheimen, Hardangervidda eller Setesdalheiane for den saks skyld, ble Norges første nasjonalpark. En nasjonalpark i Jotunheimen var blitt jobbet for siden århundreskiftet. En ofte brukt forklaring på dette er at i Rondane fantes sterke naturvitenskapelige motiver for fredning. Særlig ble argumentet om villreinbestanden i Rondane trukket fram. Å verne om den naturen som villreinbestanden hadde utviklet seg i, var grunnleggende for viltpleien, mente fjelloppsynsmannen Heitkøtter.²⁰⁵ Hvor sterkt argumentet med villreinbestanden stod er likevel noe som kan diskuteres. Argumentet om å beskytte villreinbestanden skurrer med oppsettingen av Gråhøgdbu, en DNT-hytte på Venabygdsfjellet, like sør for Rondane. Hytta stod ferdig i 1967, og både Gråhøgdbu og de tilknyttede stiene lå midt i et villreintråkk.²⁰⁶ Det er kanskje andre grunner som bedre kan belyse dette spørsmålet.

²⁰³ «Turistlandsmøtet på Gjendebru 1960», 221.

²⁰⁴ Carl Just, red., «Naturvern», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 8; Jensen, «Naturvernloven og friluftsløven».

²⁰⁵ Heitkøtter, «Fredning av et Rondaneområde», 150.

²⁰⁶ Arne Sørenes, «Han har kjempa mot DNT-hytte i 50 år», *NRK*, 5. mars 2021, <https://www.nrk.no/innlandet/har-kjempa-i-50-ar-mot-dnt-hytta-grahogdbu-som-star-i-vegen-for-villrein.-hytta-skal-til-maihaugen-1.15403178>.

I Sollia, sørøst for Rondane hadde et nokså prominent naturforskningsmiljø base. Heriblant ekteparet Sonja og Edvard K. Barth, og botaniker og arbeiderpartipolitiker Eilif Dahl. Zoologen Edvard K. Barth satt i DNTs råd og styre i en årrekke, og samtlige skrev i årbøkene ved flere anledninger på 1950- og 60-tallet. Det de også hadde til felles var en bakgrunn i motstandsbevegelsen fra krigen, og flere av dem var fremdeles medlemmer i XU, et etterrettingsnettverk fra krigen, som eksisterte i hemmelighet fram til 1980-årene. Dahl skal, sammen med partifelle og leder for naturvernrådet Olav Gjærevoll, ha gjort mye for å påvirke de politiske prosessene innenfra.²⁰⁷ Sosiologen Vilhelm Aubert og samfunnsøkonomen Axel Sømme, begge arbeiderpartipolitikere, frekventerte også dette miljøet. Norges jeger- og fiskerforbunds generalsekretær, Knut Rom var en annen figur med tilknytning til Sollia. DNTs Edvard Løchen hadde tilbrakt oppveksten her, og som voksen hadde han sin private hytte i området.²⁰⁸ Det var altså et nokså sammensatt nettverk av personer med tilknytning til Rondane, som i kraft av sine posisjoner jobbet iherdig for å verne området som lå deres hjerte og virke nært.

Det må videre tas i betraktning at nasjonalparkbestemmelsen i Rondane var forholdsvis enkel å gjennomføre sammenlignet med til eksempel Jotunheimen. Rondane nasjonalpark kom til som et samarbeid mellom myndighetene og en rekke private og halvprivate aktører, hvor de sistnevnte må gis mye av æren. Heitkøtter og hans to brødre var blant de sterkeste pådriverne for opprettelse av nasjonalpark i Rondaneområdet. I 1956 hadde Heitkøtter lagt fram et fredningsforslag for alle de berørte fjellstyrene. Dette ble møtt med interesse, og fjellstyrene avga et område hver som sammen skulle utgjøre den nye nasjonalparken. I denne prosessen oppstod noen mindre konflikter rundt bruksrettighetene i fjellet. Selv mente Heitkøtter at dette skyldtes en misforståelse av gammel og ny bruksrett, og avskrev protestene kategorisk: «Etter mitt syn kan ikke anlegg av veier og weaselkjøring innover fjellet om vinteren, kalles gammel bruksrett».²⁰⁹ Flere år før nasjonalparkbestemmelsen ble gitt var Rondane allerede så godt som fredet. Vannkraftinteresser var det forholdsvis lite av i Rondane, men som utbyggingen av Vinstra hadde vist, var disse høyst tilstedeværende i Jotunheimen. Politikken synes å ha vært noe mer tilfeldig enn hva eterrasjonaliseringen av Norges første nasjonalpark skulle tilsi. I Rondane var viljen til å frede større enn motviljen. Allerede året etter ble Børgefjell

²⁰⁷ Olav Gjærevoll var botaniker av yrke. Under krigen var han engasjert i motstandskampen gjennom avisen «Vi vil oss et land». Han var representant for Trondheim turistforening i flere år. Av politiske verv kan nevnes ordfører i Trondheim (1958-63, 80-81), sosialminister (1963-65), lønns- og prisminister (1971-72) og ikke minst ble han Norges og verdens første miljøvernminister i 1972

²⁰⁸ Bjørn Brænd, «Naturvern - Rondane, vår første naturpark, er 50 år», i *Årbok for Nord-Østerdalen*, 2012.

²⁰⁹ Heitkøtter, «Fredning av et Rondaneområde», 149.

nasjonalpark på grensen mellom Trøndelag og Nordland, opprettet. Dette var, i likhet med Rondane, en ukontroversiell og lite omdiskutert nasjonalpark. Vannkraftressursene var allerede utbygd innen fredning trådte i kraft.²¹⁰ Siden gikk det fem år før neste nasjonalparkbestemmelse ble gitt. Nasjonalparkene kan leses som et forsøk på å to-dele fjellet i en tid hvor konfliktnivået var stigende. De representerer en grenseoppgang i den økende spenningen mellom vern og vekst, som skulle hindre motsettede krefter fra å kolliderer med hverandre. Idet man definerte friluftslivet til å være ett sted, så muliggjorde man samtidig utbygging utenfor disse grensene. Dette var også betegnende for loven av 1954. Den inneholdt ikke bestemmelser om naturvern på områder som ikke var underlagt direkte vern. Det er en av de store og gjennomgående logiske bristene som har forfulgt norsk natur- og senere miljøvernpolitikk.²¹¹

Ved inngangen til 1960-årene var Norge i en ganske annen situasjon en tiåret før. Velstanden var økt betraktelig for det brede lag, jobbene hadde blitt mer spesialiserte og ensformige. Samtidig hadde den gjense nordmann mer fritid enn noen gang. Friluftslivets rekreative verdier var anerkjent av myndigheter og arbeidsgivere som en kilde til arbeidsglede og -innsats hos arbeidstakeren, som førte til økt produksjon og bidrag til brutto nasjonalprodukt, som igjen var med å drive velferden opp. Slik kan friluftslivet og velferdsstaten ses som, satt på spissen, gjensidig muliggjørende. Omstruktureringen av samfunnet etter krigen hadde tydeliggjort betydningen av og behovet for friluftsliv som avvekslende fra en monoton arbeidshverdag, og bidro i sin tur til å øke forståelsen av naturvern, også blant myndighetene. Ettersom velstanden økte og folk flest fikk det bedre, førte dette til mer overskudd, som igjen fasiliterte for et økt naturvernengasjement i befolkningen.²¹² Slik kapittelet har vist, var dette naturvernengasjementet forankret i og forutsatt av et utbredt norsk friluftsliv.

²¹⁰ Guttorm Hansen, «Børgefjellet - en nasjonal villmark», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1964), 69–79.

²¹¹ Her kan nevnes vindmøllepolitikken, lakseoppdrett ved inngangen av vernede fjorder, som i Mistfjorden ved Sjunghatten nasjonalpark, dumping av giftig gruveavfall i norske fjorder, til eksempel Repparfjorden i Finnmark og Førdefjorden.

²¹² Krogh, «En landsplan?», 22.

KAPITTEL 3: VISJONER FOR FJELLET

1960-årene aktualiserte en kontrast mellom det teknokratiske kunnskapsregimet som hadde dominert i etterkrigstiden og økologiske perspektiver som fikk fotfeste hos den oppvoksende generasjonen. Dette ga seg utslag i ulike visjoner for fjellet, hvor en grunnlinje kan tegnes mellom hvorvidt naturen skulle etterkomme menneskenes behov eller om det var menneskene som skulle tilpasse seg naturens behov. Tre nøkkelord for den nye generasjonen var kunnskap, makt og endring. Kapittelet vil følge en tese om at den som har definisjonsmakten på fjellet, også bestemmer visjonen for Norge.

Våren 1959 vendte en ung ingeniørstudent ved Norges Tekniske Høgskole tilbake fra et utvekslingsopphold i Tyskland. I ett år hadde Nils Faarlund (1937–) bodd og studert i nærheten av Hannover. Her hadde han blitt introdusert til tyske klatremestre, klatrende kvinner og fagfeltet økologi. Utvekslingsåret i Tyskland satte dype spor i et ungt sinn, og ble i sin helhet førende for den unge mannens veivalg i årene som kom.²¹³ Faarlund ble en representant for hans generasjons nye perspektiver. I tillegg skulle han revolusjonere tindesporten i Norge og bryte opp et femti år gammelt monopol. Ideene som kom til på de høye toppene, i de bratteste lendene, influerte friluftslivet dette tiåret. Dette ga opphav til en alternativ visjon for fjellet.

1960-tallet var et tiår hvor uenighetene begynte å stige til overflaten, og la opp til konfliktene og oppbruddene som kom til å betegne 1970-årene. I de foregående tjue årene hadde høy grad av enighet vært betegnende for politikken som var blitt ført. Oppbyggingen av landet etter krigen hadde vært det felles prosjektet som alle kunne samles om.²¹⁴ De viktigste målene som Gerhardsens regjering hadde satt seg ved krigens slutt, var nå oppnådd. Det norske arbeiderparti var i ferd med å fraksjonere innenfra som følge av fundamentale uenigheter om utenrikspolitikken. I 1961 brøt meningsmotstanderne ut og stiftet Sosialistisk Folkeparti. Etterkrigstidens styringsstat begynte å skranke, og dette ble tydelig da Arbeiderpartiet mistet flertallet ved Stortingsvalget dette året. Etter Kings Bay-ulykken på Svalbard i 1963 var det nyetablerte SF med å felle regjeringen Gerhardsen, og for første gang siden før krigen fikk

²¹³ Nils Faarlund, «Jeg ville bli tindebestiger!», *Klatring*, 22. juli 2016, <https://www.norsk-klatring.no/klatrere/jeg-ville-bli-tindebestiger>.

²¹⁴ Mary Hilson, *The Nordic Model. Scandinavia since 1945* (London: Reaktion Books, 2008), 38.

Norge en borgerlig regjering.²¹⁵ Denne varte vel å merke en knapp måned før Arbeiderpartiet var tilbake i regjeringskvartalet. Likevel markerte disse hendelsene slutten på hva Jens Arup Seip har betegnet som ettpartistaten.²¹⁶ Ved stortingsvalget i 1965 tok det borgerlige regjeringalternativet valgseieren. Einar Gerhardsen gikk av som statsminister for siste gang, og hans post ble erstattet av den noe yngre agronomen Per Borten (1913–2005) fra Senterpartiet. Mange brudd til tross, i 1967 åpnet DNTs nye verveordning ved at Einar Gerhardsen vervet statsminister Per Borten inn i Den Norske Turistforening.²¹⁷ Dette er nok et uttrykk for kontinuiteten det norske friluftslivet hittil hadde representert, og indikerer Turistforeningens betydning i de politiske ledernes øyne.

Mange av bruddene som kjennetegnet denne perioden bunnet i et generasjonsskifte. I 1965 var gjennomsnittsalderen i regjeringen steget fra 45 år i 1945 til 54 år, i takt med at menneskene var blitt eldre.²¹⁸ Foreldregenerasjon hadde delt minnene fra krigen og opplevelsen av krise, fattigdom og ulikhet. Etterkrigstidens *baby boom* ga seg utslag i en stor gruppe unge som ikke delte disse minnene. De hadde fått fred, velstand og trygghet i vuggegave. Disse snakket om å være *mette*, om å ha mye å leve av, men lite å leve for. I løpet av Per Borten regjeringstid ble distrikthøgskolene etablert, og Nord-Norge fikk sitt første universitet i Tromsø i 1968. Universiteter og høyskoler ble åpnet for hele folket, og antallet studenter tredoblet seg gjennom 1960-årene.²¹⁹ Læringsstedene samlet en stor gruppe unge studenter som var på leting etter deres identitet og plass i verden. Denne generasjonen var endringsorienterte, og samlet seg i opposisjon til etablissementet. Internasjonale bevegelser og hendelser, som borgerrettighetskampene i USA og antikolonialisme, fjernsynsoverføringen av Vietnamkrigen og Sovjets brutale tilbakeslag i Praha, gjorde sterkt inntrykk på denne generasjonen. Ideene fra studentopprøret i Paris i 1968 spredte seg til den norske studentmassen. Protester ble rettet mot foreldregenerasjonen, mot samfunnets maktstrukturer, og autoritetene og de pedagogiske metodene ved lærestedene.²²⁰

²¹⁵ Olstad, *Einar Gerhardsen - en politisk biografi*, 384–87.

²¹⁶ Seip, *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, 25–34.

²¹⁷ Toralf Lyng, «Den norske turistforenings 100 års jubileum 1968», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1969), 206.

²¹⁸ Olstad, *Einar Gerhardsen - en politisk biografi*, 390–94.

²¹⁹ «Elever og studenter, etter skoleslag. 1957-2008», Historisk statistikk - Utdanning, Statistisk sentralbyrå, åpnet 11. mars 2021, <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/5-5-1t.html>.

²²⁰ Kristin Moksnes, «1968 - del 3 av 4: Mettet uten mening», Ekko, åpnet 15. april 2021, https://radio.nrk.no/podkast/ekko_-_et_aktuelt_samfunnsprogram/sesong/201801/1_fb69cfb7-4356-4257-a9cf-b7435692572d.

HØYFJELLETS TIÅR

Da Nils Faarlund var tilbake fra Hannover sommeren 1959, kom han i kontakt med den allerede profilerte klatreren Per Vigerust. Vigerust hadde studert i Østerrike, og blitt inspirert av den tyske og østerrikske alpeforeningen. Historien hadde ikke trengt å bli mer omfattende enn at noen to menn fant sammen og klatret fra tid til annen. Disse fikk imidlertid ambisjoner av større art, og sammen med medstudentene Dag Dawes og Ralph Høibakk stiftet de Tindegruppen ved Norges Tekniske Høyskoles idrettsforening (NTHI) i 1959. Året etter talte gruppa 22 aktive medlemmer.²²¹

Klatremiljøet i Norge hadde ikke ekspandert som friluftslivet ellers, men hele veien vært lukket og lite. I et land så rikt på fjell kan man ikke annet enn å slå fast at dette er bemerkelsesverdig. Tindesportens eksklusivitet gjenspeiles i Norsk Tindeklub (NTK) – en logepreget forening stiftet i 1908, av og for en liten, esoterisk gruppe menn. Her var kvinner ikke velkomne. For å bli medlem i NTK måtte en rekke kriterier oppfylles: en måtte kunne vise til en utfyllende bestignings-CV og foreslås av noen som allerede var medlem. Om fjellklatrerne i 1950-årene kommenterte forfatter og klatrer Per Hohle at disse som regel var menn som hadde nådd solide sosiale posisjoner innenfor embetsverk, industri og næringsliv. Særlig mengden klatrende jurister stakk seg ut.²²² I 1958 var NTK fortsatt den eneste klatreklubben i Norge, og hadde i underkant av 90 medlemmer.²²³ Miljøet tilknyttet NTK eksisterte nærmest som en lukket tidskapsel av friluftslivet slik det hadde vært ved inngangen av århundret: utpreget borgerlig, ekskluderende og individualistisk. Trolig hadde NTKs vedvarende eksklusivitet mye å si for at disse strukturene ble opprettholdt, og kan forklare hvorfor fjellklatring ikke var blitt mer utbredt i Norge - før nå.²²⁴

Opprettingen av Tindegruppen markerte oppløsningen på Norsk Tindeklubs monopol på tindesporten. Navnevalget kan leses som et sleivspark til NTK, hvor for øvrig tre av Tindegruppens grunnleggere hadde opptak. I motsetning til tindeklubben hadde Tindegruppen mål om være «åpen for interesserte uten forutsetninger for å «kunne tage ledelsen på vanskelige ture»». ²²⁵ Høibakk fortalte om et tilnærmet ideologisk sammenstøt da klatrerne fra NTH i ledtog

²²¹ Tindegruppa, *Forsøk på fortegnelse over aktive medlemmer pr. 30/10-1960*, Diverse kuriositeter (Trondheim: NTHI, 1960).

²²² Per Hohle, «Inntrykk fra tind og stup», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1959), 104.

²²³ «Medlemsfortegnelse 10. april 1958», i *Norsk Fjellsport* (Oslo: Norsk Tindeklub, 1958), 249–50.

²²⁴ Torbjørn Ekelund, *I begynnelsen var fjellet. Historien om Kolsås Klatreklubb 1967-2017* (Stavanger: Iby Forlag, 2017), 49.

²²⁵ Nils Faarlund mfl., red., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning*. (Oslo: TG-kameratene, 2014), 9.

av Høibakk og Faarlund, møtte opp ved NTKs base på Kolsås utenfor Oslo på slutten av 1950-tallet med hjelm og fjellstøvler til erstatning for hodetørkle og klatresko. Disse brøt med alle NTKs konvensjoner i tøy, stil, tilnærming og metode, og vitnet om at en ny strømning innenfor tindefriluftslivet var i emning.²²⁶ Nils Faarlund var motivert av å gjøre klatring om til en sikker sport, og gikk til oppgavene med en ingeniørs og innovatørs sinn. Den altermodige NTK-tradisjonen for gentleman-klatring, i akkompagnement med dårlig utstyr og overmot, skulle kommes til liv. Som vordende ingeniør tok Faarlund med seg kunnskaper fra sitt fagfelt inn i arbeidet med Tindegruppen. Tindegruppen kalkulerte risiko ved å regne fallkrefter om i tall, for slik å kunne beregne fangrykk. Slik kunne utstyr testes og utbedres på fysikkens grunnlag.²²⁷ Klatreteknikk ble studert, utviklet og terpet. Ikke minst skulle stilen og holdningene i fjellet følge visse mønstre. Utøverne skulle læres opp til å velge ferd *etter*, ikke *over*, evne. Naturopplevelsen stod i fokus: Naturen skulle ikke være arena for selviscenesettelse, men klatreren skulle inngå som del av naturmangfoldet. Ralph Høibakk hevdet at Faarlunds innsats førte til at Tindegruppen innen midten av 1960-årene var blitt et kraftsentrum i norsk fjellsport.²²⁸ En parallell hensikt med Tindegruppen, slik Faarlund senere har uttalt det, var å la ingeniørstudentene stifte førstehånds bekjentskap med fjellet, for virkelig å forstå hva nedbyggingen innebar. Dermed ble Tindegruppen et slags kultiveringsprosjekt, hvor naturvennlige tenkemåter kunne spire fram hos morgendagens ingeniører. Målet var å påvirke disse til å bli fjellets advokater og forsvare det mot en ekstensiv og korttenkt nedbygging i framtiden.²²⁹

Tindegruppen var et uttrykk for en større tendens i friluftslivet dette tiåret. Friluftslivets utbredelse i den norske befolkningen hadde slått ut i økt interesse for mer alpine former for friluftsliv og turer utenom varderutene. Hva var det som trakk menneskene mot høyfjellet? En utvikling som kan ha vært av betydning var flere folk i fjellene. Varderutene i Jotunheimen og Rondane var blitt overbefolket og «mainstream», og de som ønsket å dra til fjells for å søke bort fra samfunnet måtte trekke lengre opp i høyden. Claus Helberg pekte på at langturene var blitt mote blant de unge, da han skrev om denne utviklingen i 1963.²³⁰ En annen vinkling på dette er at samfunnet krøp lengre og lengre opp mot tregrensa, og gjorde høyfjellet både mer

²²⁶ Ralph Høibakk, «Kolsås, dengang verden var ung», i *Kolsås - klatreparadis og naturperle* (Bærum: Kolsås Klatreklubb, 1992), 66.

²²⁷ Faarlund mfl., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning.*, 21.

²²⁸ Faarlund mfl., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning.*, 55–56.

²²⁹ Uttalt av Nils Faarlund, seminar for «Forum for friluftslivsfag i høyere utdanning». Universitetet i Sørøst-Norge, Midt-Telemark. 07.01.2020

²³⁰ Claus Helberg, «Bregruppen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1963), 216–17.

attraktivt, men også mer tilgjengelig. Det som uansett kan fastslås er at da denne utviklingen først tok til, var den hjertelig velkommen. Allerede ved slutten av andre verdenskrig hadde foreningen lagt planer for en fjellsportkomité, som i 1945 hadde startet opp med kurs i bruk av kart og kompass og inngåelse av losjiavtaler med avsidesliggende setre.²³¹ Da interessen for dette dabbet av, falt initiativet bort. DNT hadde likevel kontinuerlig oppfordret medlemmene til å søke ut fra de merkede stiene, både fordi det var ansett som et mer høyverdig friluftsliv, men også for å spre trafikken i fjellene og minske trykket på de mest populære hyttene og stiene. I 1954 hadde generalkonsul Erik Arentz henvendt seg til Turistforeningen med et legat til minne om sin far, fjellpioner og lege Fredrik Arentz, på 200.000 kr. Arentz, som vi hilste på i kapittel 2, hadde et strengt syn på hva det riktige friluftslivet var og manet til å gå utenom allfarvei. Betingelsen for legatet var da, som seg hør og bør, at rentene skulle gå til å reise hytter i utkantstrøk. Så ble også gjort, og dette ble opphavet til DNTs Arentzbuer.²³² En annen sentral skikkelse var lektor Øivind Kulberg fra Kongsberg, som i 1958 startet opp brekurs på Finse. På et av de første kursene deltok Nils Faarlund og Jon Nordbye fra NTH.²³³ Disse kursene ble også utspringet for DNTs bregruppe, som ble stiftet i 1961. Bregruppen var et initiativ av foreningens unge medlemmer, og skiftet snart karakter til å bli et forum for fjellsport, hvor klatring og høyfjellsskiløping var inkludert. Tilbudet var lavterskel, og stilte ikke krav til forkunnskaper hos medlemmene.²³⁴ Innen tiårsjubileet i 1971 talte Bregruppen 1160 medlemmer. Blant de tilsluttede var flere av disse kvinner, og mot slutten av tiåret var kvinnene representert også i Bregruppens styringskomite og instruktørarsenal.²³⁵ Det alpine friluftslivet gikk på kort tid fra å være tilnærmet ikke-eksisterende til å bli et større, mangfoldig og inkluderende miljø.

En av Bregruppens medlemmer var Anne-Mette Vibe Amundsen. Allerede som nittenåring skrev hun, som en av svært få kvinner, i DNTs årbok om sine turer i høyfjellet og på breen. Sammen med en venninne hadde hun planlagt å gå en fysisk svært så krevende tur gjennom Breheimen sommeren 1964. Med skarp penn tok Amundsen for seg de kjønntypiske fordommene hun ble møtt med før turen. «Det eneste vi hørte av alle før vi reiste hjemmefra, var at grunnen til at vi ville gå i Breheimen sikkert var den at der gikk bare fjellvante mannfolk».²³⁶ Hvor feilslått denne forutinntattheten var demonstrerte hun ved å fortelle om da

²³¹ Biørn Lyche, Wilhelm Munthe, og Andreas Backer, red., «Generalforsamling 29. februar 1944», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1944), 254–55.

²³² Halvdan Hydle, «Far og sønn», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1955), 182.

²³³ Eikje, «De første fjellføerne», 119.

²³⁴ Helberg, «Bregruppen».

²³⁵ «Årsberetning for 1971», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1972), 228.

²³⁶ Anne-Mette Vibe Amundsen, «Fjellvandring», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1964), 182.

de etter fem timers gange kom fram til Arentzbu og ble møtt av utelukkende andre kvinner. Det var først ved turens slutt at følget møtte på noen av det motsatte kjønn. Da var det «[a]tter frem med krøllnåler og det peneste smilet».²³⁷ For kvinnene var fjellet i utgangspunktet et sted fritt for samfunnets kjønnsnormer, og det var et sted hvor de kunne hevde seg på lik linje med menn. Året etter fortalte Amundsen i nok en reiseskildring i årboken om å delta på DNTs brekurs på Finse. Av de påmeldte var de fire kvinner og ellers «seksten representanter for det sterke kjønn», skrev hun.²³⁸ Amundsen beholdt den samme sarkastiske tonen om de sosiale forskjellene mellom menn og kvinner som året før. Hun harselerte med kjønnsstrukturene og var opptatt av å bevise at også jentene mestret kursets fysiske krevende øvelser: «De aller fleste – særlig piker – har jo fått inn omtrent samtidig med morsmelken at breer er livsfarlige; man stifter ganske enkelt ikke bekjentskap med dem».²³⁹ Amundsens reiseskildringer var atypisk for en kvinne i DNTs årbok på 1960-tallet. Hun fortalte om strabasiøse og fysiske krevende etapper, kritiserte samfunnet og skildret i beundrende ordelag breens lunefulle, men spektakulære sprekkdannelse på en måte som kun menn hadde gjort før henne.

Også for Forsvaret ble dette tiden for å ta høyfjellet tilbake i den militære opplæringen. Jens-Anton Poulsson, som var troppleder for kompani Linges første utsendelse til Vemork, var i årene 1961–65 sjef i H.M. Kongens Garde. I løpet av denne perioden gjeninnførte Poulsson vintermarsjen i tropp-opplæringen. Teknologiens innmarsj, med helikoptre og snebeltevogner, hadde ført til at høyfjellet var blitt ansett av mindre forsvarsmessig betydning enn hva det hadde vært under andre verdenskrig, påpekte Poulsson i DNTs årbok av 1970. Han så det som en potensiell fare at Forsvaret hadde gjort seg avhengig av motoriserte kjøretøy og teknikk. Både fordi dette førte til mindre grundig planlegging og fordi man ikke kunne regne med tilgangen på motoriserte kjøretøy og teknologi dersom en reell krigssituasjon skulle oppstå. Han vurderte infanteriets marsjevne som helt uvurderlig og avgjørende for forsvarsevnen. Den enkeltes skiferdigheter var kanskje ikke så viktig på vinterøvelse med beltevogner og oppvarmede bivuakker. Men nettopp av samme grunn manglet dagens soldater viktige skitekniske ferdigheter og kunnskap om hvordan man overlever under åpen himmel i vinterfjellets strenge og skiftende værregimer. Derfor var høyfjellet, slik Poulsson så det og selv hadde opplevd, fortsatt vesentlig for opprustningen av Norge.²⁴⁰

²³⁷ Vibe Amundsen, «Fjellvandring», 184.

²³⁸ Anne-Mette Vibe Amundsen, «Med Hardangerjøkulen som klasserom», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1965), 184.

²³⁹ Vibe Amundsen, «Med Hardangerjøkulen som klasserom», 184.

²⁴⁰ Poulsson, «Soldater i fjellet», 84–95.

Vil vi utdanne befal og soldater for harde vinterforhold, vil vi skape avdelinger som betrakter vinteren som en forbundsfelle, ikke som en fiende – vil vi skape harde avdelinger med høy moral og avdelingsstolthet – da ligger høyfjellet der som det store velegnede øvelsesfelt.²⁴¹

Poulsson mente at det også var en rekke andre gevinster ved gjennomføringen av disse marsjene, som veide opp for at de kunne betraktes som gammeldagse. Av disse var egenutvikling, oppdragelse og respekt for autoriteter. «Disse ting er det under normale forhold ofte uhyre vanskelig å skape forståelse for. Foruten fjellmarsjer er det nær sagt bare en krisesituasjon eller krigen selv som vil kunne makte det».²⁴² Med tanke på tiden det ble skrevet i kan dette leses som en kritikk av 68-opprøret. Skolesystemet og det moderne samfunn hadde skapt ungdommer som ikke aksepterte autoritære systemer og disiplin. I høyfjellets strenge og uforutsigbare forhold ble nødvendigheten av disiplin satt på spissen: det kunne være nødvendig for å overleve i farlige situasjoner. Selv hadde han erfaringer med at håpløse og antiautoritære ungdommer i løpet av disse marsjene ble forvandlet til fremragende soldater. Han hadde med egne øyne sett hvordan selvfølelsen vokste og preget soldatene i lang tid etter tilbakekomsten. «De har under marsjen oppdaget at de kanskje er sterkere, flinkere til å innrette seg, har mer viljestyrke og humør eller på annen måte er dyktigere enn kameratene».²⁴³ En tredje gevinst som utmerket seg var det samholdet som oppstod i gruppa under marsjene. Soldatene måtte lære å stole på autoritetene, men også ha tiltro til hverandre. Dette hadde Poulsson selv opplevd viktigheten av, og underbygger ytterligere argumentene i kapittel 1 om den integreringskraft fjelltilværelsen hadde under krigen.²⁴⁴

VERN ELLER VEKST

Det DNT hadde tatt opp ved naturvernsmøtet ti år tidligere kulminerte i naturvernåret 1962. Det siste tiårets arbeid for naturvern hadde gitt resultater. Norge fikk omsider sin første nasjonalpark i Rondane, og nå skulle hele Norge vekkes opp. Sammen med Norges Jæger- og Fiskerforbund, Norsk Speiderguttforbund, Norske 4H og Landslaget for Naturvern i Norge tok den Den Norske Turistforening initiativ til Folkeaksjonen *Bruk naturvett!*. Kronprins Harald ble utnevnt som beskytter av aksjonen, som skulle involvere hele det norske samfunn, fra

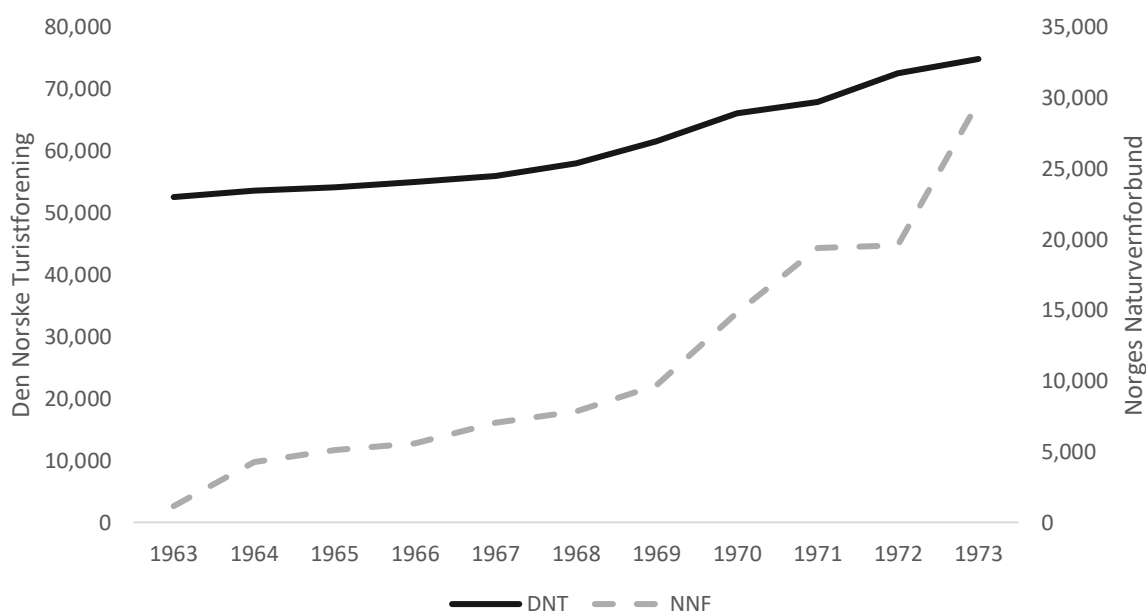
²⁴¹ Poulsson, «Soldater i fjellet», 84.

²⁴² Poulsson, «Soldater i fjellet», 94.

²⁴³ Poulsson, «Soldater i fjellet», 94.

²⁴⁴ Poulsson, «Soldater i fjellet», 94.

individ- til øverste samfunnsnivå. Norges natur beskrevet som landets storstue og friluftsområdene ble omtalt som et aktivum for hele folket. Det var i naturen folk møttes og ble kjent med sitt land. Dette impliserte samtidig at de som bygde en vei inn eller som forsøpelt her inne, på sett og vis drev hærverk i denne felles storstua. Naturvettaksjonens hovedmål var å få den enkelte til å bruke naturvett i sin opptreden i skog og mark. En av de mer uheldige konsekvensene av at flere dro på tur var økt forsøpling og forstyrning av dyre- og fuglelivet. Den enkeltes holdninger til naturen ble sett som selve grunnlaget for naturvernet. Aksjonen rettet seg også mot produsenter og salgsinstanser som solgte eller brukte engangsemballasje.. Et stort apparat var i sving for å markedsføre kampanjen via kinofilm, nyhetsmedier og brosjyrer.²⁴⁵ Differensieringen av naturvernbegrepet vitner om en utvidet forståelse av naturvernbegrepet, som ble et trekk ved denne tida.

Figur 2 Naturvernforbundets medlemsvekst i forhold til DNT 1963-1973.

Kilde: Den Norske Turistforenings årbok 1964-74 / Naturvernforbundets årsmeldinger på naturvernforbundet.no.

En økt interesse for naturvern i befolkningen gjenspeiles i Naturvernforbundets medlemstall. I 1963 deltok DNT i omorganiseringen av Landslaget for naturvern i Norge, og kretsforbundene slo seg sammen under Norges Naturvernforbund.²⁴⁶ Dette året var medlemstallet på skarve 1150. Figuren over viser Naturvernforbundets relative medlemsvekst

²⁴⁵ «Bruk naturvett!», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 10–12.

²⁴⁶ Lyng, «Naturvern».

medlemmer til DNT over en tiårsperiode. Naturvernforbundet gikk fra å være en nokså marginal gruppe sammenlignet med Turistforeningen, til å ta seg kraftig opp mot slutten av 60-årene. Innen 1970 nærmet medlemstallet seg 15 000.²⁴⁷

Impulser og perspektiver utenfra preget tanker om friluftsliv og natur i Norge dette tiåret. I nabolandet Sverige hadde man allerede i 1960 sett skrekkeksempler på hvordan avløpsvann fra industriområder og tettbygde strøk forurenset vassdragene, og førte til fiskedød, badeforbud og sykdom i befolkningen.²⁴⁸ I 1962 utga den amerikanske biologen Rachel Carson boken *Silent Spring*. Historiker Peder Anker hevder utgivelsen markerte et skifte i naturverndebatten i Norge. Med dette var ikke naturvern lengre et spørsmål av kun estetisk eller sosial art.²⁴⁹ Carson aktualiserte økologien og engasjerte vitenskapen i naturverndebatten ved å adressere hvordan det naturlige samspillet mellom menneske og natur på kort tid hadde endret seg. Hun advarte mot konsekvensene det kunne få dersom mennesket tuklet med det økologiske samspillet i naturen, og flagget bruken av plantevernmidlet DDT i jordbruket i USA. Dersom insektene døde, ville det føre til en kjedereaksjon som forplantet seg gjennom hele næringskjeden.²⁵⁰ Dette rykket ved noe fundamentalt forståelsen av mennesket og naturen. Nå var det mennesket som dikterte naturen og omgivelsene, ikke omvendt, og framtidsutsiktene virket ubetyrghende. I 1966 ble PCB oppdaget, en tilnærmet like skadelig miljøgift som DDT. PCB var en ikke-nedbrytbar kjemikalie som hadde blitt brukt i industrien siden 1920-årene, og særlig i gjenoppbyggingen etter krigen. Avdekkingen av PCB i transformatorer og kondensatorer ved vannkraftanlegg tilsmusset det hvite kulleets renommé. Samtidig fikk en hel verden plantevernmidlenes skadepotensial demonstrert gjennom mediedekningen av Vietnamkrigen. Den biologiske krigføringen med Agent Orange ble et skrekkeksempel på plantevernmidlenes ødeleggende kraft.²⁵¹ Disse perspektivene førte med seg en omveltning av hvordan man snakket om og forstod naturvern. Bevisstheten om naturen sammenhenger kom inn i friluftslivet i andre halvdel av 1960-tallet, og må forstås som en underliggende drivkraft i friluftslivets utvikling.

På hjemmebane tok tanken om at naturvern og industriutvikling kunne sameksistere i framtiden mer og mer form av et luftslott. Spørsmålet om utbyggingen ville noen ende ta nøret

²⁴⁷ Naturvernforbundets årsrapporter og årsberetninger 1963-1973. Tilgjengelig fra <https://naturvernforbundet.no/arsrapporter/category1648.html?offset4507=0>. Lest 02.02.2021; Årsberetninger i Den norske turistforenings årbøker 1963-1973. Tilgjengelig fra www.nasjonalbiblioteket.no.

²⁴⁸ Olav Heitkøtter, «Naturvern og fiske», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 150.

²⁴⁹ Peder Anker, *The Power of the Periphery. How Norway Became an Environmental Pioneer for the World* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2020), 32, <https://doi.org/10.1017/9781108763851>.

²⁵⁰ Rachel Carson, *Den tause våren* (Oslo: Tiden, 1963).

²⁵¹ Pamela McElwee, «The Origins of Ecocide: Revisiting the Ho Chi Minh Trail in the Vietnam War.», i *Environment & Society Portal* (Rachel Carson Center for Environment and Society: Arcadia, 2020), <https://doi.org/10.5282/rcc/9039>.

opp under en frykt for utmattelse av naturressursene, og ordskiftet ble krassere. De to nasjonalparkene veide ikke opp for den tiltakende raseringen av natur ellers i landet. Arbeidet med å verne norsk natur gikk ikke fort nok. Årboken av 1962 hadde naturvern som hovedemne, og rommet svært ulike innfallsvinkler og aktører. Under «Hver dråpe i Ryfylkeheiane» skrev redaktøren for Stavanger Aftenblad, Per Thomsen, om den planlagte utvidelsen av vassdragene Sira-Kvina, Ulla-Førre og Suldal-Røldal sørvest i Norge. De samlede planenes enorme omfang opprørte Thomsen. At det ikke skulle «[...] finnes noe distrikt i vårt land som i den grad er gjenstand for planer av megatonn-størrelse».²⁵² I planene kom det fram at Røldalvatnet og Suldalsvatnet, som var eid av Norsk Hydro, skulle forbindes med tunnel. En oppdemming av Valldalen ville legge 17 aktive støler, samt DNTs Valldalsseter under vann. Utbyggingen ville videre gå hardt ut over Lågen, en av Norges beste lakseelver. Som magasin til Sira-Kvina skulle det konstrueres en 25 kilometer lang innsjø i fjellheimen, med en vannstand på minst 50 meter over Stavanger Turistforenings hytte Lysebu. Et omfattende rutenettverk tilknyttet hytta ville forsvinne for godt. Sira og Kvinas hovedmagasin ble planlagt i Njardarheim veidemark. Området ble kjøpt opp av forretningsmannen Thorvald Heiberg ved starten av århundret, med formål om å ivareta villreinen og fisket.²⁵³ Etter krigen hadde staten overtatt eiendommen, og i en Stortingsmelding fra 1957 gikk det fram at Njardarheim skulle sikres mot framtidige inngrep og muligvis bli nasjonalpark.²⁵⁴ «Det spørs om man noen gang har sett et tilsvarende grelt eksempel på hvordan de endog formelt beskyttede naturverninteresser tråkkes ned, når det er tale om å utvinne kraft», kommenterte Thomsen.²⁵⁵ Hele Kvina-elva skulle flyttes over til Siras utløp gjennom en tverrtunnel, noe Thomsen syntes å oppfatte over grensen til det perverse: «[I]ngenjørene har pekt på hvor tåpelig uøkonomisk det var av Vårherre å forsømme anledningen til å tømme Kvina ut i Sira».²⁵⁶ De to kommunestyrene i Kvinesdalen hadde fryktet at grunnvannet ville synke, og enstemmig protestert mot overflyttingen. Dette hadde blitt nedstemt i fylkestinget, og de andre kommunene hadde dermed «med demokratisk rett tatt elva fra dem».²⁵⁷ Da kvinesdølene hadde solgt elva til myndighetene for lenge siden, hadde de neppe forestilt seg at de solgte en rett til å bortføre hele elva, påpekte Thomsen. «Men det er heller ingen tvil om at dette brudd på forutsetningen er helt lovlig og gangbar jus i dag», framholdt

²⁵² Per Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 104.

²⁵³ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 104–12.

²⁵⁴ Stortingsmelding nr. 11, *Om statens eidegom Njardarheimen* (Landbruksdepartementet, 1957), 8, https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1957&paid=2&wid=b&psid=DIVL824&pgid=b_0595.

²⁵⁵ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 114.

²⁵⁶ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 113.

²⁵⁷ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 113.

han, og fortsatte: «Forutsatt at ikke Stortinget reagerer moralsk, men det gjør vår nasjonalforsamling neppe».²⁵⁸ Thomsens tekst vitnet om en forøket mistillit til styresmaktene, og satte spørsmålsteget ved Statens habilitet som garantist for naturvernet og samtidig eier og profitør av storindustri. Han kritiserte hvordan det statlige eierskapet, slik han oppfattet det, førte til at planer ble unndratt offentligheten, og kritiserte kommunene for å handle utfra kortsiktig økonomisk vinning.²⁵⁹

Fra kraftindustriens hold påpekte Sivert Istad det paradoksale forholdet mellom den sterke opinionen mot vassdragsregulering og den økte etterspørselen etter elektrisk kraft: «Man vil ha både i pose og sekk. Det lar seg ikke godt gjøre».²⁶⁰ I et forsøk på å virkelighetsorientere leserne ga Istad en inngående beskrivelse av hvordan vannkraft stilte seg bedre sammenlignet med andre kraftutvinningsmetoder. Han minte samtidig om at vannkraften var avgjørende for den økte levestandarden og hvordan den var blitt næringsgrunnlag for mange bygder. Bare få år tidligere hadde oppfatningen vært at Norge hadde så mye natur at pose og sekk var oppnåelig, og dette hadde vært grunnlaget for vern- og vekstlinjen i 1950-årene. Her innrømmet en representant for vekstsiden at dette ikke lengre var mulig, og bekreftet den andre sidens gryende mistanker. Idrettsjournalist Peder Christian Andersen forsøkte å avpolarisere den tilspissede debatten, med henvisning til Thomsons innlegg. Han framholdt at et positivt og rasjonelt samarbeid mellom begge parter ville være mest hensiktsmessig, og mente ressursutvinning var mulig samtidig som man ivaretok naturskjønnheten.²⁶¹

Zoologen Edvard K. Barth tok det samme året til orde for et mer radikalt naturvern. Barth hadde et fiendtlig syn på menneskelig inngrep i naturen, og så en radikaliserings av naturvernet som en rasjonell motvekt til næringslivets interesser:

*Som en nødvendig motpol til et kortsynt naturfremmed eller direkte naturfiendtlig næringspolitisk syn kan det være aktuelt for naturvernet å gi uttrykk for ensidig ekstreme standpunkter.*²⁶²

²⁵⁸ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 113.

²⁵⁹ Thomsen, «Hver dråpe i Ryfylkeheiane», 104–16.

²⁶⁰ Sivert Istad, «Vassdragsreguleringer og naturvern», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 39.

²⁶¹ Peder Christian Andersen, «Med nennsom hånd...», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 152–56.

²⁶² Edvard K. Barth, «Dyreliv og naturvern», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 118.

Barth viste til eksempler på pågående masseutryddelse fra utlandet og fryktet at Norges naturressurser snart ville være uttømt. Ytterligere inngrep ville potensielt kunne endre biotopene så pass at livsbetingelsene for dyr og fugler falt bort.²⁶³

I 1964 var redaktør Thomsen fra Stavanger igjen å lese i DNTs årbok. Temaet for årboken var «Utenom allfarvei». Fortsatt med et skråblikk på samfunnet, men denne gangen også med et stikk til DNT, åpnet Thomsen innlegget: «Det må være en slags erindringsbok Den Norske Turistforening har i tanken når den innbyr [...] til å skrive om temaet «Utenom allfarvei»». ²⁶⁴ Dette kan leses som en kritikk av at DNT, som historisk tungveker på naturvern, ikke lengre hengte med. Områder han fra oppveksten husket som eventyrlige turområder, var nå blitt allfarvei for bilister og kraftutbyggere: «Å bla i min ungdoms minnebok fra turer utenom allfarvei er som å møte vei- og kraftutbygging over alt». ²⁶⁵ Thomsen var ikke alene om å fortvile over de store naturødeleggelsene. I 1965 skrev direktør for Statskraftverkene, Sigurd Aalefjær, om det han opplevde som voldsomme, urettferdige og usaklige angrep fra presse og kringkasting: «Som representant for de meget utskjelte vannkraftingeniører takker jeg for redaktørens anmodning om å få en nøktern artikkel med faktiske opplysninger og om det møysommelige arbeide som går forut for en tillatelse for regulering av et vassdrag». ²⁶⁶ Mens flere satte spørsmålsteget ved om det strengt tatt var nødvendig å utvide kraftproduksjonen, påpekte Aalefjær paradokset med at nordmenns strømforbruk var det høyeste i verden. For ham var en utvidelse av kraftindustrien uunngåelig. ²⁶⁷ Andre stemmer mente problemet kunne løses ved å ta i bruk alternative kraftkilder eller ved å legge om livsførselen. Som det kommer fram i årbøkene var konfliktene rundt naturens framtid etter alle solemerker langt fra løst. I det følgende undersøkes det hvordan norske myndigheter forsøkte å imøtekomme problematikken i naturressursenes knapphet.

UTREDNING OG REDNING

Ved et foredrag for Oslo arbeiderparti i april 1962 talte Gerhardsen om nødvendigheten av å bevare fjellviddene som friluftsområder. Gerhardsen levde fortsatt i overbevisningen om at Norge hadde mye natur og god plass. Å sikre framtidige generasjoners tilgang på fri og vakker

²⁶³ Barth, «Dyreliv og naturvern», 117.

²⁶⁴ Per Thomsen, «Jonsokvatn», i *Norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Norske turistforening, 1964), 61.

²⁶⁵ Thomsen, «Jonsokvatn», 62.

²⁶⁶ Sigurd Aalefjær, «Vannkraftutbygging», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1965), 64.

²⁶⁷ Aalefjær, «Vannkraftutbygging», 64–72.

natur var likevel en viktig nasjonal oppgave, hevdet han. Han tok til orde for at Staten skulle kjøpe opp naturområder, såkalte statsallmenninger, for å sikre allmennhetens adgang til friluftsliv og ferie.²⁶⁸ Gjennom konsesjonslovgivningen, som omfattet utbygging i naturen, burde staten sikres utvidet forkjøpsrett for fjellviddene. I talen snakket Gerhardsen konsekvent om fjellviddene, og ikke naturen som sådan. Dette forteller noe om hvordan hans visjon for fjellet var preget av sektortenkning, hvor viddene skulle bevares til friluftsliv, mens fossene skulle legges i rør. Slik ville naturvern gå på minimal bekostning av kraftutbyggingen. For Gerhardsen var naturvern relevant for å sikre folkets tilgang på friluftslivsområder og for å hindre et scenario hvor fjellviddene kunne komme i feil hender, bli handelsvarer og spekulasjonsobjekter, og dermed «bli ødelagte som nasjonalgode ved manglende framsyn og planløs disponering».²⁶⁹

Statlig styring og plantenkning var et sikkert karaktertrekk ved Arbeiderpartiets styringstid, og skulle nå også iverksettes i fjellene. I 1964 la Statens Naturvernråd fram en landsplan for opprettelse av nasjonalparker i Norge. Planen omfattet seksten områder, og av disse lå sju i Nord-Norge. I årboken av 1963 ble det vist til at mens arealet av Troms og Finnmark utgjorde 23% av landet, beløp den nyttbare vannkraften seg til kun 4,9% av Norges samlede ressurser.²⁷⁰ At nordnorsk natur var uøkonomisk i kraftbyggernes øyne kan forklare hvorfor denne landsdelen var enklere å frede enn for eksempel Sør-Vestlandet. Nasjonalromantiske høyseter som Ryfylke og Setesdalsheiene med Njardarheim veidemark var til gjengjeld ikke nevnt i landsplanen. Populære friluftslivsområder som Aurlandsdalen var heller ikke tatt med i planen, og Sunnmøre og Romsdalen var helt utelatt. Av Kommunaldepartementet ble Jotunheimen, Femundmarka, Saltfjellet og Øvre Anarjokka, fire av de seksten foreslåtte nasjonalparkene, satt på vent fram til utredninger om vannkraft- og bergverksutvinning forelå.²⁷¹ Innen nye fredningsbestemmelser ble gitt, skulle fjellheimen utredes for hvilke ressurser som fantes, for deretter å vurderes ut fra en kost/nytte-analyse. I mellomtiden førte naturvernorganisasjonenes bønn til regjeringen og NVE om å unngå unødig skjemming av naturen omsider fram. Fra 1963 påla NVE kraftverkseiere å etterkomme krav til naturvern i planlegging av og opprydding etter inngrep. I den forbindelse opprettet direktoratet

Olaf Solumsmoen og Olav Larssen, *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år* (Oslo: Tiden, 1967), 179–80.²⁶⁸
Solumsmoen og Larssen, *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år*.

²⁶⁹ Solumsmoen og Larssen, *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år*, 180.

²⁷⁰ Anders Reutz, «Kraft i Troms og Finnmark», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1963), 134.

²⁷¹ Ragnar Frislid, «Nasjonalparker i Norge», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1969), 8–9.

to naturvernsstillinger, samt et eget kontor for landskapspleie og naturvern, som skulle utarbeide forslag til og etterse de estetiske forholdene ved utbygginger.²⁷²

Mens vannkraften handlet om byggingen av velferdsstaten, omhandler det følgende resultatet av den. Byggingen av landet løp parallelt med et annet fenomen dette tiåret: feriefjellet. I flere tiår hadde politikerne jobbet fram at alle skulle ha lik tilgang, rett og mulighet til å ferdes i naturen. Denne tilgangen, som tidligere var begrenset av sosioøkonomiske forskjeller og eiendomsrett, var nå oppnådd. I 1960 ble rasjoneringsen på privatbiler sluppet opp og i 1964 ble den lovfestede ferien utvidet til fire uker for alle lønnstakere.²⁷³ Parallelt med at folk fikk bedre råd, mer fritid og forbedret mobilitet, inntraff en voldsom vekst i hyttebyggingen både i fjellene og i strandsonen.²⁷⁴ Dette reiste nye problemstillinger i krysningpunktet friluftsliv og naturvern. «Vi er kommet til et stadium i utbyggingen av vårt land, da alle former for arealanvendelse i fjellet må bli gjenstand for en samlet vurdering», slo Erik Langdalen fast i årboken av 1966.²⁷⁵ Langdalen var fylkesreguleringsarkitekt i Oppland og deltok i et utredningsarbeid som het «Fjellbygd og Feriefjell».²⁷⁶ Han adresserte hvordan hytteveksten gikk på bekostning av fjellnaturen og hvordan sommerhusene i skjærgården begrenset folks tilgang til badestedene. Langdalen mente friluftslivet stod i fare for å begrenses av feriefjellet. De største konsentrasjonene av bebyggelse var oppstått der to lokaliseringsfaktorer var tilfredsstillt: Attraktiv natur og god atkomst.²⁷⁷ Der det var blitt bygget veier inn til kraftanlegg, ofte i kombinasjon med vei til de av setrene som lot seg drive rasjonelt, dukket det snart opp ytterligere bebyggelse. «Med melkebilen fulgte turistene, og med dem pensjonatene, hyttene, hotellene, flere veger, flere hoteller og hytter, kafeer, kiosker og campinghus», beskrev Langdalen.²⁷⁸ Han tok til orde for en samordning av arealanvendelsen og kommunikasjonene. Å konsentrere ferdselen til fjells om de allerede eksisterende veiene ville kunne spare naturen. Skulle store og sammenhengende naturområder eksistere, måtte folket leve tettere sammen også i fjellet. Hyttebyggingen og campingplassene føyde seg slik inn i det pågående planleggingsarbeidet i fjellet. Hyttebyer ble et kompromiss av kollisjonen mellom hyttebygging

²⁷² Norges vassdrags- og energidirektorat, «1963: Eget konsesjonsvilkår om naturvern», NVE.no, 31. mars 2016, <https://www.nve.no/om-nve/vassdrags-og-energihistorie/nves-historie/1963-egget-konsesjonsvilkar-om-naturvern/>.

²⁷³ «Kampen for ferie», Arbark.no, 22. juni 2018, https://www.arbark.no/Utstilling/Kampen_for_ferie/Kampen_for_ferie.htm.

²⁷⁴ *Fritidshus 1970*, Statistiske analyser nr. 20 (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1976), 21.

²⁷⁵ Erik Langdalen, «Plan i fjellet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1966), 108.

²⁷⁶ *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1966), 255.

²⁷⁷ Langdalen, «Plan i fjellet», 109.

²⁷⁸ Langdalen, «Plan i fjellet», 107.

og naturvern, med mål om å spare den naturen som stod uberørt igjen.²⁷⁹ Langdalen ba samtidig nordmenn om å dempe den selvheldelse og utfordelsestrang som kom til uttrykk i hyttenes tidvis flamboyante stil.²⁸⁰ Reiselivsnæringen så vel som hytteutbyggere måtte ta estetiske hensyn til landskap og til ferdafolk, og ikke gjøre fjellet til «store trakter herjet av evneløs, men rørende trang til å forme sitt bo, i en tid som ingen stil har», slik billedhugger Arne Durban beskrev det framvoksende feriefjellet.²⁸¹ En annen innskriver kalte hyttebyen for en landskapssynd og funkishusene for misfostre med døgnfluepreg.²⁸² I likhet med Durban mente Langdalen at den tradisjonelle arkitekturen var det beste utgangspunkt: «Gamle gårdsanlegg og setergrender står som eksempler på hvordan landskap og bebyggelse kan stilles sammen på en harmonisk og uttrykksfull måte».²⁸³ Bak hans årbokinnlegg fulgte derfor en omfattende bygningsmanual for hytta på fjellet, med klare henvisninger til den tradisjonelle arkitekturen.²⁸⁴

Plantenkningen gjenspeiles på departementsnivå i siste halvdel av 1960-årene. Naturvern og friluftsliv hadde tidligere vært underlagt kulturpolitikken i Kirke- og undervisningsdepartementet. Fra 1965 ble det opprettet en administrasjon for naturvern og friluftsliv under distriktsplanavdelingen i Kommunal- og arbeidsdepartementet, før dette ble tilbakeført til kulturpolitikken tidlig i 1970-årene. En ny bygningslov fra 1965 ga hjemmel for regulering av grunnutnyttelsen i fjellet, og den midlertidige strandplanloven fra samme året inneholdt et nasjonalt forbud mot bygging i en hundremeterssone fra havet. Dette ble gjort permanent ved strandplanloven av 1971.²⁸⁵

Konsekvensen av sosioøkonomiske likheter var samlet blitt en trussel mot allmenhetens friluftsliv. Den norske hyttekulturen ble et slags bisart uttrykk for et overordnet paradoks i nordmenns søken til naturen ved å gå på bekostning av den uberørte naturen som man ville til hytta for å oppleve. En plan for fjellet var nødvendig, skulle alle nyte av lik og rik tilgang til naturen. Samtidig bar dette i seg en form for avsakralisering av fjellet. Det vakte et visst ubehag at fjellet var blitt degradert til planleggingsobjekt, til noe som skulle forvaltes. Selv landskapsarkitekt Langdalen var berørt av dette: «Nå kommer planleggeren etter oss helt inn i fjellheimen for å legge oss i nye bånd med sine arealsymboler og vedtekter».²⁸⁶ Ingen steder

²⁷⁹ Ragnar Frisliid, *Mennesket i naturen* (Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1969), 92.

²⁸⁰ Langdalen, «Plan i fjellet», 111.

²⁸¹ Arne Durban, «Alene med naturen», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1964), 27.

²⁸² Helge Heiberg, «Hytter og hus», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1962), 76–77.

²⁸³ Langdalen, «Plan i fjellet», 114.

²⁸⁴ Karl Erikstad, «Hytta på fjellet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frisliid (Oslo: Den norske turistforening, 1966), 116–30.

²⁸⁵ Marianne Reusch, *Friluftsløven med kommentarer* (Oslo: Gyldendal juridisk, 2016), 33–34.

²⁸⁶ Langdalen, «Plan i fjellet», 106.

skulle man få være *helt* fri. Hit, hvor man tidligere hadde kunnet søke bort fra samfunnet, også hit skulle samfunnet følge etter med sine plantegninger og reduksjonistiske verdensanskuelse. Kontroll og planlegging passet dårlig med grunntanken om fjellet som et fristed.

«DET ER LANGT DETTE LANDET»²⁸⁷

Det fantes en del av Norge hvor store sammenhengende områder fortsatt eksisterte uten overhengende trusler om store inngrep. I 1962 ble Nordlandsbanens endestasjon åpnet. Med det var Norge forbundet med jernbane helt nord til Bodø. Den mengden med uberørt og til dels også uoppdaget natur som fantes nord for polarsirkelen ga Nord-Norge økt oppmerksomhet i 1960-årene.

*Nord-Norge har uendelig meget å by en fjellvandrер og naturelsker. Bare å kunne vandre over et stort område med ren, uberørt villmark i 14 dager uten å se spor etter et menneske, er i seg selv en opplevelse.*²⁸⁸

Den stigende interessen for fjellklatring, brevandring og høyfjellsskiløping, godt fiske, samt en knapphetsfølelse på store områder uberørt natur sørpå, ga god vind i seilene for Nord-Norge som friluftstinasjon. Her strakte høyfjellet seg helt ned til fjæresteinene og her fantes enda muligheter for å gjøre om ikke helt, så i hvert fall nokså pioneriske bestigninger. «Noe av det gildeste en klatrer kan oppleve er å bestige topper som ingen menneskefot tidligere har betrådt», påpekte Per Hohle i tale om Nord-Norge.²⁸⁹ Her kunne tindebestigerne sørfra spe på sin sosiale og kulturelle kapitalbeholdning ved å bygge opp porteføljen med originale bestigninger, samtidig som de ble kjent med denne delen av det langstrakte land. Det er ikke uten grunn at Tindegruppen ved NTHI la sin første sommerekspedisjon hit i 1960. «Da vi til slutt kom frem til Reine på Moskenesøya og sto inn Kirkefjorden i en liten skøyte, skjønnte vi at vi hadde funnet frem til en eventyrlig tindeverden».²⁹⁰ Turistforeningens generalsekretær Toralf Lyng framstilte det å følge flyttsamer med på reinraider som noe eksotisk: «Å følge med i dette [...], se det maleriske liv som utfolder seg i vårsolen i telt og på kirkestedene med bryllup og fest blant samene. Det har hittil vært få tildel, men stadig flere vil komme, og vidda har plass til oss

²⁸⁷ Rolf Jacobsen, *Nattåpent. Dikt* (Norge: Gyldendal Norsk Forlag, 1985), 21.

²⁸⁸ Carl F. Schrøder, «Blåmansisen og terrenget omkring», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1967), 135.

²⁸⁹ Hohle, «Inntrykk fra tind og stup», 111.

²⁹⁰ Faarlund mfl., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning.*, 27.

alle».²⁹¹ I en masteroppgave om nordnorsk identitet i Oslo i 1960-årene viser Victoria Hellstad til hvordan nordlendinger ble møtt av forestillinger om dem som urenlige, primitive, drikkfeldige og vulgære.²⁹² Det kulturelle mangfoldet som landsdelen representerte, med samer, kvener og nordlendinger, var opphav til fremmedfrykt og ideer om nordlendinger som usiviliserte. Diskrimineringen av den nordlige landsdelen var høyst tilstedeværende i hovedstaden, og utmerket seg blant annet i utleie- og kontaktannonser i avisene merket med «bm ikke nordlending». Klatrerne og friluftsentusiastenes syn på Nord-Norge står i sterk kontrast til nordlendingenes sosiale status i hovedstaden på denne tiden.

Mange av fjelltoppene i Nord-Norge var forbundet med høy grad av prestisje. En av disse var Stetind i Tysfjord i Nordland. Navnet kommer fra ordet stedje og betyr ambolt, et betegnende bilde på denne fjellformasjonen. Stetind var blitt omtalt siden klatresportens spede begynnelse i Norge. Den kjente britiske tindebestigeren, William Cecil Slingsby, hadde forsøkt å bestige toppen ved århundreskiftet, men mislyktes. Til sin norske venn, høyesterettsadvokat Ferdinand Schjelderup, beskrev han den som «the ugliest mountain I ever saw».²⁹³ Schjelderup var en av NTKs stiftere, og var med i førstebestigningen av Stetind i 1910. Han skrev om turen under tittelen «Med norsk flag i Nordland», en fortelling som føyer seg godt inn i rekken med narrativet om engelskmenn som underlegne nordmenn i eksplorasjon og beseiring av natur.²⁹⁴ Zapffe hadde i 1937 beskrevet Stetindens monumentalitet som «en ambolt hvorpaa guderne kan hamre».²⁹⁵ «Stedtinden er et syn, en naturopplevelse for seg selv her i landet. Vi har intet fjell som kan sammenlignes med denne tind», skrev Hohle i 1959.²⁹⁶ Det var i disse omgivelsene at en alternativ visjon for fjellet og for Norge vokste fram.

I 1966 kom et følge fra nedre Blindern sammen med et taulag fra Tindegruppa ved foten av Stetinden.²⁹⁷ Blant disse var ingeniøren Nils Faarlund, filosofen Sigmund Kvaløy, hans læremester Arne Næss med kone, sosiologen Siri Næss. Disse to miljøene var allerede godt

²⁹¹ Toralf Lyng, «Vandringens eventyrland», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Carl Just (Oslo: Den norske turistforening, 1963), 28.

²⁹² Victoria Hellstad, «'Nordlendinger uønsket'. En studie av nordnorsk identitet i møte med Oslo» (Mastergrad, Oslo, Universitetet i Oslo, 2010), 44–54, <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/24292/KULH4990x-xMasteroppgavexixkulturhistorie.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

²⁹³ Ferdinand Schjelderup, «Med norsk flag i Nordland», i *Den norske turistforenings årbok* (Kristiania: H. Horn, 1911), 2.

²⁹⁴ Året etter slo Roald Amundsen britten Robert Scott i kappløpet til Sørpolen.

²⁹⁵ Peter Wessel Zapffe, «Stedtind», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1937), 199.

²⁹⁶ Hohle, «Inntrykk fra tind og stup», 112.

²⁹⁷ Tindegruppen endret navn til Tindegruppa i 1965.

kjent med hverandre. Kvaløy og Faarlund var gode venner fra årene sammen på Eidsvoll gymnas på 1950-tallet, og Næss hadde hatt med seg medlemmer av Tindegruppa på Tirich Mir-ekspedisjonen i Pakistan to år tidligere. Omgitt av hav og bratte fjell klatret og filosoferte de i fjorten dager til ende. For første gang ble Stetindens 1000 meter høye sydpillar besteget. Kanskje var det mestringsfølelsen av å bestige den beryktede giganten fra dens mest kinkige vinkel som avlet en følelse av å kunne flytte fjell. I løpet av de fjorten dagene diskuterte gruppen mulighetene for å gjøre mer på naturens vegne. Slik Nils Faarlund selv fortalte det, var det «Zappfes onde visjon om at Norge snart ville fremstå som «Die norwegische Apparatenlandschaft» [som] demret for kunnskap-er-makt-ungdommen fra NTH under en regntung himmel i indre Steffjord».²⁹⁸ Han henvendte seg til filosofiprofessoren med ønske om å sette sammen en «virksom argumentasjon for vern av fjellnaturen mot en omsegripende vassdragsutbygging».²⁹⁹ Flere i gruppen var inspirerte av det nye fagfeltet økologi, som nå var begynt å få fotfeste i det akademiske miljøet. Økologien kom sammen med tindefriluftslivet og østlig filosofi, og ble opphøyet i øko-filosofien.³⁰⁰ Her erkjentes det moderne menneskets uholdbare livsførsel og naturutnyttelsens manglende bærekraft for framtiden. Avsenderne påkalte en sterkere verdiorientering i samfunnet og aspirerte mot en levemåte som var grunnleggende naturvennlig, innrammet av en helhetstanke om et skjebnefellesskap mellom naturen og mennesket. For øko-filosofene skulle natursynet og verdigrunnet ha forankring i kunnskap og vitenskap fra økologien, ledsaget av refleksjon og manifestert gjennom friluftslivet. Dette skulle være våpen og skjold i fortsettelsen av kampen mot naturødeleggelsene i Norge. Øko-filosofene så friluftslivet som en alternativ vei inn i framtidens Norge, hvor mennesket, gjennom kontakt med naturen, skulle påvirkes til å endre holdninger og livsstil til en måte som var forenlig med økologiens prinsipper.³⁰¹ Idene fra dette første Stetind-seminaret skulle bre om seg og bli retningsgivende i friluftslivet og naturvernet i årene framover.

Øko-filosofene brukte økologiens orden som utgangspunkt for hvordan tilstanden i fjellet skulle være. Den mest nærliggende måten å angripe dette på var gjennom arenaen hvor nordmenn møtte natur. Gjennom friluftslivet ville de påvirke menneskenes syn på seg selv overfor naturen, og i dette lå det en idé om at de samme holdningsendringene ville innvirke også på samfunnet. Øko-filosofiens visjon for fjellet kan leses som en kritikk av styresmaktens

²⁹⁸ Faarlund mfl., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning.*, 36.

²⁹⁹ Faarlund, «Jeg ville bli tindebestiger!»

³⁰⁰ Faarlund mfl., *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning.*, 35–36.

³⁰¹ Gunnar Breivik, «Friluftsliv. En vei til et nytt samfunn», *Mestre Fjellet* 6, nr. 16 (1973): 23.

manglende blikk for naturens helhet og sammenhenger. Den skaper også en kontrast til myndighetenes visjoner. Norske myndigheter tok utgangspunkt i samfunnsmodellen, og implementerte den på fjellet, mens disse gjorde det motsatte.

Det er forbilledlig at de som søkte seg øverst i dette diskurshegemoniet, også gjorde det rent fysisk, ved å klatre til de høyeste toppene og i de bratteste fjellveggene. Forbilledlig ja, men hva var det med det å sitte øverst på fjellet? Fjelltoppene gir et overblikk. Dette er helt reelt og fysisk: utsikten er større, og en ser mer. Det er lettere å få øye på endringene i landskapet, på demningen og kraftgatene lengre ned i dalen når en står på toppen av et fjell sammenlignet med når en står midt på vidda. Men det har også en form for symbolverdi. I norgeshistorien er det flere eksempler på hvordan nordmenn setter seg i respekt gjennom beseiringer i naturen. Det kan trekkes en parallell til hvordan Fridtjof Nansen gjorde det samme etter å ha kommet tilbake fra Grønlandsisen. Nansen nøt anerkjennelse og respekt i kraft av sine prestasjoner i naturen, og folk hørte på ham. Derfor kunne han også si noe om hvordan samfunnet skulle være. Med disse brillene på kan bestigningen av Stetinden ses som en måte å søke prestisje og sette seg i respekt på. Denne oppmerksomheten åpnet samtidig for å kunne si noe om hvordan friluftslivet og samfunnet for øvrig burde være.

Samlingen ved Stetinden ble retningsgivende for disse aktørene personlig og profesjonelt. I løpet av det påfølgende året sa Nils Faarlund opp jobben sin som laboratorieforsker, og sammen med klatrer og bedriftsøkonom Ole Daniel Enersen startet han opp Norsk Alpincenter, i samarbeid med Norsk Tindeklub, Norges Røde Kors Hjelpekorps og Den Norske Turistforening. Senere tok de navnet Høyfjellsskolen i Hemsedal, en uskyldig harselas med den samtidige høgskolereformen. Virksomheten støttet seg på et konsultativt råd, bestående av Ralph Høibakk, Arne Næss, hjelpekorps sjef major Leif Hanoa, sivilingeniør Anders Opdal, skihopper og forfatter Thorleif Schjelderup og direktør Henning Tønnsberg, hvor majoriteten var profilerte klatrere. Fra 1968 ga skolen ut tidsskriftet «Mestre Fjellet». Tittelen er i seg selv illustrerende for Høyfjellsskolens mål og visjoner, og speiler deres syn på forholdet mellom menneske og natur.

Høyfjellsskolen skulle beskjeftige seg med brevandring, skiløping i høyfjellet og klatring. Et uttalt mål var å «ved kurs-, kontakt- og rådgivende virksomhet å formidle forutsetninger for trivsel og sikkerhet i fjellet».³⁰² Kursene skulle være både for nybegynnere og viderekomne, hvor studentene skulle lære å utstyre seg riktig, lære teknikker og utvikle ferdigheter, opparbeide seg kunnskap om snø, fjell, vær og geologiske forhold og ikke minst kjennskap til

³⁰² «Orientering om Norsk Alpincenter - Høyfjellsskolen i Hemsedal», *Mestre Fjellet* 1, nr. 1 (1968): 9.

egen fysisk og psykisk yteevne. Til grunn for arbeidet lå et syn på urørt natur som «en livsnødvendighet for mennesket. Å vise dette med utgangspunkt i mennesket selv, anser vi som en sentral og presserende forskningsoppgave».³⁰³ Høyfjellsskolen satte friluftslivet inn i et ideologisk rammeverk, bestående av tanker fra øko-filosofien iblandet Nansen-inspirerte friluftsidealer.³⁰⁴ Faarlund tok med seg ferd-etter-evne-prinsippet, høyt fokus på sikkert og godt utstyr og vektleggingen av kunnskap om og kjennskap til forholdene i fjellet, som hadde vært betegnende for hans virke i Tindegruppen. De senere årene hadde han vært aktivt komitémedlem og instruktør i DNTs bregruppe, og vel erfart den økende etterspørselen på feltet. At kompetansen som Høyfjellsskolen tilbydde var etterlengtet, lot seg snart tilkjenne. Allerede i oppstartsåret fikk Faarlund ansvaret for Krigsskolens fjellkurs, et ansvar han beholdt i førti år.³⁰⁵ «Intelligent alpinisme» lød overskriften på et førstesideoppslag om Høyfjellsskolen i *Nationen* i 1967.³⁰⁶ Til journalisten problematiserte Faarlund mangelen på generell kunnskap i befolkningen og kvalifiserte førere i Norge. I lys av den eksploderende interessen for fjellklatring, fryktet han at klatringen og friluftslivet snart ville bli dominert og definert av utenlandske førere, og så derfor grunn til å ta saken i egne hender.³⁰⁷ I 1968 tok senteret initiativ til å etablere den frøste norske foreningen for fjellførere og klatreinstruktører.³⁰⁸ Ved å ta kontroll over profesjonaliseringen, sikret Høyfjellsskolen seg samtidig definisjonsmakt over hvilket innhold opplæringen skulle ha; både rent teknisk, men også normativt. Innen 1969 hadde Høyfjellsskolen hatt til sammen 900 deltakere på de ulike kursene.³⁰⁹

SIKRE ELLER MESTRE FJELLET?

I løpet av 1960-tallet inntraff en rekke ulykker i forbindelse med friluftsliv i fjellet. Sommeren 1964 omkom åtte mennesker på tur. Vinteren før var syv personer blitt tatt i skred på Sunnmøre.³¹⁰ To danske speidere ble funnet omkomne på Hardangerjøkulen sommeren 1965. Nedkjøling ble pekt på som den sannsynlige dødsårsaken, da man fant at de to manglet regntøy.³¹¹ Gitt det faktum at stadig flere tok til fjells, var det kanskje å forvente at antallet ulykker økte. Likevel pekte flere av dødsulykkene seg ut som tilfeller som kunne vært unngått.

³⁰³ Faarlund, Enersen, og Larsen, «Orientering om Norsk Alpincenter - Høyfjellsskolen i Hemsedal», 9.

³⁰⁴ Faarlund, Enersen, og Larsen, «Orientering om Norsk Alpincenter - Høyfjellsskolen i Hemsedal», 9.

³⁰⁵ Faarlund, Enersen, og Larsen, «Orientering om Norsk Alpincenter - Høyfjellsskolen i Hemsedal», 9.

³⁰⁶ Liv Østtorp, «'Intelligent alpinisme' grunnlegges på høylåve i Hemsedal», 29. juli 1967, 1.

³⁰⁷ Østtorp, «'Intelligent alpinisme' grunnlegges på høylåve i Hemsedal», 2.

³⁰⁸ Nils Faarlund, Guttorm Larsen, og Ole D. Enersen, red., «Norsk alpincenters årsrapport 1968», *Mestre Fjellet* 2, nr. 2 (1969): 14–15, 19.

³⁰⁹ Ole Reistad, «Høyfjellsskolen i Hemsedal enestående i hele verden», *Adresseavisen*, 14. november 1969, 10.

³¹⁰ Carl Just, red., *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1965), 234.

³¹¹ *Den norske turistforenings årbok*, 234.

Flere av de omkomne var dessuten svært unge. Kombinasjonen utmattelse og for lite klær var en gjenganger. Beviselig kunne en ikke lengre ta for gitt at folk besatt elementær kunnskap om å ferdes trygt i fjellet. Påska i 1967 ble en uønsket bekreftelse på dette. Påskefjellet dette året var preget av svært skiftende vær, høy rasfare og krevende føreforhold. I løpet av påskedagene omkom 17 mennesker i fjellet, 10 av disse på vei mellom DNTs hytter.³¹² Ulykkene ble slått stort opp i pressen og gjorde inntrykk på et helt land. Debatten om hvordan man kunne forebygge lignende ulykker i framtiden gikk over hele det norske samfunnet, og ble tatt opp i Stortinget samme år.³¹³ DNT og Røde Kors gikk straks i gang med en revidering av fjellvettreglene fra 1952, og tok initiativ til en større opplysningskampanje for fjellferdsel. DNT rapporterte om betydelig nedgang i trafikken i vinter- og påskefjellet året etter, tross at været var langt bedre. De forstod nedgangen som en direkte konsekvens av påsken 1967.³¹⁴ Folk hadde latt seg skremme av nyhetsbildet, og DNT ble kritisert for at opplysningskampanjen deres bidro til ytterlige avskrekking.³¹⁵ Ulykkespåska ble et vendepunkt, og ga opphav til en større debatt om sikkerhet i fjellet i Norge.

Høyfjellsskolen i Hemsedal, som startet opp den påfølgende sommeren, engasjerte seg sterkt i denne debatten. I januar 1968 inviterte Høyfjellsskolen til et seminar om sikkerhet i fjellet. Blant 47 deltakere var hjelpekorps sjefen for Norges Røde Kors Hjelpekorps, Leif Hanoa, oberstløytnant Øyri fra Skyte- og vinterskolen for infanteriet og sekretæren for Statens ungdoms- og idrettskontor, samt en journalist fra NRK til stede. Utover dette deltok lærere, lektorer og andre representanter fra en rekke utdanningsinstitusjoner, heriblant direktøren ved Norges idrettshøyskole, som var blitt opprettet samme året. Faarlund åpnet møtet med å slå fast:

Vi anser urørt natur som en livsnødvendighet for mennesket [...]. Aksepterer vi dette syn, må vi ikke temme fjellet med sikkerhetstiltak, vi må tilpasse våre forutsetninger til fjellets krav, ikke omvendt.³¹⁶

Høyfjellsskolen mente at de objektive farene ved å ferdes i naturen verken kunne eller skulle utraderes. Slike tiltak ville bidra til å undergrave menneskets uerstattelige behov for urørt natur. En fellesnevner for mange av ulykkene så ut til å være konsekvens først og fremst av de subjektive farene; manglende vurderingsevne av egne ferdigheter og forutsetninger målt opp

³¹² Claus Helberg, «Sikkerhet i fjellet», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1970), 46.

³¹³ Hørgen, «Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellsport», 472.

³¹⁴ «Årsberetning 1968», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1969), 226.

³¹⁵ Helberg, «Sikkerhet i fjellet», 50.

³¹⁶ Nils Faarlund, red., «Sikkerhet i fjellet. Norsk Alpincenter 1. seminar 26.-28. januar 1968», *Mestre Fjellet* 1, nr. 2 (1968): 15.

mot naturens risikomomenter. For å unngå naturinngrep var det derfor vesentlig å skille mellom subjektive og objektive farer.³¹⁷ Som klatrere var Høyfjellsskolens kollegium vant med å stå ansikt til ansikt med fjellets farer og trent i å vurdere slik risiko fortløpende. Med det synet på natur som Høyfjellsskolen forfektet, så de det som en viktig samfunnsoppgave at nordmenn ble gitt inngående opplæring i å ferdes trygt til fjells. «Da disse forutsetningene ikke lenger er en del av folkeskikken, må vi gjøre dem til en del av almenutdannelsen», sa Faarlund.³¹⁸ Derfor var det også et poeng at lærere og lektorer kunne ta utdanning innenfor dette. Sikkerhetsdebatten ble en måte for Høyfjellsskolen å gjøre aktualisere seg selv på. Som leverandør av en etterspurt kompetanse katalyserte dette for at deres visjon for fjellet ble hørt utenfor miljøet.

Turistforeningen og Røde Kors delte Høyfjellsskolens syn på å sette mestring foran sikringstiltak. De gikk året etter ut med «Aksjon fjellvett». Her var slagordet «Velkommen til fjells – men ta ansvaret selv». De ønsket å holde trygghetssamfunnet på en armlengdes avstand fra fjellet. De installerte vel å merke radiotelefon på alle DNT-hyttene hvor dette var mulig, men ville ikke lene seg for mye på teknologien. DNTs sjefsinspektør Claus Helberg framholdt at alt arbeid for å gjøre fjellet tryggere til tross: «Fjellet kan og skal aldri bli noen barnehage».³¹⁹ Et overformynderi i fjellet, passet simpelthen ikke inn med den norske friluftslivstradisjonen. Det å mestre fjellet spiller på et av de definerende elementene i norsk friluftslivstradisjon, nemlig overlevelse. Dette elementet er kanskje ikke så åpenbart eller lett å avdekke, men dersom en ser det i lys av oppdagergenerasjonen på starten av århundret og ikke minst i lys av andre verdenskrig, blir dette elementet ganske framtrædende. I dette ligger kanskje også noe av grunnen til avskrivelsen av moderne og teknologiske remedier: man skal ikke gjøre seg avhengig av falsk trygghet for å overleve.

I artikkelen «Sikkerhetsdiskurs i norsk friluftsliv og fjellsport» belyser førstelektor i friluftslivsfag André Horgen hvordan myndighetenes saktegående arbeid skapte rom for private aktørers bidrag i sikkerhetsdebatten som fulgte ulykkespåska. Dette forklarer hvorfor Den Norske Turistforening, Røde Kors og Høyfjellsskolen fikk stor diskursiv makt i utformingen av den norske måten å tenke sikkerhet i fjellet. I Norge landet man på fjellvettlinjen. Fjellvettlinjen innebar en måte å tenke sikkerhet på som var sterkt verdiorientert, hvor hovedvekten ble lagt på opplysning. Dermed ble ansvaret for sikkerhet i stor grad tilskrevet den

³¹⁷ Per Vigerust, «Subjektive farer. (foredrag holdt ved Norsk Alpincenter i Hemsedal)», red. Nils Faarlund, *Mestre Fjellet* 1, nr. 2 (1968): 17–20.

³¹⁸ Faarlund, «Sikkerhet i fjellet», 15.

³¹⁹ Helberg, «Sikkerhet i fjellet», 48.

enkelte. «Tur etter evne»-prinsippet ble institusjonalisert gjennom fjellvett-aksjonen, og slike normer skulle gjelde foran andre sikringstiltak i fjellet.³²⁰ Også her valgte Norge en annen linje enn sitt naboland. Sverige hadde i større grad gått inn for en fjellsikringslinje, hvor redningstjenesten og friluftslivsorganisasjonene ble gitt ansvar for folkets sikkerhet i fjellet. Merkingen av ledene i fjellet var gjort permanente, hvor metallstaker ble boret ned i grunnen.³²¹ Tradisjonen var en helt annen i Norge, med maling av røde T-er, varding, diskre skilt i tre. I vintersesongen ble skiløypene mellom DNT-hyttene merket med kvist. Dessuten kan det pekes på at debatten rundt naturinngrep var mer betent i Norge enn i Sverige, og derfor er det nærliggende å tenke at de norske aktørene var mer vare overfor alt som het menneskelig permanent inngripen i fjellet. Vel å merke fantes det enkelte strekninger i Norge som var blitt permanent staket tidligere, som i Sylan ved svenskegrensa og på Sognefjell. Men å bore staker i grunnen på Hardangervidda i en tid hvor debatten om naturvern var såpass intens syntes fullstendig uaktuelt.³²² Fjellvettlinjen føyde seg på sett og vis inn i resten av naturverndebatten. Den norske måten å tenke sikkerhet i fjellet på kom til å rette seg mot folket, og være preget av, samt prege, vår forståelse av forholdet mellom menneske og natur.

Sikkerhetsdebatten kan ses som et uttrykk for en større debatt om hvem som skulle definere hva friluftslivet skulle være og slik ha kontroll på fjellet: Hvordan øve kontroll et sted du lengter etter å ikke ha kontroll? I essensen handlet dette om å påvirke nordmenns holdninger i og til fjellet. For øko-filosofene rådet også ideen om at veien til et nytt og bedre samfunn gikk gjennom friluftslivet.³²³ Grunnen til at både DNT, Røde Kors og særlig Høyfjellsskolen fikk påvirkningskraft var imidlertid kunnskapsoverskuddet som disse besatt. Disse kunne tilby noe som andre aktører ikke kunne, og det var dette som gjorde dem relevante.. Dette kan ses i lys av en lengre linje i norsk historie, der tiltroen til kunnskap har vært kilden til makt og endring.³²⁴ Mens DNT rettet seg mot folket, rettet Høyfjellsskolen seg mot sentrale samfunnsinstitusjoner. Dette er en viktig distinksjon, for det var utdanning- og forsvarsinstitusjonene som ble ansvarlige for den opplæring som senere ble gitt. Selv underviste Faarlund ved Norges idrettshøgskole fra opprettelsen i 1968 til 1977. Å få friluftsliv inn i academia ble en del av dette prosjektet, hvor målet blant annet var å infiltrere lærerutdanningen med en annerledes pedagogisk tilnærming som man mente friluftslivet kunne tilby. Definisjonsmakt over hvordan

³²⁰ Horgen, «Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellsport», 472–74.

³²¹ Horgen, «Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellsport», 487.

³²² Helberg, «Sikkerhet i fjellet», 48.

³²³ Breivik, «Friluftsliv. En vei til et nytt samfunn».

³²⁴ Slagstad, *De nasjonale strateger*, 17.

befolkningen skal læres opp i å ferdes i naturen, enten det er gjennom Forsvaret, i grunnskolen eller i lærerutdanningen, *det* er en stor makt å besitte.

Å legge mer vekt på opplæring ville samtidig kunne bidra til å engasjere flere innen friluftsliv. Det var helt vesentlig at nordmenn fortsatte å leve friluftslivet, men det var ikke uvesentlig på hvilken måte. Pedagogikken var også en måte å påvirke menneskenes holdninger til naturen på. Utover å vektlegge sikkerheten, var en viktig side ved Faarlunds friluftslivsoplæring å begeistre og å lære studentene forskjellen på å bruke og forbruke naturen.³²⁵ Begeistringen stod i kontrast til den gammeldagse måten å undervise på, og skulle samtidig motvirke at folk ble skremt i møte med nyhetsbildet, informasjonsbrosjyrene og regelregimet. Baktanken for Faarlund var å vinne venner for fri natur, basert på en idé om at det du har et forhold til, vil du også ønske å ta vare på.³²⁶ Faarlund utledet *vegledningen*, som har blitt hans pedagogiske vitnesbyrd. Veglederen var en midtposisjonering av leder og ledsager. Å *vegled*e, har Faarlund presisert, innebærer å tilføye glede på veien.³²⁷ Undervisning i friluftsliv skulle være lystbetont og oppmuntrende, og læreren skulle veglede, ikke instruere. Kateteret eksisterte ikke i undervisningen ute i naturen. Friluftslivspedagogikk som sådan passet godt inn med de nye tankene om pedagogikk hos sekstiåttergenerasjonen. Høgskjellsskolen ble derfor også et utspring for en egen skole innenfor friluftslivet i Norge, som videreførte arven fra Stetind-seminaret.

Det lå gjennomtenkte motiver til grunn for den pedagogiske tilnærmingen fra starten av, som la føringer også for hvordan friluftsliv senere skulle bli undervist i, fra grunnskole- til høgskolenivå. Horgen argumenterer for at de mange ulykkene i fjellet i påska 1967 var medvirkende til at Stortinget innlemmet friluftsliv i kroppsøvfingsfaget gjennom mønsterplanen for grunnskolen i 1974. M-74 vektla skolens ansvar for å gi elevene positive opplevelser og kunnskaper slik at de fortsatte med friluftsliv i fritiden. Elevene skulle lære å ferdes i naturens skiftende forhold på en trygg måte. Undervisningen skulle videre aspirere mot å gi elevene en varig positiv holdning til friluftsliv og utvikle et personlig naturvern: «Skolen skal arbeide for å gi elevene respekt og forståelse for de verdier som vår natur representerer, slik at de føler et personlig ansvar for naturvern».³²⁸ Gjennom lærerplanen ble et normbundet og naturvennlig friluftsliv «bakt» inn i samfunnet fra grunnen av.

³²⁵ Faarlund, «Sikkerhet i fjellet», 15–16.

³²⁶ Nils Faarlund, *Friluftsliv. En dannelsesreise* (Oslo: Ljø Forlag, 2015), 13.

³²⁷ Nils Faarlund, «Vegledning eller situasjonsorientert læring og dannelsen av militære ledere», *PACEM*, 1. oktober 2005.

³²⁸ Kirke- og undervisningsdepartementet, *Mønsterplan for grunnskolen* (Oslo: Aschehoug, 1974), 258.

DEMNINGEN SLÅR SPREKKER

Planer for fjellet og lovnader om nasjonalparker til tross, norsk natur fortsatte å forsvinne ved inngangen til 1970-årene. I 1967 ble det avgjort å bygge ut Nea-vassdraget i Trøndelag. Av dette fulgte en oppheving av fredningsbestemmelsene for Nedalen, et område som var blitt botanisk fredet i 1917.³²⁹ DNT hadde vært med NVE på befaring hit i 1964, og lagt inn protest mot planene.³³⁰ I 1968 dro DNT på befaring i Aurlandsdalen. I etterkant rettet de en henstilling til Regjeringen, hvor de med støtte fra Naturvernforbundet, Naturvernrådet og Statens Friluftsråd frarådet en oppdemming av vassdraget gjennom dalen. DNT oppnådde et slags minste felles multiplum, hvor de planlagte inngrepene ble moderert. Til gjengjeld måtte Turistforeningen legge om den opprinnelige vandreruta, som ble brutt opp av anleggsvei.³³¹ DNT la lite imellom da de ga uttrykk for at samarbeidet med myndighetene hadde vært et tidvis tungrodd prosjekt. Foreningens generalsekretær Toralf Lyng kritiserte områdeundersøkelsene i forkant av reguleringsbestemmelser for å ha hatt en teknisk slagside, hvor friluftsliv og naturvern var blitt tilsidesatt. «Det har vært vanskelig å få myndighetene til å innse det nødvendige i at også naturvern hensynet måtte komme sterkt inn i bildet ved utnyttelsen av landets naturressurser», skrev Lyng i 1968.³³² Han vedholdte at DNT arbeid på området likevel bar frukter: «Foreningen har gått sterkt inn for å rette på dette og etterhvert har det lyktes å få naturvern- og friluftinteressene sterkere inn i bildet».³³³

Ikke alle delte DNTs syn på at naturvernarbeidet gikk framover. Opplevelse av urettmessighet ved at avgjørelser ble tatt over hodet på en, at pengene rådde og at ikke-økonomiske interesser ikke var gyldig valør gikk igjen i mye av kritikken mot utbyggingen. Miljøet ved Høyfjellsskolen kritiserte planleggerne for ikke å ta hensyn til verken økosystemet eller menneskene: «Det eksperimenteres med kvantifisering av naturverdiene uten forankring i forskning», mente de.³³⁴ Hundekjørereren Guttorm Larsen gikk i *Mestre Fjellet* i 1969 hardt ut mot formannen i Statens Naturvernråd, Olav Gjærevoll, for i et innlegg i Arbeiderbladet i januar 1969 helt og holdent unnvike vannkraftspørsmålet, samtidig som han påkalte myndighetene under tittelen «Nå må det snart handles for å sikre naturmiljøet!» Gjærevoll, som nå var i opposisjon, adresserte vannforurensning og politiserte debatten langs en høyre-venstreakse,

³²⁹ Frislid, «Årsberetning 1968», 230.

³³⁰ Carl Just, red., «Årsberetning for 1964», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1965), 236.

³³¹ «Årsberetning for 1971», 229.

³³² Lyng, «Naturvern», 154.

³³³ Lyng, «Naturvern», 156.

³³⁴ Nils Faarlund, red., «Naturmiljøet og samfunnsplanleggingen. Under Sett og Hørt», *Mestre Fjellet* 3, nr. 1 (1970): 4.

hvor han anklaget Regjeringen for å beskytte eiendomsretten framfor å legge til rette for lik tilgang på naturområdene. Han hadde en klokkeetro på at arealplanleggingen var veien for å gå. Til gjengjeld nevnte ikke Gjærevoll kraftutbyggingen med et ord, mens det var nettopp kraftutbyggingen som skulle mobilisere til økt motstand fra naturvernernes side.³³⁵

Etter at utbyggingskonsesjoner ble gitt til både Aurlandsdalen og Nea-vassdraget, provoserte dette til dannelsen av en tverrpolitisk samarbeidsgruppe for natur- og miljøvern. (snm) kom til i juni 1969 ved et filosofisk seminar om «Mennesket og naturen» i regi av Sigmund Kvaløy og Arne Næss på Nedre Blindern. (snm) ønsket å slå tilbake på statens argumenter for videre vassdragsutbygging med samme mynt. De viste til at vannkraftsindustrien var den næringen som førte til færrest arbeidsplasser og ga eksempler på hvordan berørte bygder hadde sunket i folketall, at gårder i drift var blitt demmet ned og at turistindustrien ble skadelidende av fisketomme vann og rasert natur.³³⁶ Retorikken var skjerpert: Inngrep i naturen ble omtalt som overgrep. Ikkevoldelig sivil ulydighet ble belagt i et syn om at «[e]nkelte avgjørelser og påbud er så vanskelig å finne seg i og så umulige å tolerere at man selv som lovlydig borger ikke kan akseptere dem [...]. Å ta konsekvensen inngår i selve aksjonen».³³⁷ Guttorm Larsen hadde sett seg trett på at forhandlingsstrategiene ikke førte fram, og beskrev denne trettheten i *Mestre fjellet* i 1969: «På tross av saklige og vel underbygde argumenteringskampanjer i presse, i Storting, overfor utbyggende myndigheter etc. står man temmelig på stedet marsj, man har vunnet gehør for saken – men så?»³³⁸ Naturvern i seg selv var blitt radikalt, skrev Larsen, «fordi det tar sikte på å føre fram til en gjennomgripende forandring av samfunnets og enkeltmenneskets holdning til uberørt natur».³³⁹

Utbyggingen av Sira-Kvina-vassdraget hadde bevist at ikke fantasien satte grenser for menneskets manipulasjonsevner overfor naturen. Oppdemmingen av Nedalsmyrene vitnet om at selv ikke loven lengre kunne beskytte naturen mot sterke økonomiske insentiver. Aurlandssaken beviste at friluftslivet, når det kom til stykket, ble et tannlaust argument overfor vassdragsmyndighetene. Da planene om å legge Nord-Europas høyeste fossefall, Mardalsfossen, i rør ble gjort kjent i 1970, var dette dråpen som fikk begeret til å renne over.

Da Mardøla-aksjonen fant sted sommeren 1970, var Nils Faarlund i full gang med gjennomføringen av den årlige Faust-festivalen, en klatrersamling i Hemsedal. Årets seminar

³³⁵ Guttorm Larsen, «Vassdragsreguleringen - enetale eller diskusjon», *Mestre Fjellet*, nr. 1 (1969); Olav Gjærevoll, «Nå må det snart handles for å sikre naturmiljøet!», *Arbeiderbladet*, 26. januar 1969.

³³⁶ Sigmund Kvaløy, «Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern. Minihistorikk og aktualia», red. Nils Faarlund, *Mestre Fjellet* 3, nr. 1 (1970): 7–8, 17.

³³⁷ Guttorm Larsen, «Naturvern og ikkevold», *Mestre Fjellet* 2, nr. 3–4 (1969): 11.

³³⁸ Larsen, «Naturvern og ikkevold», 11.

³³⁹ Larsen, «Naturvern og ikkevold», 22.

var preget av at mange av deltakerne hadde meldt avbud for å delta i den sivile ulydighetsaksjonen i Romsdalen.³⁴⁰ Faarlunds tidligere klassekamerat og klatrefelle Sigmund Kvaløy var sammen med Guttorm Larsen, som også var tilknyttet Høyfjellsskolen, blant de fremste initiativtakerne til den første naturvernaksjonen i Norge hvor sivil ulydighet ble brukt. Høyfjellsskolen ga sin fulle og hele støtte til Mardøla-saken. Det gjorde imidlertid ikke DNT. De omtalte den knapt. Det er noen årsaker til dette som kan være nærliggende å peke på.

DNT var i 1970 dominert av statsmenn, av en overvekt av statsmenn: formannen Christian Blom var statsautorisert revisor, og ellers bestod styre og råd en overvekt av politikere og høyesterettsadvokater.³⁴¹ Det er derfor rimelig at disse ikke ville slutte opp om en måte å aksjonere på som trosset landets lover. Det andre er at DNTs naturvernengasjement var tuftet på friluftslivet, og etter den målestokken var området rundt Mardalsfossen av mindre betydning sammenlignet med for eksempel Jotunheimen og Aurlandsdalen. I 1970 ble NVEs generalsekretær Vidkunn Hveding stemt inn i DNTs råd, og han ble ansett som en nøkkelperson i å kombinere utbygging og bevaring av naturen. Samme året mottok foreningen økonomisk støtte fra NVE for å utrede en orientering om «De turistmessige og rekreative verdier i Jotunheimen og Breheimen».³⁴² Hveding ble til gjengjeld sterkt kritisert i *Mestre fjellet*, men også i DNTs egne årbøker, for å ha prissatt vannkraftreservene på Hardangervidda til 500 millioner kroner. Det var det økonomiske tapet ved å la være å bygge ut. Hveding mente at å ikke bygge ut Hardangervidda måtte kompenseres med å bygge ut andre steder, da nordmenns energiforbruk ville fortsette å stige til det firdobbelte innen 2000. *Mestre fjellet* mente han tok feil, nettopp fordi dette kunne løses ved å senke energiforbruket. De etterlyste også en beregning av prisen på uberørt natur.³⁴³

Turistforeningen dro 1950-årenes konsensus- og samarbeidslinje inn i et ellers polariserende tiår. Dette var en strategi som kanskje ikke var like effektiv som mange ønsket seg, men likevel progressiv i den forstand at det skapte et møtepunkt for opplysning og diskusjon, og forbindelsen til sentrale myndighetsorganer posisjonerte DNT som en relevant og uunngåelig samarbeidsaktør. Et resultat av dette var at DNT fikk plass i Sperstadutvalget, et utvalg som skulle jobbe fram en anbefaling for vern av vassdrag i Norge.³⁴⁴ Stortinget vedtok

³⁴⁰ Nils Faarlund, red., «Sett og hørt», *Mestre Fjellet* 3, nr. 2–3 (1970): 27.

³⁴¹ Odd Halvorsen, «Den norske turistforenings styre, råd og administrasjon», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1970), 215.

³⁴² Odd Halvorsen, red., «Årsberetning for 1970», i *Den norske turistforenings årbok* (Oslo: Den norske turistforening, 1970), 217.

³⁴³ Faarlund, «Sett og hørt»; Helge Sandvig, «Hardangervidda», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Odd Halvorsen (Oslo: Den norske turistforening, 1972), 63.

³⁴⁴ Halvorsen, «Årsberetning for 1970», 217.

den første av tre verneplaner i 1973, og nittifem av Norges vassdrag ble med det vernet. På lengre sikt tjente DNT på sin samarbeidsvilje og virket som en stabiliserende faktor i en naturverndebatt som ellers var blitt polarisert.

Da Gro Harlem Brundtland tok mastergraden sin i Public Health ved Harvard University i 1963–65, var økologifaget en del av studieplanen. Her fikk hun en faglig utdypet forståelse av sammenhengen mellom natur og menneske i et folkehelseperspektiv; «den helhet vi må etterstrebe for å sikre stabilitet og balanse både i naturen og mellom menneske og natur».³⁴⁵ Denne sammenhengen engasjerte unge Brundtland, og resonnererte trolig med erfaringene hun selv hadde fra friluftslivet i oppveksten. På besøk hos datteren på USAs østkyst ble Gudmund Harlem, på denne tiden forsvarsminister, bedt om å holde foredrag for Harvard-studentene. Han rådførte seg med datteren om hvilke tema studentene var interesserte i. Da var det nettopp økologien hun trakk fram. Faren lyttet interessert, men det ble ikke til at han talte om økologi den gangen. Brundtland kommenterte dette i selvbiografien: «Jeg trodde at noe så sentralt og viktig var noe han også hadde innsikt i [...]. 25 år gammel levde jeg fortsatt i den tro og overbevisning at opphavet kunne mer og visste mer enn jeg selv, stort sett på alle områder».³⁴⁶ Denne refleksjonen er utsagnskraftig for avstanden mellom de to generasjonenes mentalitet. Ved inngangen til 1970-årene var foreldregenerasjon hennes i ferd med å være politisk ferdig. Gro Harlem Brundtland ble utnevnt som miljøminister i 1974 under Trygve Brattelis andre regjering. Hun representerte den nye generasjonen Arbeiderpartipolitikere, og hadde et annet syn på forholdet mellom mennesket og naturen enn sin far, basert på slik hun hadde opplevd den selv og lært om den på universitetet. I selvbiografien forteller Brundtland om en tur til Vassfaret i ungdomsårene. Her fantes det en bjørnestamme, og spenningen var stor for om de ville møte på bjørnen eller i det minste se spor etter den. «Vi var aldri skråsikre, men eventyret – den trolske stemningen – forlot oss aldri».³⁴⁷ Opplevelsen av ødemark og å gå i dagevis uten å møte andre mennesker, av å ta seg inn i forlatte småbruk og fordøye inntrykkene fra svunne liv fra en annen tid satte dype spor i et ungt sinn.³⁴⁸ Avslutningen på fortellingen om Vassfaret, som hadde gjort så sterkt inntrykk, tegner et bilde på hvordan friluftslivet i oppveksten ble førende for Brundtlands arbeid og engasjement i voksen alder:

25 år senere var jeg i full gang med vernet av Vassfaret. Med forskningen om bjørnestammens utbredelse, med debatten om hogsten og regelverket for å ta vare

³⁴⁵ Brundtland, *Mitt liv*, 95.

³⁴⁶ Brundtland, *Mitt liv*, 95.

³⁴⁷ Brundtland, *Mitt liv*, 49.

³⁴⁸ Brundtland, *Mitt liv*, 49.

på tradisjoner, på natur og kulturverdier. Jeg følte meg hjemme. Det var ikke skrivebordsteorier, det var selvopplevd og engasjerende.³⁴⁹

³⁴⁹ Brundtland, *Mitt liv*, 49.

KONKLUSJON

Det er en dyp sammenheng i utviklingen av fotturlivet i Norge og utviklingen av oss selv politisk og sosialt. [...] Jeg tror ikke noen kan forstå Norges historie uten å være klar over dette.³⁵⁰

I 1968 hadde Den Norske Turistforening eksistert i 100 år. Dette ble markert med et større arrangement i Nationaltheatret i Oslo. Gjestelista spente fra Kong Olav til ordinære DNT-medlemmer. En av kveldens talere var Thorleif Schjelderup (1920–2006), sønn av tindepioneren og hjemmefrontlederen Ferdinand Schjelderup. Schjelderup var på denne tiden kjent som forfatter og pensjonert skihopper, han var friluftsmann på sin hals og hadde et stort engasjement for natur- og miljøvern. For Schjelderup var nettopp friluftslivet det mest typiske for Norge som nasjon. Som medlem i Norsk Tindeklub og involvert i Høyfjellsskolen og DNT, kan Thorleif Schjelderup sies å ha vært en samlende og representativ figur i det norske friluftslivet.³⁵¹ Hans uttalelse speiler det denne oppgaven har hatt som mål å løfte fram. Ut fra mine funn kan jeg ikke annet enn å gi ham fullstendig rett.

FRILUFTSLIVET SOM NASJONSBYGGING

Denne oppgaven har hatt som mål å vise sammenhengen mellom friluftslivet og utviklingen i det norske samfunnet i perioden 1940–1970. Ved å velge andre verdenskrig som startpunkt for fortellingen, framkommer noen helt konkrete, og så langt lite belyste elementer ved den norske friluftslivskulturen. Etablerte friluftsmiljøer, som Studenterhytta i Oslo, ble viktige utgangspunkt for mobiliseringen av motstandsstyrkene. Fysiske og skitekniske ferdigheter, områdekjennskap og kunnskap om overlevelse i naturen var på forhånd tilegnet gjennom livet under åpen himmel. Fjellene og skogene muliggjorde mange av motstandsoperasjonene, som skjulesteder for folk og utstyr og som baser å operere ut fra. Erfaringene som soldatene gjorde seg i norsk natur, preget friluftslivet i etterkrigstiden og kom tilbake i norsk forsvarspolitik på 1960-tallet. Under krigen var den norske naturen et hverdagsseksil, også for sivile. Friluftslivet ble viktig for nordmenn i det krigsherjede Norge, og dette gjenspeiles i Den Norske Turistforenings medlemstall, som mer en doblet seg i løpet av krigsårene. Turistforeningen

³⁵⁰ Thorleif Schjelderup, «Festtale ved Den norske turistforenings 100 års jubileum», i *Den norske turistforenings årbok*, red. Ragnar Frislid (Oslo: Den norske turistforening, 1969), 200.

³⁵¹ Henrik P. Thommessen, «Thorleif Schjelderup - 2», Norsk biografisk leksikon på snl.no, 2011, https://nbl.snl.no/Thorleif_Schjelderup_-_2.

brukte aktivt språklige så vel som visuelle bilder av norsk natur for å kommunisere forbi nazistenes sensurregime og markere seg som en antinazistisk forening. Dette er et viktig funn, som også har forklaringskraft for medlemstilslutningen. Norsk natur representerte samhold, håp og frihet. Under krigen kollapset skillet mellom det metaforiske og det fysiske fjellet. Omstendighetene drev fram solidaritet og samhold innad i det norske folk, som virket modererende på sosiale skillelinjer. Friluftslivets plass i etterkrigstidens Norge ble en forlengelse av dette. Det ble et utgangspunkt for den sosiale integreringen, forankret i en forestilling om at samhold og egenskaper som nordmenn hadde utvist i krigsårene, fortsatt residerte i naturen. Sentrale politikere i Arbeiderpartiet, som Einar Gerhardsen og Martin Tranmæl, ønsket at livet i naturen skulle være en integrert del av nordmenns levestandard, som kilde til sunnhet, samhold og moral. Regjeringen Gerhardsen fasiliterte for dette gjennom utvidede fritids- og feriebestemmelser. Fjellet som allemannseie var et bilde på det nye og egalitære Norge. Visjonen for fjellet var å bringe mennesker fra alle samfunnslag nærmere hverandre, både fysisk, men også gjennom en fraternisering av folket på tvers av sosial og geografisk herkomst. Oppgaven har vist at friluftslivet som et utbredt og samlende fenomen stammer fra andre verdenskrig og fra kontinuiteten som ble skapt med etterkrigstiden.

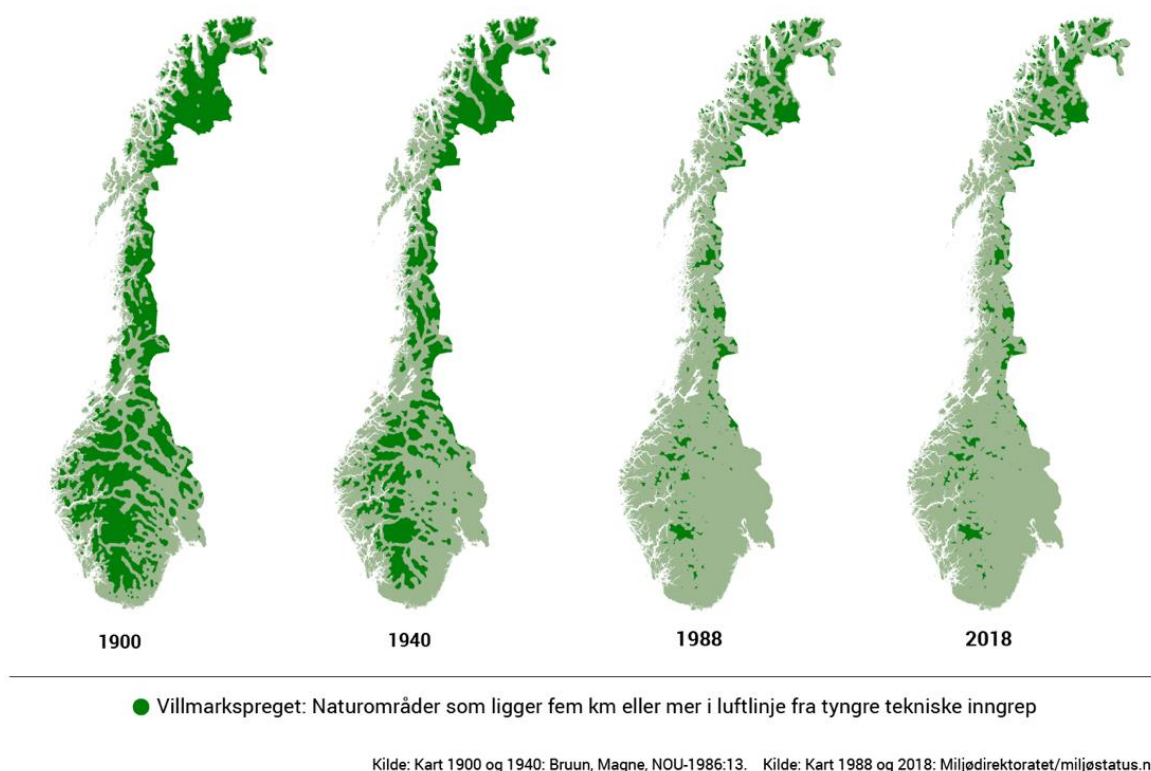
I 1950-årene var styresmaktens mål å bygge landet, øke levestandarden og bygge opp en konkurransedyktig industri. Norges vei framover baserte seg på en utnyttelse av naturressursene. Definisjonsmakten på fjellet lå hos kraftsosialistene, men her oppstod det spenninger mellom vassdragsutbyggingen og friluftslivet. DNT anerkjente behovet for utbygging i naturen, men tok til orde for å verne verdifulle områder fra inngrep. De sosiale argumentene for friluftsliv, som hadde blitt anerkjent de foregående årene, fulgte inn i en spirende debatt om naturvern. Dette distanserte naturvern fra idealistiske og konservative assosiasjoner, og innpasset det i tiårets rasjonalistiske ordskifte. Et hovedfunn er at naturvern, i kraft av denne sosiale argumentasjonen, ble gitt instrumentell verdi som indirekte vern av nasjonens helse. Dette vitner om hvordan man i Norge har snakket om og vært bevisst naturens effekt på menneskenes psykiske helse, lenge før noen begynte å forske på det. Friluftslivet må derfor forstås som forutsettende for Norges naturvernpolitikk i 1950-årene. Arbeiderpartiets og DNTs visjoner for fjellet berodde på en oppfatning av at Norge hadde en overflod av urørt natur. Dette ble utgangspunktet for vern-og-vekst-linjen. Naturvernloven av 1954 speilet denne linjen, ved å hjemle opprettelsen av nasjonalparker. DNT så loven som en garantist for friluftslivet i framtiden. Det identifiseres imidlertid en vending i ordskiftet i siste halvdel av 1950-årene, Spenningene mellom kraftutbygging og friluftsliv tiltok som respons på at store naturområder ble bygget ned. Nasjonalparkene uteble, og flere kritiske mangler ved naturvernloven ble

avdekket. Dette førte til at vern-og-vekst-linjen tapte troverdighet. Moderniseringen av Norge ble oppfattet som en overhengende trussel for friluftslivet, ettersom den fysiske utslettet natur, og samtidig utraderte seterlivet gjennom effektivisering av landbruket. Moderne former for menneskelig tilstedeværelse i fjellet truet med ytterligere nedbygging og slitasje på naturen. Dette førte til økt bevissthet om hvordan norsk identitet var forankret i natur- og kulturarven i fjellet, og ga seg uttrykk gjennom en aktualisering av friluftslivstradisjon, som bærer av denne arven. Norsk friluftsliv utgjorde en verdimeslig og normativ motkraft til moderniseringen, og bidro til å kontekstualisere og fremme naturverntanken i det norske samfunn i 1950- og 60-årene. Idet illusjonen om ubegrenset natur brast, slo dette ut i et økt naturvernengasjement i befolkningen. Framveksten av et naturvern med bred oppslutning i folket var mulig fordi de fleste nordmenn hadde et forhold til naturen, og dette forholdet var kommet til gjennom friluftslivet.

Fjellet var i 1960 blitt et mangefasettert symbol for Norge. Det representerte frihet og løsrivelse fra hverdagen. Det var her folket ble samlet og fikk bekreftet et kollektivt selvbilde. Fjellet var også blitt et symbol for velferds-Norge som leverandør av elektrisk kraft til hjem og industri. Naturressursenes knapphet stilte det norske samfunn overfor spørsmålet hvilket av disse betydningene som stod sterkest. Stadig flere rettet kritikk mot korttenktheten som lå til grunn for etterkrigstidens utvikling og vekst. Norske myndigheter imøtekom denne problematikken ved å utrede planer for fjellet. Nasjonalparkene var et uttrykk for denne plantenkningen. DNT allierte seg med myndighetene, med ønske om å øve innflytelse. En alternativ visjon for fjellet ga seg uttrykk i et øko-filosofisk klatremiljø. Øko-filosofene mente problemet burde løses med utgangspunkt i økologiens prinsipper, og aspirerte til å påvirke menneskenes holdninger til naturen gjennom en moralsk reorientering av friluftslivet. Nye aktører, som Høgfjellsskolen i Hemsedal, aktualiserte seg i debatten om friluftslivet og innpasset ideer fra økologien med gamle idealer og tanker om friluftslivet. Sikkerhetsdebatten som fulgte etter ulykkespåska i 1967 ble deres inngangsport. Kunnskapsoverskuddet som Høgfjellsskolen besatt ga dem et vindu for påvirkning inn i institusjoner som Stortinget, Forsvaret, skoleverket og lærerutdanningen. Dette viser hvordan visjonene for fjellet også ble en måte å definere Norge på.

Mine funn kaster lys over hvordan friluftslivet har vært et underkommunisert konsept ved norgeshistorien, og særlig den av nyere tid. Hvordan vi lever på fjellet henger sammen med hvordan vi lever i samfunnet, og friluftslivet er derfor et bilde på Norge. Friluftslivet har siden krigen samlet Norges befolkning på tvers av bakgrunn, kjønn og politisk ståsted. I Norge har tradisjonen for hvordan vi møtes i fjellet hatt en sosialpolitisk side. At en har hatt et slikt sted å

samles, både fysisk og symbolsk, har vært tillitsskapende og samlende mellom ulike sosiale og politiske grupper. Kvinnene i fjellet har stått som sterke foregangseksempler i likestillingskampen. Det kan pekes på at Gro Harlem Brundtlands første norske offentlige utmerkelse var «Årets budeie» i 1987. Budeia er blitt et nasjonalt symbol i likestillingskampen; et uttrykk for kvinners selvstendighet og dyktighet, tuftet på et liv i fjellet. Dette symbolet eksisterte og ble formidlet gjennom friluftslivet. Naturen har vært brukt, og brukes fortsatt, for å bygge og underbygge nordmenns forståelse av hvem de er, hva som forklarer dem som individer og som fellesskap. Derfor er ikke friluftslivet noe som kun kan tilskrives ferien, men er en aktiv innspiller i norsk samfunnsliv.

Figur 3: Dette bildet viser hvor lite villmarkspreget natur som er igjen i Norge i dag og hvor fort den har forsvunnet.

Framveksten av det moderne etterkrigs-Norge rokket ved noe i forestillingen om vårt kollektive selvbilde. Ved å bygge ut naturen, bygde man samtidig ned et symbol på Norge. Dette har fortsatt gyldighet i klima- og miljødebatten i dag, hvor Norges miljøprofil har havnet i en krysningsild mellom vern av natur og satsingen på fornybar energi. Den samme problemstillingen innhenter oss, og kommer særlig til syne gjennom vindkraftdebatten. Det er en grunn til at innbyggere på Haramsøya ikke heiste flagget på nasjonaldagen i år. Den norske naturen synes å være et vel så sterkt symbol for Norge som selve flagget. Kan Norge være et

grønt land dersom det grønne skiftet går på bekostning av våre få gjenværende grønne områder? Basert på denne oppgavens funn, er svaret på dette et nei. Å bygge ut naturen er å bygge ned Norge og å utradere det felles møtepunktet som naturen er i kraft av friluftslivet. Når naturen forsvinner så forsvinner en del av vårt hjem, en del av oss. Dessverre viser historien også at der de økonomiske insentivene har vært sterke nok, er det vanskelig å finne motargumenter av gangbar valuta. Særlig i de tilfeller hvor håndtrykk er utvekslet og kontrakter signert før offentligheten blir gjort kjent med planene. Jeg vil minne om at fri natur ikke kan produseres.

Friluftslivet i dag er ikke det samme som det var i 1950. Det denne oppgaven har vist er nettopp hvordan friluftsliv ikke er en ahistorisk størrelse, men noe som forandrer meningsinnhold over tid. I dag er det andre idealer som dominerer hva som ses på som et riktig friluftsliv. Men fremdeles lever vi i et samfunn hvor det samme jaget og stresset som ble beskrevet for sytti år siden preger hverdagen og livene våre. Nordmenns tilknytning til og behov for naturen står fortsatt like sterkt og er en del av vår levestandard. Alle større norske byer har til felles at de har store naturområder nært tilgjengelig for befolkningen. Årsakene til dette har jeg vist i denne oppgaven. Det er friluftslivet som rammer inn samfunnet vårt og som muliggjør å leve i et modernisert Norge. Ikke minst har det siste året bevist hvordan naturen fortsatt tjener som nasjonens redningsplanke i krisetider. For det er noe med dette friluftslivet som befrir, beroliger og bringer oss tilbake til hvem vi er. I disse avsluttende linjer vil jeg la Torleif Schjelderup få siste ordet.

Vi lever i moderne samfunn med stress, mas og jag, vi reiser bokstavelig fra oss selv og fra vår sjel. Og derfor er det ikke bare romantikk vi opplever når vi kommer på hytta vår i fjellet eller drar innover på fottur. Synet av fjellene gir oss følelse av evighet, det gir oss en dyp følelse av trygghet i en verden hvor vi vet av vi har våpen til å utslette vår sivilisasjon på noen dager. Her har solen gått opp over breene, over sjøene tusener på tusener av år før det første menneske kom til Norge.³⁵²

³⁵² Schjelderup, «Festtale ved Den norske turistforenings 100 års jubileum», 200.

BIBLIOGRAFI

ARKIVER

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo

Nasjonalbibliotekets digitale arkiv, på www.nb.no

Nasjonalbiblioteket, Oslo

Tindegruppa ved NTNUI, Trondheim

PRIMÆRKILDER

Andersen, Peder Christian. «Med nennsom hånd...» I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 152–56. Oslo: Den norske turistforening, 1962.

Andersen Aars, Astrid. «Kvinner i fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, 153–61. Oslo: Den norske turistforening, 1943.

Arentz, Erik. «Fjellsinn». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 166–72. Oslo: Den norske turistforening, 1950.

Backer, Andreas. «Våre turisthytter og koier». I *Den norske turistforenings årbok*, 56–70. Oslo: Den norske turistforening, 1943.

Barth, Edvard K. «Dyreliv og naturvern». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 117–25. Oslo: Den norske turistforening, 1962.

Birkevold, Odd, Carl Amundsen, og Eugene Holm. *Aalesunds skiklub gjennom 50 år*. Ålesund: Aalesunds skiklub, 1958.

Bjørstad, Erling, Olaf Fjalstad, Martin Mehren, og Andreas Backer, red. «Generalforsamling 4. mars 1938». I *Den norske turistforenings årbok*, 287. Oslo: Den norske turistforening, 1938.

Bjørstad, Erling, Martin Mehren, Peter Wessel Zapffe, og Andreas Backer, red. «Tindebestigninger 1941». I *Den norske turistforenings årbok*, 246–47. Oslo: Den norske turistforening, 1942.

Borgen, Johan. *Dager på Grini*. Oslo: Gyldendal, 1945.

———. «Stedet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 35–42. Oslo: Den norske turistforening, 1959.

Botolf Bråtalen. «Laksen nærmere snaufjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 51–57. Oslo: Den norske turistforening, 1957.

- Breivik, Gunnar. «Friluftsliv. En vei til et nytt samfunn». *Mestre Fjellet* 6, nr. 16 (1973): 23, 39.
- Brundtland, Gro Harlem. *Mitt liv*. Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag, 1997.
- Damsgaard, Eivind. «Den norske turistforening 1918-1928». I *Den norske turistforenings årbok*, 5–28. Oslo: Den norske turistforening, 1928.
- Den norske turistforenings årbok*. Oslo: Den norske turistforening, 1925.
- Durban, Arne. «Alene med naturen». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 26–32. Oslo: Den norske turistforening, 1964.
- Statistisk sentralbyrå. «Elever og studenter, etter skoleslag. 1957-2008». Historisk statistikk - Utdanning. Åpnet 11. mars 2021. <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/5-5-1t.html>.
- Erikstad, Karl. «Hytta på fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 116–30. Oslo: Den norske turistforening, 1966.
- Falkberget, Johan. «Veien innover». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 1–11. Oslo: Den norske turistforening, 1953.
- Fasting, Kåre. «Fattig men rent». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 69–76. Oslo: Den norske turistforening, 1950.
- Friluftsløven. *Lov om friluftslivet*. LOV-1957-06-28-16. Lovdata.no, 1957. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1957-06-28-16>. Lest 07.04.2021
- Frislid, Ragnar, red. *Den norske turistforenings årbok*. Oslo: Den norske turistforening, 1966.
- . *Mennesket i naturen*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1969.
- . «Nasjonalparker i Norge». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 7–9. Oslo: Den norske turistforening, 1969.
- . *Naturvern*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1964.
- , red. «Årsberetning 1968». I *Den norske turistforenings årbok*, 226–33. Oslo: Den norske turistforening, 1969.
- Fritidshus 1970*. Statistiske analyser nr. 20. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1976.
- Furuholmen, Hans. «Undrer mig paa hvad jeg faar at se». I *Den norske turistforenings årbok 1964*, redigert av Carl Just, 51–60. Oslo: Den norske turistforening, 1964.
- Fægri, Knut. «Hvorfor?» I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 21–38. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Fønhus, Mikkjel. «Det var en gang». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 188–92. Oslo: Den norske turistforening, 1956.
- Faarlund, Nils. *Friluftsliv. En dannelsesreise*. Oslo: Ljå Forlag, 2015.
- . «Jeg ville bli tindebestiger!» *Klatring*, 22. juli 2016. <https://www.norsk-klatring.no/klatrere/jeg-ville-bli-tindebestiger>. Lest 05.05.2021
- , red. «Naturmiljøet og samfunnsplanleggingen. Under Sett og Hørt». *Mestre Fjellet* 3, nr. 1 (1970): 4.

- , red. «Sett og hørt». *Mestre Fjellet* 3, nr. 2–3 (1970): 27.
- , red. «Sikkerhet i fjellet. Norsk Alpincenter 1. seminar 26.-28. januar 1968». *Mestre Fjellet* 1, nr. 2 (1968): 15–16.
- . «Vegledning eller situasjonsorientert læring og dannelsen av militære ledere». *PACEM*, 1. oktober 2005.
- Faarlund, Nils, Ole D. Enersen, og Guttorm Larsen, red. «Orientering om Norsk Alpincenter - Høyfjellsskolen i Hemsedal». *Mestre Fjellet* 1, nr. 1 (1968): 9–10.
- Faarlund, Nils, Guttorm Larsen, og Ole D. Enersen, red. «Norsk alpincenters årsrapport 1968». *Mestre Fjellet* 2, nr. 2 (1969): 14–15, 19.
- Gerhardsen, Einar. *Unge år. Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1974.
- Gjærevoll, Olav. «Nå må det snart handles for å sikre naturmiljøet!» *Arbeiderbladet*. 26. januar 1969.
- Halvorsen, Odd. «Den norske turistforenings styre, råd og administrasjon». I *Den norske turistforenings årbok*, 215. Oslo: Den norske turistforening, 1970.
- , red. «Årsberetning for 1970». I *Den norske turistforenings årbok*, 213–19. Oslo: Den norske turistforening, 1970.
- , red. «Årsberetning for 1971». I *Den norske turistforenings årbok*, 226–32. Oslo: Den norske turistforening, 1972.
- Hansen, Guttorm. «Børgefjellet - en nasjonal villmark». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 69–79. Oslo: Den norske turistforening, 1964.
- Fanger.no. Norsk digitalt fangearkiv 1940-1945. «Harald Aabel». Åpnet 29. mars 2021. <https://www.fanger.no/persons/43846>.
- Heiberg, Helge. «Hytter og hus». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 75–83. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Heitkøtter, Norman. «Fredning av et Rondaneområde». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 148–50. Oslo: Den norske turistforening, 1960.
- Heitkøtter, Olav. «Naturvern og fiske». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 146–51. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Helberg, Claus. «Bregruppen». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 216–17. Oslo: Den norske turistforening, 1963.
- . «Hardangervidda under krigen. Hvordan Vemork-aksjonen ble forberedt og gjennomført». I *Den norske turistforenings årbok*, 167–84. Oslo: Den norske turistforening, 1947.
- . «Nye ruter gjennom Hørrungene». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 130–44. Oslo: Den norske turistforening, 1959.
- . «Sikkerhet i fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 46–51. Oslo: Den norske turistforening, 1970.

- Hofmo, Rolf. «Friluftskommissjonen 1945–1947». Under «Saker, 1945 –1960». Boks D – 0057. Serie D - Saksarkiv. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo.
- Hohle, Per. «Inntrykk fra tind og stup». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 104–12. Oslo: Den norske turistforening, 1959.
- Holm, Ivar. «Flittige Glomma». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 94–101. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- Holst, J. C. «Nore kraftverk». I *Den norske turistforenings årbok*, 88–95. Oslo: Den norske turistforening, 1946.
- Hydle, Halvdan. «Far og sønn». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 179–83. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- Høibakk, Ralph. «Kolsås, dengang verden var ung». I *Kolsås - klatreparadis og naturperle*, 59–66. Bærum: Kolsås Klatreklubb, 1992.
- Ibsen, Henrik. *Digte*. Kristiania: Gyldendalske Boghandel, 1919.
- Istad, Sivert. «Vassdragsreguleringer og naturvern». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 39–45. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Jacobsen, Rolf. *Nattåpent. Dikt*. Norge: Gyldendal Norsk Forlag, 1985.
- Jensen, Christian Ludvig. «Den norske turistforening gjennom 75 år». I *Den norske turistforenings årbok*, 14–55. Oslo: Den norske turistforening, 1943.
- . «Fredning i Jotunheimen». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 195–202. Oslo: Den norske turistforening, 1958.
- . «Naturvernloven og friluftsløven». I *Norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 158–69. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Just, Carl, red. «Avskjedsfest for Ragnhild Repp». I *Den norske turistforenings årbok*, 213–15. Oslo: Den norske turistforening, 1951.
- , red. «Bruk naturvett!» I *Den norske turistforenings årbok*, 10–12. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- , red. «Den Norske Turistforenings 90-års jubileum». I *Den norske turistforenings årbok*, 216–18. Oslo: Den norske turistforening, 1958.
- , red. «Den norske turistforenings lover». I *Den norske turistforenings årbok*, 234–36. Oslo: Den norske turistforening, 1950.
- , red. *Den norske turistforenings årbok*. Oslo: Den norske turistforening, 1951.
- , red. *Den norske turistforenings årbok*. Oslo: Den norske turistforening, 1956.
- , red. *Den norske turistforenings årbok*. Oslo: Den norske turistforening, 1965.
- , red. «Generalforsamling 16. mars 1953». I *Den norske turistforenings årbok*, 253–54. Oslo: Den norske turistforening, 1953.
- , red. «Naturvern». I *Den norske turistforenings årbok*, 7–9. Oslo: Den norske turistforening, 1962.

- , red. «Naturvernmøtet i Universitetets Aula». I *Den norske turistforenings årbok*, 251–251. Oslo: Den norske turistforening, 1953.
- , red. «Turistlandsmøtet i Bergen 1952». I *Den norske turistforenings årbok*, 238–40. Oslo: Den norske turistforening, 1953.
- , red. «Turistlandsmøtet i Kristiansand 1956». I *Den norske turistforenings årbok*, 238–40. Oslo: Den norske turistforening, 1957.
- , red. «Turistlandsmøtet på Gjendebu 1960». I *Den norske turistforenings årbok*, 220–21. Oslo: Den norske turistforening, 1961.
- , red. «Turistlandsmøtet på Gjendesheim 1950». I *Den norske turistforenings årbok*, 243–45. Oslo: Den norske turistforening, 1951.
- , red. «Årsberetning 1947». I *Den norske turistforenings årbok*, 207–31. Oslo: Den norske turistforening, 1948.
- , red. «Årsberetning 1950». I *Den norske turistforenings årbok*, 218–23. Oslo: Den norske turistforening, 1951.
- , red. «Årsberetning 1954». I *Den norske turistforenings årbok*, 222–39. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- , red. «Årsberetning for 1964». I *Den norske turistforenings årbok*, 234–38. Oslo: Den norske turistforening, 1965.
- Kirke- og undervisningsdepartementet. *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug, 1974.
- Kjellberg, Reidar. «Et kulturlandskap». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 7–14. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- Krogh, Kristen. «En landsplan?» I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 21–38. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- Kvaløy, Sigmund. «Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern. Minihistorikk og aktualia». Redigert av Nils Faarlund. *Mestre Fjellet* 3, nr. 1 (1970): 7–8, 17.
- Langdalen, Erik. «Plan i fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 106–15. Oslo: Den norske turistforening, 1966.
- Larsen, Guttorm. «Naturvern og ikkevold». *Mestre Fjellet* 2, nr. 3–4 (1969): 11, 22.
- . «Vassdragsreguleringen - enetale eller diskusjon». *Mestre Fjellet*, nr. 1 (1969).
- Lous, Karl, Ludvig Andersen Aars, Rolf Lykken, og Andreas Backer, red. «Nasjonalpark i Jotunheimen». I *Den norske turistforenings årbok*, 198–214. Oslo: Den norske turistforening, 1939.
- Lyche, Biørn. «Fjelltur og fjellsport». I *Den norske turistforenings årbok*, 207–19. Oslo: Den norske turistforening, 1945.
- Lyche, Biørn, Wilhelm Munthe, og Andreas Backer, red. «Generalforsamling 29. februar 1944». I *Den norske turistforenings årbok*, 254–55. Oslo: Den norske turistforening, 1944.
- Lyche, Biørn, Peder Todal, og Andreas Backer, red. «Generalforsamling 3. mars 1941». I *Den norske turistforenings årbok*, 254–55. Oslo: Den norske turistforening, 1941.

- Lyng, Toralf. «Den norske turistforenings 100 års jubileum 1968». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 202–10. Oslo: Den norske turistforening, 1969.
- . «Naturvern». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 148–59. Oslo: Den norske turistforening, 1968.
- . «Vandringens eventyrland». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 17–28. Oslo: Den norske turistforening, 1963.
- Løchen, Edvard. «På koietur i Stormarka». I *Den norske turistforenings årbok*, 198–203. Oslo: Den norske turistforening, 1942.
- . «Tidsskifte på setervollen». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 193–98. Oslo: Den norske turistforening, 1956.
- . «Ved 80-års jubileet». I *Den norske turistforenings årbok*, 1–5. Oslo: Den norske turistforening, 1948.
- Løchen, Edvard, Karl Lous, G. S. Stousland, og Andreas Backer, red. «Generalforsamling 27. mars 1945». I *Den norske turistforenings årbok*, 253–55. Oslo: Den norske turistforening, 1945.
- Mathiesen, Sven. «Bjørn West-området og det som hendte der». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 84–93. Oslo: Den norske turistforening, 1950.
- «Medlemsfortegnelse 10. april 1958». I *Norsk Fjellsport*, 249–50. Oslo: Norsk Tindeklub, 1958.
- Mehren, Martin, Edvard Eriksen, Andreas Backer, og Reidar Holtvedt, red. «Generalforsamling 15. mars 1946». I *Den norske turistforenings årbok*, 253–56. Oslo: Den norske turistforening, 1946.
- , red. «Årsberetning 1945». I *Den norske turistforenings årbok 1946*, 223–31. Oslo: Den norske turistforening, 1946.
- Munthe, Wilhelm. «Den norske turistforening 75 år.» I *Den norske turistforenings årbok*, 1–4. Oslo: Den norske turistforening, 1943.
- . «Den norske turistforening under krig og gjenreising». I *Norske turistforenings årbok*, 7–29. Oslo: Den norske turistforening, 1948.
- . «Nils Onsager». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 1–8. Oslo: Den norske turistforening, 1954.
- Nansen, Fridtjof. «Friluftsliv». I *Den norske turistforenings årbok*, 1–4. Kristiania: Den norske turistforening, 1922.
- Naturvernloven. *Lov om naturvern*. LOV-1954-12-01-2. Lovdata.no, 1954.
<https://lovdata.no/pro/#document/LTI/lov/1954-12-01-2>. Lest 07.04.2021
- Nygård, Bjarne. «Sarpsfossen». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 102–9. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- Poulsson, Jens-Anton. «Soldater i fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Odd Halvorsen, 84–95. Oslo: Den norske turistforening, 1970.

- Reistad, Ole. «Høyfjellskolen i Hemsedal enestående i hele verden». *Adresseavisen*, 14. november 1969.
- Reutz, Anders. «Kraft i Troms og Finnmark». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 133–43. Oslo: Den norske turistforening, 1963.
- Røed, Åge. «Har vi råd til det?» I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 211. Oslo: Den norske turistforening, 1960.
- Rønneberg, Joachim H. «Et 2-års minne fra fjellet». I *Den norske turistforenings årbok*, 191–95. Oslo: Den norske turistforening, 1948.
- Raabe, Gunnar. «Langs Norges tak». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 113–21. Oslo: Den norske turistforening, 1959.
- . «Ubetjent hytte på Hanestadnyseter». I *Den norske turistforenings årbok*, 220. Oslo: Den norske turistforening, 1958.
- Sandvig, Helge. «Hardangervidda». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Odd Halvorsen, 59–68. Oslo: Den norske turistforening, 1972.
- Schjelderup, Ferdinand. «Med norsk flag i Nordland». I *Den norske turistforenings årbok*, 1–50. Kristiania: H. Horn, 1911.
- Schjelderup, Thorleif. «Festtale ved Den norske turistforenings 100 års jubileum». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 198–201. Oslo: Den norske turistforening, 1969.
- Schrøder, Carl F. «Blåmansisen og terrenget omkring». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Ragnar Frislid, 128–35. Oslo: Den norske turistforening, 1967.
- Stortingsmelding nr. 11. *Om statens eigedom Njardarheimen*. Landbruksdepartementet, 1957. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1957&paid=2&wid=b&psid=DI VL824&pgid=b_0595. Lest 05.03.2021
- Sønsteby, Gunnar. *Rapport fra «Nr. 24»*. Oslo: Orion Forlag, 2008.
- Thomsen, Per. «Hver dråpe i Ryfylkeheiane». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 104–16. Oslo: Den norske turistforening, 1962.
- . «Jonsokvatn». I *Norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 61–68. Oslo: Norske turistforening, 1964.
- Tindegruppa. *Forsøk på fortegnelse over aktive medlemmer pr. 30/10-1960*. Diverse kuriositeter. Trondheim: NTHI, 1960.
- Tranmæl, Martin. «Plass for oss alle!» I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 58–63. Oslo: Den norske turistforening, 1953.
- Veiset, John. «Da Einar Gerhardsen var statsminister». *Da Einar Gerhardsen var statsminister*. Oslo, 1982. <https://tv.nrk.no/serie/da-einar-gerhardsen-var-statsminister/sesong/1/episode/3/avspiller>.
- Vibe Amundsen, Anne-Mette. «Fjellvandring». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 182–84. Oslo: Den norske turistforening, 1964.

- . «Med Hardangerjøkulen som klasserom». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 184–87. Oslo: Den norske turistforening, 1965.
- Vigerust, Per. «Subjektive farer. (foredrag holdt ved Norsk Alpincenter i Hemsedal)». Redigert av Nils Faarlund. *Mestre Fjellet* 1, nr. 2 (1968): 17–20.
- Vinje, Aasmund Olavsson. «Til Fjells». I *Den norske turistforenings årbok*, 5–6. Christiania: Den norske turistforening, 1868.
- Wisløff, Fredrik. «Borgarsyssel Museum». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 94–101. Oslo: Den norske turistforening, 1955.
- Wollstonecraft, Mary. *Min nordiske reise*. Oslo: Gyldendal, 1976.
- Zapffe, Peter Wessel. «Farvel Gausta». *Aftenposten*. 3. mai 1939. Nasjonalbiblioteket.no.
- . «Farvel Norge». I *Norsk fjellsport*, 117–22. Oslo: Norsk Tindeklub, 1958.
- . «Stedtind». I *Den norske turistforenings årbok*, 194–99. Oslo: Den norske turistforening, 1937.
- Østtorp, Liv. «'Intelligent alpinisme' grunnlegges på høylåve i Hemsedal». 29. juli 1967.
- Aabel, Harald. «Fra Rødberg til Kongsberg». I *Norske turistforenings årbok*, 189–97. Oslo: Norske turistforening, 1942.
- Aalefjær, Sigurd. «Vannkraftutbygging». I *Den norske turistforenings årbok*, redigert av Carl Just, 64–72. Oslo: Den norske turistforening, 1965.
- Aanesen, Edvard, red. «Den aarlige generalforsamling». I *Norske turistforenings årbok*, 204–12. Oslo: Den norske turistforening, 1904.
- «Årsberetning for 1941». I *Den norske turistforenings årbok*, 221–29. Oslo: Den norske turistforening, 1942.
- «Årsberetning for 1948». I *Den norske turistforenings årbok*, 211–23. Oslo: Den norske turistforening, 1949.

SEKUNDÆRLITTERATUR

- Alexander, James. «A Systematic Theory of Tradition». *Journal of the Philosophy of History* 10, nr. 1 (11. mars 2016): 1–28. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341313>.
- Anker, Peder. *The Power of the Periphery. How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108763851>.
- Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. «Kampen for ferie», 22. juni 2018. Arbark.no. https://www.arbark.no/Utstilling/Kampen_for_ferie/Kampen_for_ferie.htm. Lest 07.01.2021
- Benum, Edgeir. *Byråkratienes by*. Oslo: Cappelen, 1994.
- Berggren, Elise Barring, Bjarte Bruland, og Mats Tangestuen. *Rapport frå ein gjennomgang av hva visste hjemmefronten*. Oslo: Dreyers forlag, 2020.

- Brænd, Bjørn. «Naturvern - Rondane, vår første naturpark, er 50 år». I *Årbok for Nord-Østerdalen*, 2012.
- Carson, Rachel. *Den tause våren*. Oslo: Tiden, 1963.
- Christensen, Jan. *Oslogjengen. Europas beste sabotørgruppe*. Oslo: Nova Forlag, 2011.
- Christensen, Tor Bjarne. «Naturvernforbundet gikk ned for telling». *Natur & miljø*, 30. oktober 2013. Naturvernforbundet.no.
<https://naturvernforbundet.no/naturogmiljo/naturvernforbundet-gikk-ned-for-telling-article29874-1024.html>. Lest 13.02.2021
- Daugstad, Karoline. «Bymann og bonde». I *Seterliv*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2001.
- Eikje, Cleng Westin. «De første fjellførerne. Framveksten av førervesenet i Norge 1820-1940, med sideblikk til Alpene». Mastergrad, Universitetet i Bergen, 2015.
<https://hdl.handle.net/1956/9958>.
- Eisenstadt, S. N. «Post-Traditional Societies and the Continuity and Reconstruction of Tradition». *Daedalus* 102, nr. 1 (1973): 1–27.
- Ekelund, Torbjørn. *I begynnelsen var fjellet. Historien om Kolsås Klatreklubb 1967-2017*. Stavanger: Iby Forlag, 2017.
- Eriksen, Anne. *Det var noe annet under krigen. 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax forlag, 1995.
- Eskeland, Arnold, og Sverre Steen. «Kampdikt fra krigsårene». I *Norges krig 1940-1945. Bind III*, 215–44. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1950.
- Faarlund, Nils, Ralph Høibakk, Jon Bruskeland, Fridjof Thokle Madssen, og Knut Støren, red. *Tindegruppa ved NTH. Granittballett og bratt beregning*. Oslo: TG-kameratene, 2014.
- Hellstad, Victoria. «‘Nordlendinger uønsket’. En studie av nordnorsk identitet i møte med Oslo». Mastergrad, Universitetet i Oslo, 2010.
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/24292/KULH4990x-xMasteroppgavexixkulturhistorie.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Hilson, Mary. *The Nordic Model. Scandinavia since 1945*. London: Reaktion Books, 2008.
- Hobsbawm, Eric, og Terence Ranger, red. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Horgen, André. «Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv - en kulturhistorisk studie». Doctoral thesis, Universitetet i Sørøst-Norge, 2019.
<http://hdl.handle.net/11250/2597758>.
- . «Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellsport». *Historisk tidsskrift* 96, nr. 4 (2017): 468–93. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2017-03-05>.
- Lauritzen, Per Roger. «Claus Helberg». Norsk biografisk leksikon på snl.no, 2009.
https://nbl.snl.no/Claus_Helberg. Lest 26.12.2020
- . «Gunnar Raabe». Norsk biografisk leksikon på snl.no, 13. februar 2009.
https://nbl.snl.no/Gunnar_Raabe. Lest 05.01.2021

- Leraand, Dag. «Knut Haugland». Store norske leksikon på snl.no, 2. juli 2020. https://snl.no/Knut_Haugland. Lest 21.12.2020
- Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- McElwee, Pamela. «The Origins of Ecocide: Revisiting the Ho Chi Minh Trail in the Vietnam War.» I *Environment & Society Portal*. Bd. 20. Rachel Carson Center for Environment and Society: Arcadia, 2020. <https://doi.org/10.5282/rcc/9039>.
- Miljødirektoratet. «Inngrepsfri natur». Miljøstatus.miljødirektoratet.no. 10.05.2021 <https://miljøstatus.miljødirektoratet.no/tema/naturomrader-pa-land/inngrepsfri-natur/>. Lest 20.05.2021
- Moksnes, Kristin. «1968 - del 3 av 4: Mettet uten mening». Ekko. Åpnet 15. april 2021. https://radio.nrk.no/podkast/ekko_-_et_aktuelt_samfunnsprogram/201801/1_fb69cfb7-4356-4257-a9cf-b7435692572d.
- Norges vassdrags- og energidirektorat. «1963: Eget konsesjonsvilkår om naturvern». NVE.no, 31. mars 2016. <https://www.nve.no/om-nve/vassdrags-og-energihistorie/nves-historie/1963-eget-konsesjonsvilkor-om-naturvern/>. Lest 15.02.2021
- Olstad, Finn. *Einar Gerhardsen - en politisk biografi*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Reusch, Marianne. *Friluftsløven med kommentarer*. Oslo: Gyldendal juridisk, 2016.
- Rostad, Kristian. «Krigshelten 'Kyllingen' ble filmstjerne i Paris». NRK, 12. januar 2015. https://www.nrk.no/innlandet/krigshelten_kyllingen_ble-filmstjerne-i-paris-1.12140388. Lest 21.12.2020
- Seip, Jens Arup. *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget, 1963.
- Skavhaug, Svein. «Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltningen i Norge». Direktoratet for naturforvaltning, september 2005. <https://www.miljødirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/1214/vilt.pdf>. Lest 26.12.2020
- Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax, 1998.
- . *(Sporten)*. Oslo: Pax forlag, 2015.
- Soleim, Marianne Neerland, Jens-Ivar Nergård, og Oddmund Andersen. *Grenselos i grenseland. Samisk og norsk losvirksomhet i nordre Nordland og Sør-Troms. 1940-1945*. Stamsund: Orkana Akademisk, 2019.
- Solenes, Oskar. «Bort fra storbyens unatur. Ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeiderrørsla i Oslo 1900-1940». Hovedfag, Norges idrettshøgskole, 2001. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.
- Solumsmoen, Olaf, og Olav Larssen. *Med Einar Gerhardsen gjennom 20 år*. Oslo: Tiden, 1967.
- Stråth, Bo. «Nordic Modernity: Origins, Trajectories and Prospects». *Thesis Eleven* 77, nr. 1 (1. mai 2004): 5–23. <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1177%2F0725513604042657>.

- Sørenes, Arne. «Han har kjempa mot DNT-hytte i 50 år». *NRK*, 5. mars 2021.
<https://www.nrk.no/innlandet/har-kjempa-i-50-ar-mot-dnt-hytta-grahogdbu-som-star-i-vegen-for-villrein.-hytta-skal-til-maihaugen-1.15403178>. Lest 5. mars 2021
- Thommessen, Henrik P. «Thorleif Schjelderup - 2». Norsk biografisk leksikon på snl.no, 2011. https://nbl.snl.no/Thorleif_Schjelderup_-_2. Lest 01.06.2021
- Tordsson, Björn. «Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen». Doktorgradsavhandling, Norges idrettshøgskole, 2003.
- Ulstein, Ragnar. *Svensketrafikken. Flyktingar til Sverige 1940-43*. Bd. Bd, I. Oslo: Det Norske Samlaget, 1974.
- Zachariassen, Aksel. *Martin Tranmæl*. Oslo: Tiden, 1979.